Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her:
https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

HISTORISK ÅRBOG

FOR THY OG MORS

OG V. HAN HERRED

1977

UDGIVET AF HISTORISK SAMFUND FOR THY OG MORS

Historisk Samfunds bestyrelse

I forretningsanliggender bedes man henvende sig til formanden, advokat H. A. Lund-Sørensen, 7770 Vestervig, telf. (07) 94 11 17, i kontortiden (07) 95 17 22, eller til kassereren, forretningsfører Chr. Jensen, Tingstrupvej 78, 7700 Thisted, telf. (07) 92 03 74. Den øvrige bestyrelse består af arkivar Torsten Balle, Torsted, toldinspektør Robert Svalgaard, Thisted, redaktionschef Jørgen Miltersen, Thisted, museumsinspektør Jette Kjær, Thisted, planteskoleejer P. C. O. Nørgaard, Sundby Mors, museumsinspektør P. Noe, Nykøbing, skoleinspektør Gustav Nordentoft, Stagstrup, lærer Svend Andersen, Outrup, og redaktør E. Damsgaard, Fjerritslev.

Bidrag til årbogen sendes til redaktøren, Torsten Balle, Torsted, 7700 Thisted, telf. (07) 97 13 91.

Thisted Museums bestyrelse

Redaktionschef Jørgen Miltersen, Thisted (formand), Torsten Balle, Torsted (næstformand), sparekassedirektør G. Linvald (kasserer), skoleinspektør B. Søndberg (sekretær), kriminalassistent H. Hald og arkitekt O. Brusch, alle Thisted, samt Jens Tølbøll, Skyumgård og gdr. Svend Thorup, Hillerslev (repræsentant for Thisted Kommune.

Morslands historiske Museums bestyrelse

Direktør Arly Botved Christensen, Nykøbing Mors (formand), direktør Olaf Hilden, Nykøbing Mors, fru Inge Sams, Frøslev (rep. for Morsø kommune), sparekassedirektør Kai Veile, Nykøbing Mors, frk. Eva Borch Olufsen, Nykøbing Mors, lærer Poul Thomsen, Ø. Jølby, lærer Jens Molbæk, Rakkeby, og arkitekt Edvin Ravn, Nykøbing Mors.

HISTORISK ÅRBOG

FOR THY OG MORS
OG V. HAN HERRED

1977

UDGIVET AF HISTORISK SAMFUND FOR THY OG MORS

INDHOLDSFORTEGNELSE
BAGEST I BOGEN

THISTED BOGTRYKKERI
1977

Brød og kager

AF TORSTEN BALLE

Omkring 1900 kom min yngste morbror i lære i Randers. Mellem de særheder, han havde med hjemmefra, var den, at han altid spiste rugbrød til maden, selv til pandekager. Det syntes svendene var grinagtigt, og det måtte han høre meget for, men sådan var jo skikken i Ty. Nogle har ment, at det var et tegn på fattigdom, og at man spiste brød til for at spare på den varme mad, men det kan ikke være rigtigt, for selv i de mest velhavende hjem spiste man brød til næsten al slags mad, som man også gør i Frankrig, madkunstens hovedland. Alle gamle beskrivelser af Ty og tyboer er da også enige om, at tyboerne ved, hvad der smager godt, og at maden spiller en stor rolle.

Knud Aagaard siger 1802: »Næppe gives noget sted, hvor bonden i almindelighed lever bedre end i Ty. God mad og stærkt øl bestræber enhver, endog den fattigste, sig for altid at have på sit bord. — Man hører tjenestefolk langt sjældnere spørge, hvor stor lønnen er, end hvordan føden er. At man er vant til så god en kost er nok årsagen, hvorfor langt færre karle og piger forlader Ty end de andre jyske provinser. Kun få begiver sig til Norge, og til Sjælland og København næsten ingen.«

Før man fik kartofler, havde man næsten ikke andet at spise til kødet end brød. I kornfattige egne måtte man da tit blande frø af spergel, skræppe, agerkål og andre planter i melet, ja endog avner. Det var derfor en hel omvæltning, da man begyndte at dyrke kartofler i større omfang. Så kunne man klare sig, selv om det var småt med brødet.

I Ty har der altid været korn nok. Den fede lerjord i det østlige Ty var ikke så godt egnet til rugavl, så der avlede man byg, men på de lettere jorder avlede man i regelen mere end nok til at brødføde Ty. Aagaard siger ganske vist, at det kunne knibe, men hans tabeller over udførsel af korn til Norge og Ålborg viser dog, at der blev et ikke så lille overskud, i regelen over 1000 td. rug om året alene fra Nordty og Thisted. Mor havde hørt om, at nogle blandede

bygmel i rugmelet, men det skete vist kun, fordi folk helst klarede sig med deres eget korn, og bygmel gjorde heller ikke brødet dårligere, kun blev det mere tørt. Men brød manglede man ikke, og der skulle meget til. Ikke alene blev man ved at spise brød til den varme mad, selv om man havde fået kartofler, men om foråret og sommeren og i høst, da man arbejdede i marken, spiste man 6 gange om dagen, omtrent hver tredje time, og mellemmåltiderne, formiddags- og eftermiddagsmellemmad, bestod af gode mellemmader med pålæg og med hjemmebrygget øl til, ja det hændte, at karlene, der skulle i marken, fik et par kovringer med i lommen. De kunne jo gå hen og blive sultne! Fidusen med de mange måltider var, at man ikke spiste så meget til hvert måltid, og at maven aldrig var overfyldt og heller aldrig tom. Så arbejdede man bedst.

Brødbagning var derfor en vigtig del af kvindernes arbejde og en meget ansvarsfyldt del, der krævede megen viden og megen påpasselighed. Mange slægtsleds erfaring gjorde dog, at arbejdet gik temmelig let fra hånden, og kun sjældent blev mislykket.

Brødkorn

Den første betingelse for at få godt brød var at have godt mel. Det kunne der kun blive af godt korn, og det var mændenes sag at skaffe det. Det skulle være fuldmodent og tørt, og det skulle være renset godt. Kornet blev altid båret op på stuehusloftet, og det skulle passes godt med kastning, for at det ikke skulle brænde sammen eller blive muggent. I fugtige år kunne det knibe at få kernen *skrå'n,* hård og tør, og så skulle kornet tørres, inden det blev malet. Ellers kunne det blive til dej i kværnen. Man kunne tørre det på bilæggerovnen eller i en skuffe under arnestedet, men da der kom maltgøreri i Dragsbæk, var der mange i Nordty, der sendte det klamme korn dertil.

Mel

Kornet blev malet på møllerne. Der var håndkværne på nogle gårde men de blev kun brugt, når man skulle male malt eller grutte korn til svinene, og sådan havde det vist været i lange tider, for der var mange møller i det frugtbare Ty. De fleste af de små vandmøller, der havde været rundt om ved bække og åer, var nedlagt før 1750, og i stedet for blev der bygget mange vindmøller.

Midt i 1800rne var der i regelen mindst én vindmølle i hvert sogn, så ingen havde langt til mølle.

På den tid malede man kun groft mel på møllerne. Før hver bagning kørte man til mølle med det korn, man skulle bruge, eller også kom en møllerkarl efter kornet og leverede det tilbage som mel. Sådan var det i Mors hjem, men det var måske, fordi der var en del konkurrence mellem de mange møller. I en almindelig gård brugte man gerne omkring 100 pund mel til en bagning, og der skulle også være nok til husholdningen indtil næste gang, man skulle bage, men mere fik man ikke malet ad gangen, for det var næsten umuligt at opbevare mel i længere tid, uden at det tog skade. Det kunne let blive *mȍw'n*, ramt og bittert, eller der kunne gå mider og andre smådyr i det.

Ville man have sigtemel, måtte man selv lave det, og det havde Mor været med til som ung. De havde en rund *tem:s*, timse, lavet omtrent som en meget stor hårsigte. Den blev anbragt på en ramme, der lå tværs over en *sèl:*, selde, en stor firkantet kasse med ret lave, skrå sider. Så kom de groft rugmel i timsen og skubbede den ret hurtigt frem og tilbage på rammen, så det fine mel dryssede ned i selden. Det groveste, der blev tilbage, blev lagt til side og kom siden i det mel, man skulle bruge til grove rugbrød, *grȍw:kager*, som jo så blev endnu grovere. Det gjorde nu ikke så meget, for det var altid kun en mindre del af melet, der blev timset.

Grovkager.

Når man havde melet hjemme, skulle konen eller en voksen pige i gang med *å dèj:n*, at dejne. I Mors hjem dejnede de i en aflang, stor trækasse, en *dèj:n* eller *dèj:nkist*, der stod på to planker, *be:der*, men man kunne også bruge et almindeligt rundt trækar. Det gjorde vi hjemme, og det kaldte vi så en *dèj:nkår*. Rugbrød blev altid dejnet i vand, der skulle være »lidt mere varmt end lunkent«. Det skulle syrnes med surdej, som havde ligget tørt og godt i dejnekisten i køkkenet siden sidste bagning. Surdejen blev brækket i stykker og fordelt over dejnekistens bund. Så kom man en del af melet i, og derefter vandet lidt efter lidt. Først rørte man det i melet med hånden, men snart blev dejen så tyk, at man måtte til at ælte, og så æltede man mere og mere mel i, så meget, at dejen kunne slippe hænderne og sige svup, når man trak den knyttede hånd op af den.

Man sagde, at dejen skulle ældes, til den kunne snakke. Man brugte ikke at dejne i koghedt vand, skolddejne. Mor havde hørt om, at nogle gjorde det, men hun mente, det var når der var fejl ved melet.

Når man var færdig med dejningen, blev der lagt et låg over dejnekisten, men der blev ikke lavet kors i dejen. Derimod var der nogle, der slog kors for ovndøren, når brødet var sat ind. Nogle kalder det magi og overtro, men en gammel kone, der blev spurgt om, hvad det skulle betyde, sagde: »Det betyder, at vi beder Vorherre om at velsigne brødet.« Og H. P. Hansen fortæller da også i »Bondens brød«, s. 197-199, at når der blev slået kors for ovnen, var der nogle, der sagde: »Gud signe brødet!« eller »I Jesu navn!« Der blev dejnet om morgenen, og så skulle dejen stå og *læ'tes*, hæve, til om aftenen. Det kunne ske, at dejen ikke rigtig ville hæve, måske fordi den stod for koldt, eller fordi der var noget i vejen med surdejen. Mor kunne ikke huske, at det var sket for dem, men hun havde hørt, at nogle så kom en varm sten i dejen.

Om aftenen skulle de så ælte mere mel i. De satte selden på en bænk i køkkenet, kom mel i den og tog så noget dej fra dejnekisten op i selden. Og så skulle der bruges kræfter. De ældede med knyttede hænder, og de skulle helst arbejde, så de svedte, for dejen skulle være meget hård, hvis brødet skulle blive godt. Folk sagde, at man ikke måtte synge, når man ældede, for så ville brødet få *en tång' råmp*, en dejrand, forneden. Mor mente, at det var rigtigt nok, for hvis man sang, kunne man simpelthen ikke ælte så hårdt, som det var nødvendigt.

Når dejklumperne var ældet færdig, blev de ældet sammen, og så skulle dejen igen stå og hæve, til brødene skulle *slås ôp*, formes. Det skete på køkkenbordet. Man tog så stort et stykke dej fra selden, at der kunne blive fire grovkager af det, ældede det godt igennem med mel, delte det og trillede stykkerne til brød, der skulle være lige tykke overalt. De vejede fra 12 til 16 pund. Alle brødene blev stillet ved siden af hinanden på køkkenbordet. Var de slået op om aftenen, stod de til næste morgen, men var de først slået op om morgenen, stod de kun to-tre timer, inden de skulle i ovnen. De blev smurt ovenpå og på siderne med hjemmebrygget øl eller med råmælk, der havde været gemt i en flaske. Så blev *e reng:*, skorpen, blank og tæt og mugnede ikke så let.

Inden man slog brødene op, havde man taget et par håndfulde

dej fra til surdej. Det blev æltet sammen med de dejrester, der kunne skrabes af dejnekisten og selden, og gemt til næste bagning.

Sigtekager.
I Mors hjem bagte de sigtebrødet før grovbrødet. Nogle steder gjorde man omvendt. Sigtebrødet tog ikke nær så lang tid som rugbrødet, dels fordi det var dejnet med gær, hævede hurtigere og ikke skulle æltes så hårdt, dels fordi det blev hurtigere bagt. Til sigtebrød dejnede man også i dejnekisten og altid til en hel ovnfuld brød. De dejnede i varm, skummet mælk, men tit kom der også noget sødmælk i, særlig til jul.Gæren var flydende ølgær, der var gemt i en krukke, fra sidste gang, de bryggede. Når dejen var hævet, blev den æltet igennem i selden, hvor den igen stod og hævede lidt, inden den blev lavet i brød. Sigtebrødene vejede kun 4-5 pund. De blev også smurt i øl eller råmælk eller, hvis de skulle være rigtig pæne, med æg. Så blev de prikket med en gaffel, og somme tider skar man nogle skrå snit oven i dem.

Kovringer.
Hver gang, man bagte sigtebrød, skulle der også være plads i ovnen til de uundværlige kovringer. De var lavet af en god gærdej med sødmælk, smør og sur fløde. I Mors hjem brugte man hvedemel til dem, men de kunne også laves af rugsigtemel. Dejen måtte ikke æltes så hård som til brød, og der blev trillet boller af den, som skulle stå og hæve lidt, inden de kom i ovnen uden for sigtebrødene. Både rugbrød og sigtebrød blev sat lige på ovnbunden med en *sko:d*, skodde, men bollerne blev sat på plader, ikke så meget for renlighedens skyld, men fordi det ellers var umuligt at få dem ud. De var bagt færdig før brødet og blev taget tidligere ud, og så blev de kløvet med en kniv og sat til side. Når man var færdig med at bage brød, og ovnen ikke var så varm længere, blev de sat i ovnen igen for at blive bag' hårde og lysebrune. Der blev bagt mange, for de kunne holde sig næsten så længe, det skulle være, blot de stod på et tørt sted. Tit blev de gemt i en stor kovringkasse, der havde sin plads oven på bilæggerovnen. Mælk og kovringer eller øl og kovringer var nemme og gode middagsretter. Mælken eller øllet blev kogt og sødet med noget sukker, og så blev kovringerne brækket i stykker og kommet i, når fadet kom ind på bordet med

mælk eller øl. Man spiste jo ikke af tallerkener dengang. Kovringerne skulle være *sprolere*, meget sprøde, helst sådan, at den skårne side bulede lidt opad. Så var de hule indeni og lette at knuse. Var overfladen hul, var det et tegn på, at de var *knå:tere*, benhårde. Så var de næsten ikke til at brække eller bide i stykker. Blev nogen sulten mellem måltiderne, kunne de bare gå til kovringkassen, og til kaffe spiste man også tit kovringer. Så kom der gerne smør på dem. I Sydty kalder man små sigtebrød kovringer, og de blev ikke bagt hårde.

Ekager.

Især til jul blev der bagt mange kovringer, men da blev der også bagt andre småbrød. Man bagte altid *è-kager* af god sigtebrødsdej der var dejnet i sødmælk. Den færdige dej blev trillet i en lang pølse, omtrent 15 cm tyk, der blev klemt lidt flad og skåret over på tværs som ca. 7 cm brede skiver. De små brød blev smurt i æg og sat på plader, men de måtte ikke røre ved hinanden, for der skulle være skorpe på alle sider, så de kunne holde sig hele julen. Man skar dem over som boller, men med to snit, så der blev tre stykker, og spiste dem med smør og godt pålæg som fedt fårekød eller rullepølse.

Hvad ordet *è-kå:g* egentlig kommer af, er ikke klart. Man har gættet på, at det var sammensat af *æg* og *kage*, men der har aldrig, så længe de gamle kunne huske, været æg i dem.

Ruglever.

Kovringer og ekager bager man endnu, men en tredje slags brød, *rù:lier*, bager man ikke mere, og kun få ældre mennesker husker dem. Ordet *rù:li* må betyde *rug-leve*, og *leve* er er gammelt navn for et mindre brød. De blev lavet af sigtebrødsdej og især til jul. Det var runde brød på størrelse med en stor tallerken, og de blev brugt som gavebrød. Det var skik, at tjenestefolk fik en rugleve med hjem i julen, og man bagte også nogle til fattige folk og enlige, der boede i nærheden af gården. Den særlige form skyldes sikkert meget gammel tradition.

Skrabekager.

Der blev altid lidt sigtebrødsdej siddende på bund og sider af dejnekiste og selde. Det blev skrabet af og formet til flade kager, der blev

sat lige inden for ovndøren, når brødet var kommet i ovnen. De blev hurtigt bagt, og så tog man dem ud og spiste dem, mens de var varme. Dem kaldte man skrabekager eller skoldkager.

Vakker

Hvor der var børn, blev der gerne lavet en *wak* til hver af sigtebrødsdej. Tit lavede de dem selv. De blev formet som en aflang bolle, der i den ene ende blev trukket ud i en lang spids, som blev bøjet tilbage i s-form, så den dannede hals og hoved som på en and. I den anden ende blev der trukket en mindre spids ud som hale. Nogle lavede også små vakker, der blev sat på ryggen af de store. Det var ællinger. Dejen kunne godt blive noget grå af de små svedige fingre, men det gjorde ikke noget. Vakkerne blev sat lige inden for ovndøren og spist, så snart de var bagt.

Nødder.

Til jul blev der ligesom nu bagt mange nødder, men det var ikke pebernødder. De blev lavet af gærdej, og der kom smør, lidt puddersukker og ganske lidt kardemomme i, men hverken peber, nelliker eller andre krydderier. Man trillede lange, fingertykke pølser af dejen og skar dem i små stykker, mens man trillede dem lidt frem og tilbage med hånden. Så fik nødderne omtrent samme form som bismarcksklumper. Hjemme satte vi dem på plader – et sent arbejde –, men i Mors hjem trillede man dem i mel, for at de i ikke skulle gro sammen og smed dem så ind på ovnbunden, hvor de blev bredt ud i et tyndt lag. Når de var lysebrune, blev de raget ud i et hylsklæde, et uldent lagen, og så tog to mand fat i hver sin ende af lagenet og trak sådan, at nødderne blev gnedet mod hinanden. Ved den behandling blev nødderne helt blanke, og når de så var blevet kolde, og dampen var gået af dem, kom de igen i ovnen for at blive bagt hårde. De skulle ligesom kovringerne være meget sprøde, så de kunne knase, når man bed i dem, og der blev spist store mængder af dem i julen. Hjemme bagte vi så mange, at de fyldte godt i en stor vaskebalje. Både børn og voksne morede sig med nøddelege som »Nødder i hænde«, »Pikke mus«, »Min gris løber i skov«, »Effen eller ueffen« og andre, og man kunne også spille kort om dem. Nødderne kom i en stor lærredspose, som blev hængt op på en varm skorsten, så de kunne holde sig tørre. De

skulle helst vare hele julen og januar måned med, men kyndelmisseaften, den 1. februar, skulle nøddeposen tømmes.

Fine kager.

På den gode jord i Ty havde man tit forsøgt at dyrke hvede, men i begyndelsen blev høsten tit mislykket, enten fordi hveden frøs ud, eller fordi sommeren ikke var varm og tør nok. Først da der kom nye sorter frem, der egnede sig til klimaet, kunne hveden rigtig lykkes, men det er aldrig blevet en almindelig kornsort i Ty. I min Mors hjem blev der dyrket hvede, og derfor brugte de nok mere hvedemel end de fleste, men da det amerikanske hvedemel kom frem, blev brugen af hvedemel — eller flørmel, som man kaldte det — almindelig i de fleste hjem, først kun til højtider, men senere også til daglig.

Brød af hvedemel kaldte man *fi:n kager*, selv om der var lidt rugsigtemel i dem. Man kaldte dem ikke franskbrød eller hvedebrød, og hvis der var mest rugmel i dem, kaldte man dem stadig *se'tekager*.

Fejl ved brødet.

Var ovnen for varm, kunne brødene blive svedne ovenpå. Det skete nu ikke ret tit i en stor ovn, måske fordi ovnloftet lå så langt over brødene, men naturligvis skulle man se til brødene en gang imellem. Det kunne man let, da man fik jernlåger for ovnene. I ældre tid, da man lukkede med en træplade, der blev klinet med ler, var det nok mere vanskeligt.

Hvis brødet ikke var æltet godt nok eller ikke slået ordentlig op, kunne det få andre fejl. Hvis der blev blærer i skorpen ovenpå, var de *swalere*, og de var *øw:nere*, hvis der kom blærer inden i brødene. Var der et langt, smalt hul midt gennem brødet, kaldte man det *en dôw'en leg'*, et dovent læg, fordi man mente, at den, der slog brødet op, havde sparet på arbejdet.

Men der var værre fejl. Brødet kunne falde noget sammen under den øverste skorpe, *fald fræ' e reng:*, tit hvis brødet ikke var ordentlig *gjèmel-so:ged*, gennembagt. Brødet kunne blive *tång'*, klægt, eller få en klæg rand forneden. Det kunne skyldes, at kornet ikke havde været rigtig tørt, da det blev malet, eller at brødet ikke var gennembagt, inden det blev lagt hen for at *swåls*, svales. Brødet

kunne også blive *smolere,* smuldret, så det ikke kunne hænge sammen. Rugbrød skulle være meget fast og tæt i krummen. Sigtebrød nok så let, især hvis der var hvedemel i, men det kunne blive for let og luftigt. Så var det *fùkhs* eller *swåm:pere.*

Brødets opbevaring.
Når brødene kom ud af ovnen, skulle de vaskes hurtigt af nedenunder med en klud og varmt vand, mens de endnu var varme. Skorpen var så hård, at den kunne tåle det uden at blive blød. Så skulle de ligge en tid og dampe af, til de blev kolde. Sigtekagerne blev lagt ind på en seng, men grovkagerne på et bord. Undersiden skulle vende op, for ellers kunne der blive en klæg rand forneden i brødet. Bagefter blev brødene lagt ned i kælderen på tremmer under loftet eller på en hylde. Nogle lagde dem ud i laden i en kasse eller en kiste. På stuehusloftet kunne brødene let blive for tørre.

Da der somme tider var nogle uger mellem bagedagene, kunne de sidste brød let blive *mù:le,* mugne. Lidt mug udenpå gjorde ikke noget. Det kunne man skrabe af, hvis man ikke ville spise det, men så blev man regnet for at være *nu:den,* kræsen, og det var en skam.

Kaffebrød og småkager.
Til det fine brød hørte også boller af hvedemelsdej, men det var vist noget ret nyt ligesom *hwède-brø'e,* en slags julekage, lavet af hvedemel, sødmælk, gær, sukker og smør eller fedt. Der kom rosiner i og en lille smule muskat eller kardemomme. Dejen skulle være let, og når den var færdig, blev den klappet flad, der blev strøet kanel på, og så blev dejen foldet over, så der blev en stribe kanel midt i brødene. Man måtte passe på, at de blev godt gennembagte. Ellers blev de let klæge, fordi der var så meget smør og sukker i dem. Til fester bagte man hvedebrød i den store ovn, men ellers blev de først almindelige, da man fik komfurovne, for de skulle helst være nogenlunde friske.

Ældre end hvedebrødene var tærterne, der stammer fra en tid, da man havde arnested og ikke komfur. De blev bagt i en *tær:t-på:nd,* en tærtepande, der var flad i bunden og rund. Den stod på ben, og der var et låg til den. En rismelstærte blev lavet af et halvt pund rismel og 12-14 æg. Dejen kom i tærtepanden, som blev sat på

arnestedet over gløder, og der blev også lagt gløder på låget. Den *ka-strå:l*, der er omtalt i årbog 1976, s. 54, og som der også blev bagt i på arnestedet, må have været noget lignende som en tærtepande.

Uden ovn kunne man også lave *ba'kelser*, klejner. Samme dej brugte man til nogle små, runde boller, der også blev kogt i fedt, men blev trillet i stødt melis, når de kom af gryden. Nogle kaldte dem *bram-puter*.

Alle andre småkager blev bagt i ovn, og der blev bagt mange, især til jul eller til fester, men også ellers, for man skulle helst have småkager i huset altid. *Dæ ku jo kom: en menesk!* og ingen måtte gå fastende bort. I det mindste skulle de da have et par småkager, og hvis det var voksne, måske et glas vin eller mjød. Som dreng blev jeg engang budt småkager og mjød inde ved bordet, hvad der gjorde mig meget forlegen. Ellers stak man bare en dreng et par kager i hånden, når han gik. Der var så nemt og ligetil for begge parter. Var det en pige, der kom i et ærinde, gjorde man gerne mere ud af det. Hun kom ind til bordet, og der kom en bakke ind med et par kager på en tallerken, noget gelé på en asiet og et glas vand med en teske i! Meningen var, at hun skulle tage noget gelé med teskeen og lægge det på en kage, men det skete, at pigen ikke kendte skikken og i sin forvirring tog en skefuld vand eller drak af glasset til hemmelig morskab for børnene i huset.

Ved brylluper blev gæsterne gerne budt velkommen med et stykke spillemandsmusik, når de kom for døren, og når de kom ind, skulle de have et par småkager og et glas vin. Som stor dreng var jeg indbudt til et bryllup i et fremmed sogn, fordi jeg spillede i kirken. Det var gjort i en god mening, men da jeg arme dreng kom listende ind i gården, hilste spillemændene mig som en slags kollega med fuld musik. Jeg blev meget flov, men jeg fik mig da kantet ind ad fordøren, hvor forskafferen stod parat med kager og vin og bød mig velkommen, som om det kunne have været selve præsten, der kom.

Det gjaldt om at have mange slags småkager. Der var *jødekager* med en klat syltetøj eller lidt æggeblomme og hakkede mandler eller kanel på, *knepkager* omtrent af samme dej, æg, mel, smør, sukker og hjortetakssalt, og skåret ud med en kagespore i skrå firkanter ligesom de tynde *sirupskager*, men glaserede med æggehvide og sukker. Der var små *kringler* af dej med sur fløde i og

sukker på, *krumme kager*, der blev krummet over et kosteskaft, mens de var varme, *korendekager* og *sprutter* (vanillekranse). *Strutter* var lavet af en god gærdej. De var firkantede, og hjørnerne blev trukket ud i spidser med fingrene.

Formkager kendte man også. Formen var rund og ret høj, videst for oven, og i dens yderside var der tunger. Midt i formen var der en rund top, der var smallest for oven. I sådan en form bagte man *sodakager* og andre formkager.

— — — — — — — — — —

Efterhånden holdt man op med at bage rugbrød hjemme. Det var et tungt arbejde, og da der kom bagere i stationsbyer og større landsbyer, hvor mange ikke havde stor ovn, købte flere og flere deres rugbrød af dem eller byttede med rug for brød. Bagerne fik snart mange kunder, og flere kom til, da de begyndte at køre landture. Endnu omkring første verdenskrig 1914-18 bagte man dog rugbrød i den store ovn i nogle gårde. Vi gjorde det også hjemme under krigen, fordi brød og mel var rationeret. Der kunne blive mere brød, hvis man købte mel i stedet for brød og bagte selv, og der skulle meget rugbrød til nogle store drenge. Vi havde ikke surdej mere, men så brugte vi gær. Brødet smagte anderledes end rigtigt rugbrød, men det kunne da fylde lige så meget i de sultne drengemaver.

De fleste ude på landet blev dog ved at bage andre slags brød og kager til jul i den store ovn, så længe man endnu havde den og kunne skaffe brændsel til den, men efterhånden bagte man mest i komfurovnen. Det var nemmere, men vi, der husker brødet fra de store ovne, synes, at så godt brød får vi aldrig mere.

Han Herredernes Udstykningsforenings historie fra 1909-75

AF ANDREAS GRISHAUGE

I årene 1906-07 var der forskellige steder i Jylland planer fremme om gennem foreninger at købe ejendomme og udstykke dem til landboungdommen. Også i Thy begyndte de at røre på sig. Gården Abildgård ved Hurup blev købt 1907 og udstykket, det var landstingsmand Laust Kristensen og N. N. Stensgård, Hurup, som deroppe satte sagen i gang. Ved en rejse i juli 1909, ordnet af Hanherreds Husmandskreds, så vi resultaterne af den første udstykning i Thy. Ved et af de første februarmøder, der holdtes af Thisted Amts Husmandsforeninger, blev spørgsmålet om oprettelse af en udstykningsforening for Thisted amt drøftet. Ved mødet i Thisted anbefaledes sagen fra alle sider og resulterede i, at der nedsattes to udvalg, et for Thy og et for Hanherrederne – det bemærkes, at på Mors var husmandsbevægelsen først i sin vorden, så deres udstykningsforening kom først en del år senere.

Der valgtes fire mænd til at tiltræde det stående udvalg for at gøre det forberedende arbejde. Disse var: Anton Holm, Dronningholm, Niels Kr. Kristensen, Thorup Holme, gartner J. Nielsen Krogh, Hingelbjerg og Chr. Grishauge, Torslev.

Den stiftende generalforsamling holdtes den 28. oktober 1909, og der var da tegnet 374 medlemmer med en garantisum på 30.000 kr. Til første bestyrelse valgtes: Carl Sørensen, Øland, Edvard Danielsen, Bakken, Aggersund, Chr. Grishauge, Torslev, Parmo Carl Christensen, Vesløs, Chr. Andreasen, Starkjær, Anton Holm, Dronningholm og Niels Madsen, Klim Odde. Som revisor valgtes Chr. Frost, Kettrup og lærer Lorentzen, Gøttrup.

Vesløsgård på 376 tdr. land købtes 7. januar 1910 med besætning, redskaber og korn til udsæd for 155.000 kr. Gården blev udstykket af landinspektør Mors Monrad, Aggersund. Det første

salg fandt sted 21. februar 1910 og det sidste i sommeren 1912. Grunden til den langsomme afsætning var, at egnens beboere frarådede folk at købe, men de gode år medførte en trang til jord efterhånden.

Allerede inden afviklingen af Vesløsgård var helt i orden i juli 1913 købtes *Gundestrup* i Skræm sogn på 168 tdr. land den 21. juli samme år for en pris af 99.000 kr. med fuld besætning og avl pr. 1. august.

Som bestyrer antoges Th. Lindstrøm, Søndermarken v. Fjerritslev og senere Lars Kr. Pedersen, Bejstrup.

Fra 1916-21 foreligger ikke nogen videre omsætning, og der var således kun 118,85 kr., der indgik i det nye regnskab. I 1928 blev Haverslev præstegård udstykket efter lov af 4. oktober 1919 angående præstegårdsjorder m.v. i seks ret store og gode brug. Ved husmandskredsens møde i marts 1921 slog konsulent Niels Svaneborg, Vust, til lyd for en genoptagelse af udstykningen, men først i 1922 købtes *Gøttrup Nørgård* på 161 tdr. land for 162.500 kr.

I januar 1924 blev der set på Nørbjerggård ved Gøttrup, men bestyrelsen var ikke glad ved de store kærarealer, og der opnåedes ingen handel. Men derimod købtes gården *Aldershvile* i Vesløs med avl og besætning for 80.000 kr., og den 20. september samme år købtes *Nørre Skovsgård* i Øster Svenstrup sogn på 230 td. land for 190.000 kr. Til at udarbejde plan for udstykningen valgtes formanden Anders Andersen, Klim, og landinspektør A. C. H. Monrad, Aggersund. Planen gik ud på at opføre fjorten brug á 8.500 kr. samt en hovedparcel på 80 td. land til 45.000 kr.

Sidst i februar 1926 købtes *Langvadgård* i Tømmerby sogn. Der var 110 td. land og nedbrændte udbygninger. Prisen blev 55.000 kr., og i handelen medfulgte hestene og en del avlsredskaber. Der var 50 td. land mark, 3 td. land mose, 4 td. land kultiveret eng og resten græs og hedearealer.

I august 1926 købtes *Vester Røgild* i Brovst sogn, og samtidig købtes *Niels Vilsens gård* i Vester Thorup. Den 19. oktober blev *Fjerritslev Vestergård* på 103½ td. land købt. Alle bygninger med undtagelse af stuehus med 2 td. land i have og gårdsplads skulle medfølge. Købesummen blev 59.500 kr., hvoraf fragår for stuehus m.m. 17.500 kr., så restbeløbet blev 42.000 kr.

Kokkedal ved Skovsgård blev købt 1928. Der var 537 td. land,

deraf 100 med skov, og købesummen blev 310.000 kr. *Øster Bjerre* ved Gøttrup blev købt 1930 for 37.000 kr. – og samme år købtes *Ålegård* i Skræm sogn. Der var 162 td. land, og prisen var 59.830 kr.

Foråret 1931-32 var der ikke bevilget penge til udstykning, idet de politiske partier ikke kunne enes om disses form. Men i 1932-33 og 1933-34 enedes de inde på rigsdagen om atter at optage udstykningsarbejdet og bevilge penge dertil. *Bratbjerggård* i Mou kær ved Brovst på 121 td. land købtes 2. september 1934 for 110.000 kr.

Dette er i korte og stive træk det vigtigste af foreningens arbejde, som dengang blev til lykke for mange unge, der fik drømmen om egen jord opfyldt på kår, der efter datidens krav var ret tilfredsstillende – også økonomisk.

I januar 1975 holdt foreningen sin sidste generalforsamling med eneste punkt på dagsordenen: Skal foreningen opløses? Det blev enstemmigt vedtaget. Formanden Knud Danielsen, Aggersund, nævnte her, at det var 25 år siden, foreningen sidst varetog en udstykningsopgave. I alle disse år var han formand, og med sine 76 år var han blandt de yngste i foreningen. Foreningens formue blev fordelt således, at formuen på ca. 10.000 kr. gik til Hanherreds Husmandskreds. Konsulenthuset i Fjerritslev havde modtaget 30.000 kr., og der var givet tilskud til flere formål, bl. a. 3000 kr. til husmandskredsen. Den sidste bestyrelse bestod af: Knud Danielsen, Aggersund, Frederik Faber, Hassig ved Bonderup, Niels Gårdahl, Vester Thorup, Ingvard Gregersen, Øsløs, Niels Hansen, Skovsgård og Jens Peter Holm, Fjerritslev. Revisorer var Otto Ottesen, Fjerritslev og Niels Svaneborg, Vust.

Ovenstående er uddrag af bl.a. foreningens jubilæumsskrift fra 1909 - 28. oktober 1934 - samlet af Edv. Danielsen, »Bakkebo«, Aggersund.

Henvisninger: Se N. Sodborg: Fra Herregaard til Stationsby, årbog 1942.

Minder fra Mors og Thy

AF ANNA THORSEN

1

Små træk fra svundne tider.

— Hvor skal man begynde? Far[1] har jo skrevet en del, også om mor. Min mormor var fra »Toftdahl« i Villerslev, og morfar var lærer og kirkesanger Peder Sørensen, Villerslev skole. De fik ti børn, hvoraf mor var den ældste. Mine oldeforældre i Toftdahl byggede et hus i haven og overlod gården til deres eneste søn, Kresten Toftdahl, efter hvem min bror er opkaldt. Morbror Kræjsten, som hele familien altid har kaldt ham, blev gift med sin kusine, Dorthea Toftdahl, også fra Villerslev; hendes hjem lå lige vest for kirken; ejendommen hed lille Toftdahl og var i sin tid skilt fra Toftdahl. Konen der, altså Dorthes (moster Dorthes) mor hed Ingeborg; hun var en lille fintbygget og køn kone, som vi endelig skulle huske at sige »I« til; så vidt jeg husker blev hun over 90. Hun blev i ejendommen til sin død hos sin søn Kresten og hans kone Ane; de havde ingen børn. Deres hjem mindes jeg med glæde fra det år, jeg tjente i Toftdahl, 1915, 14 år gammel.

Om min oldefar, Laust Toftdahl, blev der ikke fortalt så meget; men des mere om oldemor, Else Marie, født Uhrbrand, også født i Villerslev. Hun var dygtig og streng, også i sine fordringer til andre. Når mor og hendes søskende løb ude i gården og legede, bankede hun på ruden og kaldte på mor, som var den ældste af flokken og burde være fornuftig, at hun skulle komme ind og læse »æ Prekken« (prædikenen) for hende; hun skulle ikke løbe der ude »å blyv te æn hjåri«. Det kneb meget for mor at holde tankerne ved læsningen, når hun kunne høre de glade søskende lege.

En uldkræmmer har fortalt, at når han kom ind i Toftdahl, og Else Marie sad i væven eller ved spinderokken, løftede hun advarende hånden og sagde: »Tø'e mæ et, tø'e mæ et«. »Men æ lod mæ jot søn jav' hæn; å inden æ gik, håd Else Marie ilivvel kjøvt en Kle'e«.

Oldemor fik tolv par fine kopper ca. i 1859, det år de byggede

stuehus. Dem gav hun med tiden sin svigerdatter, moster Dorthe, som knap var glad for dem, fordi oldemor knyttede hånden og truede: »Du kan jo prøve, om du slår nogen af dem i stykker«. Der var da nogen af dem endnu i 1915.

Som før nævnt har jeg hørt meget lidt om oldefar, Laust Toftdahl; han har sikkert været godmodig, for det var begge deres børn. Morbror Kræjsten var en tætbygget, glatraget, lidt værktrukken mand; han sagde ikke så meget, men ordene havde vægt. Han var godgørende i stor udstrækning — han var forresten sognerådsformand. Engang en husmand havde mistet sin eneste ko, gav morbror Kræjsten ham en af sine.

At han var meget bestemt viser et træk, som hans elskelige datter, Marie, engang fortalte mig: Der skulle være gymnastik, og Marie havde nok fået lov af sin mor til at komme med; hun havde sikkert knap turdet spørge sin far. Mange så dengang på gymnastik som pjank og narrestreger; men Marie glædede sig umådeligt. Lige før hun skulle af sted, gik hun gennem sovekammeret, hvor hendes far sad, og han spurgte ret bestemt: »Hva'e ska do hæn?« »Æ ska te gymnastik«. »De sikker æ hælst, do læ væ'e«. »Det var, som han slog mig i jorden«, sagde Marie, da hun fortalte det. Hun listede stille op og fik sit gamle tøj på. Marie var eneste barn og var kun hjemmefra de tre måneder, hun var på Hundborg højskole, ca. 18 år gammel. Noget af det første, jeg husker, var vore besøg i Toftdahl. Den lange køretur på begge sider af Vilsund, men især overfarten, som skete med robåd; hestene blev spændt fra og stod tværs over båden, en karl sad foran på kanten af båden og holdt dem i »æ hu'elav« (hovedtøjet). Det må have været ret farligt, hvis hestene var urolige. Vognen stod ligeledes tværs over, og vi andre sad, hvor vi kunne bedst. Der var ikke faste færgetider; man skulle hejse et bræt, når man ville over; det kunne ses på den anden side af sundet. Man havde ikke så travlt dengang.

Mens jeg var ved oldemor, burde jeg vist have fortalt, at hun ejede et meget fint sjal — en »kybkle'e«; det var noget meget fint dengang, da alting ellers blev hjemmevævet. Sjalet var med påsyede figurer, som igen var broderet med uld- og silkegarn i fine farver. Moster Dorthe gav mig det engang, hun syntes jeg var for tyndklædt til at sidde på dagvognen. Sjalet var falmet, men broderierne var friske i farverne; frynserne var slidte. Så lå det i kisten på loftet i

over 50 år og var ikke til særlig megen glæde. Sidste sommer, altså 1970, da det var mindst 100 år, forærede jeg det til det nyoprettede landbrugsmusæum på Glomstrup, hvor det nu kan ses.

2

Små minder fra barndommen.

Dengang gik hønsene frit over det hele, og de lagde deres æg de utroligste steder, og det var børnenes opgave at finde dem. Det var dog først hen på foråret, man kunne regne med, at hønsene lagde æg. Der skulle altid i god tid sættes æg hen til julebagning. Folks høns og køer havde alle mulige farver dengang og havde navne derefter. Maren Overgaard havde således fødselsdag »den då'e den røe kuv beser«. Det var den 16. juni. Søren Overgaards børn legede vi meget med, de havde seks på alder med seks af os. Deres mor, Else Marie, var så god mod os.

I dagligstuen havde vi, som almindeligt dengang, et langbord med fast bænk om, dog med en lang skammel på den side ud til stuen. At løbe rundt på bænken og glide ned af skamlen, som var stillet med den ene ende op på bænken var utroligt morsomt. At det sled på buksebagen, lod vi vor mor om.

Bohavet var ikke så lakeret dengang, så det tålte meget. Lave svinesti — så tog vi underbordet af tobaksbordet; køre i vogn til Nykøbing og fortsætte i »tog« til Skive, fortsætte med »vogn« for at besøge bedstefar i Hem. At køre karrusel i »æ trebi'n« var også sjovt. »Æ trebi'n« havde Kr. Svenningsen i Erslev lavet til mor, da hun var i skolen. Mor havde kun to stole, og når Kr. Svenningsen og hans kone besøgte hende, så sad mor på kanten af en udtrukket kommodeskuffe. Ved siden af kakkelovnen derhjemme hang en sort tavle, hvorpå mor skrev tal og bogstaver, så sad vi tre ældste på skamlen og modtog lærdommen. Bagefter skulle vi så skrive på vore små tavler med griffel, mens mor syede. En griffel kostede en øre, men så var der også noget meget fint papir om den ende, man skulle holde ved. Jeg husker dog, at der var en dreng i skolen, som havde en griffel til 2 øre — det var overdådigt — men han var også fra den største gård i Fårtoft. Samme drengs tavle tabte jeg engang i skolen, så den fik en større revne. Da jeg fortalte det hjemme, var der ingen nåde. Jeg måtte gå den lange vej til Bjergby købmand og købe en ny; den kostede 35 øre; det tog et grimt hul i min formue;

men så var samvittigheden også ren bagefter, og på stumperne af den gamle tavle kunne der skrives derhjemme.

I mange år har jeg haft lyst til at skrive om de mennesker, jeg husker fra min barndom. Men hvor skal man begynde? Og hvad tør man skrive? Det kan så let blive misforstået.

Vi kan jo først mindes Per Wollesen i Bjergby. Han var møller og kunne desuden tømre, smede o.m.a. Sikkert i mange måder en stor begavelse, selv om hans dansk var mådelig — jeg husker kortet, der kom til far: »Din gryn er færdig. — Møller P. Larsen«. Han havde sikkert gået meget lidt i skole. Hans far var høker, og det kneb ham meget med det skriftlige; han skrev med kridt på bjælken, f.eks. G. M. betød Gullerup smed; han sagde nemlig »Me'«. Et O betød en ost, og var der hul i betød det en slibesten o.s.v.

Engang kirkeklokken i Bjergby skulle støbes om på grund af en revne, var Heides folk fra Galtrup oppe for at tage den ned; men de opgav. Så gik Per Wollesen ene mand op og fik den ned.

Han lavede en kælk til os, som jeg husker, Karen og jeg hentede, da vi ikke var ret store. Den var os til stor glæde, når de mange skønne bakker var sneklædte.

Han var meget religiøs og havde et orgel, som han spillede på — og en harmonika ikke at forglemme; den gik han rundt med i en sæk. Når han så spillede for os, lagde han sækken under fødderne, for at det ikke skulle dundre alt for meget, når han slog takt med sine store »Ni'stresko«. Han og bror Peder havde altid så meget at snakke om, dog mest mekanikken. Han drøftede også gerne åndelige spørgsmål. Engang sagde han: »Synden — den ta'r folk det ikke så nøje med — men skammen, den er de bange for«. Ak, hvor sandt. Desuden fortalte han, at hans tømrermester holdt morgenandagt med dem, før de gik i arbejde; men derefter kunne han godt tage tangen og nappe dem i øret med. — Han var tit på tværs i diskussion eller samtale. Sidst jeg traf ham, var ved hans kones grav på Bjergby kirkegård. Da var han imod 90. Han sagde da: »Åh, som a savner Se'sel«, og jeg svarede: »Nu har hun det jo godt«. »Hå got; ligger dæ' nie mæ æ Ni's ivejer, hvans æ dæ ve de?« — De var nærmest smukke begge to, Per og Sidsel. Sidsel vævede for os, og vi var af og til et ærinde hos hende i den anledning; så fik vi øl og

kager, og Sidsel snakkede med os, så vi knap kunne komme derfra igen. Datteren Laura syede for folk og havde elever.

»Æ Freser« – han hed muligvis Fredsø – boede ved »Bjergby Rin«, en lille bæk mellem Bjergby og Tøving. Han købte gamle klude og ben og solgte tråd, sikkerhedsnåle og knapper og så de uforglemmelige snurretoppe, som var vort store ønske. De var malet gule og røde og med en snor til at rykke i. Når vi så »æ Freser« komme øst på vejen, fik vi travlt med at komme imod ham for at få en køretur på hans hjulbør. At det var op ad bakken, tænkte vi ikke på. Engang mor var på loftet for at finde klude, vendte »æ Freser« flæsket, som ellers havde fået for meget; det syntes vi var vældig sjovt.

Sidsels vævning bør egentlig nøjere omtales. Før vi skulle have noget i væven, skulle vi børn vinde tvist til trendegarn; det gav en øre pr. klavs, og de var store og kunne let gå i filter. Værst var det, når nøglet blev så stort, at de små fingre ikke kunne spænde om det, så smuttede det tit på gulvet, og man kunne begynde forfra. Derimod husker jeg ikke, at vi vandt islæt; men det gjorde vi måske alligevel. Til skolekjoler, drengebukser og uldne lagner brugte man »Raltgå'e« til islæt; det var uldne klude, som var kartet og lavet til garn nok engang; det mener jeg, vi fik gjort hos Mortensen og Pedersen i Nykøbing. Når væven var færdig, skulle den til Nykøbing og »stjampes« (stampes) for at blive jævn og glat. Skulle tøjet farves, skulle det over i Aarup Mølle i Thy; men den luksus husker jeg ikke, vi tillod os; vort tøj var gråt til skole og hverdag; men vi var jo også bare »Pol Nargo's Bae« – og der var tolv. Derimod husker jeg tydeligt, når farveren fra Aarup kørte forbi; det var jo gerne om mandagen; så var det med at komme til vinduet. Folk, som kom så langvejs fra, så man ikke hver dag – og desuden kørte de i fjedervogn med store tøjruller tværs over bag i vognen. Der var to mænd i vognen og et par pæne, raske heste for med blankt seletøj.

– – – – – – – – – –

Før i tiden bestod morgenmåltidet (æ dovver) af kartofler i panden og bagefter rugbrød og mælk. Kartoflerne lavedes på følgende måde: Man skar en skive flæsk i terninger, brasede dem på panden, skar de kogte kartofler i og overhældte dem med skummet mælk, lod så det hele koge godt sammen, mens man rørte i det; det kunne dog ikke undgås, at det brændte lidt på, men det gjorde heller ikke

noget, da »Skovver« var en meget yndet spise, som man kappedes om at få mest af. Panden stod midt på bordet, og alle langede til. Således fortælles der fra »Klitgård« i forrige århunderde, at en af karlene, som havde fået skrabet sig en god skefuld løs af panden, blev så såret og fornærmet på den skælmske pige, som snuppede herligheden fra ham, at han i fuldt alvor sagde: » No mo ed hælst blyv væ'ren, de vi tov hå snakked åm«. (Nu må det helst være, det vi to har snakket om). Så var det kæresteri forbi.

Når vi var ivrige efter at vide, hvad vi skulle have til middag, sagde mor: »Finker i Få's hat (i fars hat) å øllebrø'e i Mu's luv« (øllebrød i mors hue).

Vi lavede finker efter fåreslagtning; det var kogt lever, hjerte, nyrer og lunger, groft hakket på det store hakkebræt med kniven med de to håndtag.

De forskellige dele fik igen et opkog med porre, timian og eddike og blev jævnet med groft rugmel. Der blev en stor portion, som kunne slå til til mange davrer. Til hver davre blev en portion varmet på panden og spist med rugbrød til; bagefter fik vi kogt skummet mælk hældt over rugbrødsterninger. Hen på formiddagen fik vi en kop kaffe til en skive sigtebrød. Kaffen var selvfølgelig kogt på grums fra forrige gang og en god klump cikorie i; men hvor det smagte, f.eks. en kold efterårsdag, når man tog roer op.

Davren blev først spist efter malkning og fodring. — Efter griseslagtning fik vi grønning og vilborre. Grønning laves af fedtegrever og fast byggrød, som snurrer sammen på panden et par timer. Gerne grød af uknækket byggryn kaldet kanongrød — spistes også til davre. Kanongrød blev meget brugt til nætter: Nadver, som var sidste aftenmåltid. Den grød kom over ilden, når middagsmaden var færdig; der kogte den så et par timer og stod derefter i høkasse til den skulle spises; en herlig ret for en stærk mave.

Vilborre er kødsuppe kogt på tæer og skank tilsat timian og porre, tilsidst blod og eddike; nogle jævner den med rugmel. Den ret kan gemmes længe på grund af eddiken. I gamle dage siges det, at de gravede en lergryde ned i jorden med suppen i.

Da en kone havde varmet den sidste portion og hældte den i fadet, sagde hun: »Her hår I så de si'est«, og der var en druknet rotte i. Jeg tvivler på historiens sandhed, fordi den suppe er helt stiv, når den er kold.

Kjamjælksgrød — knækkede byggryn kogt i kærnemælk, spises med sirup i stedet for smørhul og mælk til. Grødresten spises kold i kogt mælk til davre, bagefter en pande kartofler. Alle rakte selvfølgelig til samme fad eller pande. I slagtetiden fik vi opvarmet blodpølse eller finker i panden som før nævnt.

Om julen fik vi grisesylte eller rulleflæsk, det sidste var lavet af det tynde maveflæsk, kogt og sat hen i sur suppe. Det smagte godt med rødbeder til.

Der skulle især spises godt »Stafens må'e« (St. Stefans Morgen), som var 2. juledag. Blandt bønderne var det skik at holde halvhelligdage til efter Helligtrekonger. Men på herregården Nandrup i Flade sogn sagde folkene: »Yvl va gue, så læng den vå'e; men den håd æn Stafens må'e« (Jul var godt så længe den varede; men den havde ende St. Stefans Morgen).

Til jul bagte vi sirupskager og pebernødder og meget andet. Også en stor lagkage, 4-6 lag over hele komfurpladen. Den kage begyndte vi på som dessert juleaften. Stykkerne gik rundt på en stor glasopsats. Kovringer eller boller blev bagt til alle højtider.

Skræddere.

I min barndom var det helt almindeligt, at skrædderne gik fra hjem til hjem og syede. Og de var ventede med spænding ikke mindst af børnene.

Først havde vi Sidsel Overgaard fra Sundby. Hun passede mor i barselseng nogle gange. Dernæst havde vi Ane Madsen fra Vestflade, som var søster til Søren Overgaards kone, Else Marie. Men til sidst, i en utrolig masse år, havde vi Marie Skrædder. Hun var fra Erslev og havde som så mange andre dér, gået i skole hos mor i »æ pogsku'l«.

De første år havde Marie forskellige elever med sig, de skulle selvfølgelig dele den store dobbeltseng i gæstekammeret. Det har ikke været behageligt at skulle varme folks tunge, hjemmevævede dyner op den første nat, de var der. Og desuden var kammeret iskoldt om vinteren, men det tog man som en selvfølge. Det kneb nok også tit, at stuen var varm om morgenen, når de begyndte.

Efter nogle år fik Marie sin plejesøster, Marie, med sig, og efter den tid blev det så »Stue Marie« og »Bette Marie Skrædder«. De var flinke begge to. Dengang skulle man altid have foer i en kjole, når

det var klippet og skulle prøves, sagde Marie: »Nå, kom så her å kom ik æ dræt, vi ka fo dæ fu'e æ pløv«. Foret kaldte man dræt dengang, ligesom hestens sele. så oversat hedder det: »Kom så her og kom i selen, så vi kan få dig for ploven«.

Når folk trængte på for at få noget syet, sagde »Stue Marie«: »Hold – hold, det æ et pins ino« eller: »Nå, I ska hå æn grån sommerværk«. – Skrædderne sang meget og var ret gode til det. Det var tit gamle viser, f.eks.: »På blomsterklædt bakke sad Hjalmar så tavs« eller: »På Samsø var en pige« o.s.v. Af andre sange husker jeg bedst: »Underlige aftenlufte«.

De piger havde et større distrikt: Fårtoft, Gullerup, Flade og Bjergby. De første år gik de vejen ind og bar den tunge, lille jernsymaskine og alt andet, de havde med. Jeg kan endnu se dem, når de kom fra Erslev mandag morgen tværs over markerne, eller »snik øvver«, som vi sagde. Siden fik de hver en symaskine og en cykel, og så skulle folk hente deres sager. Et mægtigt fremskridt, som de i høj grad fortjente.

»Bette Marie« blev gift først af de to, og det var med Per Boll fra Østgullerup eller Nordborg. Senere blev »Stur Marie« gift med Simon Harbro, og de boede i flere år i Nordborg, hvor Marie fortsatte med at sy, men da blev det os, som måtte gå efter hende. Jeg kan huske, at hun lærte mig at sy drengebukser. Siden den tid syede jeg arbejdstøj til far og begge mine brødre. Man kunne tjene en hel krone ved at sy en arbejdsjakke, så det kunne aldrig gå at lade være.

Fårtoft mejeri.

Fårtoft Mejeri spillede en ret stor rolle i vor barndom. Der var liv, og jeg kan endnu høre klangen af spandene og maskinerne. De mange mælkekuske og mejeristernes råben til hinanden; eller deres sang og fløjten, som rigtig kunne runge i det store rum. Når vi arbejdede på Mølbjerg, gik vi hen og hentede frisk kærnemælk dér, sommetider var der store smørklatter i. Det var noget, der smagte en varm høstdag.

Poul Purup kom hver dag med mælken fra gårdene nord for bakken; der blev sagt, at han sommetider kørte den tur for fem øre pr. dag – når det så samtidig gik ud over arbejdet derhjemme.

Det var længe før gummistøvlernes tid, og jeg mindes med

rædsel, hvor opkørt vejen var af de mange mælkevogne, og den vej skulle vi i brugsen, så »æ blævver« (pløret) fyldte ikke alene træskoene, men sad os langt op på benene. Om sommeren løb vi over marken og langs med åen til butiks; det var mere romantisk. Den å kunne klukke så fortroligt og glad.

Det er mig fortalt, at mejeriet til at begynde med holdt svin. Om det blev forbudt ved jeg ikke, men der blev så indrettet brugsforening i svinestien. At alt var utroligt primitivt er sikkert. Ekspederingen var det også. Det meste blev taget med fingrene; dog ikke margarine og blød sæbe, som stod i nogle store baljer under disken; de fik et godt spark derind igen, når der var taget af dem. Der var meget lavt til loftet, og dog hængte alt muligt langs bjælkerne: Gryder, pander, øser, lygter, natpotter o.s.v. På gulvet lå der store ruller af tjæret reb o.m.a. Og så havde de prospektkort og glansbilleder; hvilken herlighed for datidens barneøjne. I 1913 blev mejeriet revet ned og et nyt bygget i Solbjerg og et i Flade. Omtrent samtidig blev brugsen flyttet om til fjorden, hvorfra der var sejlads til Thisted, og varerne så kunne hentes der.

3

Barndomsminder fra Toftdahl.

Igen tilbage til barndomsminderne fra Toftdahl.

En gang vi havde besøg af moster Thora, som den gang var lærerinde i Juelsminde, og skulle rejse over Snedsted til Struer for at besøge sine forældre, kørte far hende samt bror Peder og mig til Vilsund, hvorfra vi så skulle gå til Snedsted og med toget til Hordum, hvorfra vi to børn skulle gå til Toftdahl, men en grisehandler Rokkjær, som også var med toget, tog os op at køre, og det gik dejligt rask med de små brune heste.

Selve modtagelsen husker jeg ikke så nøje; men at vi måtte spise af gulerødderne i marken vest for haven, og især at vi kørte i deres mælkegig og skiftedes til at være mand og hest; det var utroligt morsomt; det var særlig i middagsstunden, når der ingen var at snakke med, det foregik. At det ikke var særlig godt at sove, når de tunge jernbeslåede træhjul raslede over brostenene, tænkte vi ikke på dengang.

Bedst husker jeg vist den store ære, da vi skulle hjem, at morbror Kræjsten bad forkarlen om at trække den fine fjedervogn med tre

stole betrukket med rødt plys ud og køre os til Gudnæs kro, hvorfra vi skulle med dagvognen. Marie var med til Gudnæs, hvor hun købte et mægtigt kræmmerhus, som vi skulle have med hjem og dele med de mindre søskende.

En af de ting, vi husker bedst fra Maries besøg hos os i Gullerup, er vist hendes dejlige, store kræmmerhuse – at nogen havde så mange penge, at de kunne købe en sådan? Vores mor skønnede sikkert mere på alle de dejlige strikkede ting, hun kom med fra moster Dorthe. En gang kom hun med tøj til tre små kjoler.

En gang Marie ville til efterårsmøde i det runde forsamlingshus i Galtrup, var hun først nede hos os og spise til middag; så fik jeg lov at komme med til møde, selvfølgelig pr. cykle. Jeg var nok 12 år. Der var så fyldt, at jeg sad på Maries knæ. Det var Morten Larsen fra Holstebro, som først talte; jeg husker, vi begyndte med at bede Fadervor. Jeg ser så tydeligt den lille mand med de mørke, milde øjne og fuldskægget – hvad han talte om, husker jeg derimod ikke.

I august 1914, lige efter krigen var brudt ud, var jeg også på et par dages ferie i Toftdahl; da jeg cyklede hjem, punkterede min cykle, og jeg kom for sent til syv-færgen og måtte så sidde på vestsiden og vente på ni-færgen. Jeg satte mig til at tude, fordi jeg var bange. Det blev mørkt til den tid. Så kom der en lille pige og hendes bedstefar og snakkede med mig. Noget af tiden fordrev jeg med at læse et brev, som moster Dorthe havde givet mig med til mor; jeg husker, at der bl.a. stod, at hvis der blev nød i landet på grund af krigen, skulle de nok hjælpe os.

Egentlig nød kom vi ikke til at lide under krigen, selv om der var mangel på mange varer. Langt værre var det for de hjem, hvor manden lå indkaldt til sikringsstyrken i et à to år. Hos os var far for gammel til at komme ind, og han havde aldrig været soldat.

Den 11. april 1915 blev jeg konfirmeret i Flade kirke af pastor Kirkegaard, som gav mig en kuffert i konfirmationsgave. Han var et ejegodt menneske; men gik for at være en mådelig præst. Jeg var nu glad for konfirmationsforberedelsen, ikke mindst for alle de salmer, vi lærte. Jeg behøvede kun at læse dem et par gange, før jeg kunne dem udenad. Og så var børnene deroppe så flinke.

Selv om jeg gik vejen ind i et par alt for store træsko med hjemmesmededede ringe, nød jeg dog den naturskønne egn fra Vest-gullerup til Flade præstegård. Den første dag kom jeg en lille time

for tidlig. Så kom præsten og gav mig 10 øre til to stk. wienerbrød; men jeg fik det bare ikke købt, fordi jeg ville følges med de andre hjem. Den, jeg kunne følges med, var Kirstine Bull, hendes hjem var i Nordborg tæt ved Hanklit.

Den 11. april blev jeg så konfirmeret, og søndag den 18. var der altergang for konfirmander og deres forældre.

Den 19. flyttede jeg til Toftdahl, hvor jeg var fæstet for sommeren. Min veninde, Søren Overgaards Stinne, og søster Karen var med til Vilsund, også for at hjælpe med at bære min dyrebare kuffert. Fra Vestvilsund skulle jeg med dagvognen til Gudnæs kro; der hentede min fætter, Peder Nørgaard, mig. Han var på den tid bestyrer i Toftdahl. Et par år senere blev han gift med Marie. Peder var cyklende ned efter mig, jeg måtte trave ved siden af. Min nye kuffert tog han på cyklen — ak, hvilken skramme den fik. Da vi nåede Toftdahl, var Marie oppe for at tage imod mig, og jeg fik et stort andeæg og en mægtig skive hjemmebagt rugbrød med rigtig smør, som de altid fik — vi hentede fire pund ad gangen.

Noget af det første, jeg blev sat til, var at samle hyldegrene. En større hæk var klippet ned. Det kunne jeg både orke og finde ud af. Men som jeg syntes, de første dage var lange.

Får og lam skulle jeg passe. 9 får og 10 lam, tror jeg. Der var et dæggelam imellem, som var min store glæde, til min sorg faldt det i en tørvegrav og druknede hen på sommeren. En af de første aftener, jeg gav dæggelammet flaske, havde jeg ikke fået døren til fårestien ordentlig lukket med det resultat, at hele flokken næste morgen gik omme i rugen. Mærkelig nok blev jeg ikke skældt ud; men jeg var klar over, at det var gruelig galt, og hvor jeg græd inde i mit lille beskedne kammer.

De var ikke sinker i den gård, men de brugte mange gamle skikke. F.eks. klippede moster Dorthe og Marie selv fårene (først vaskede de dem selvfølgelig, og det vand, fårene var vasket i, var dejlig blødt, og det vaskede vi klæder i bagefter).

De kartede og spandt ulden; strikkede og vævede alt, hvad der blev brugt i huset — om det så var fint tøj til Peder Nørgaard. Sikke opredte senge de havde, med de uldne dyner og uldne lagner, kaldet »Hølskle'e« i Thy. Der var andefyld i dynerne.

De ænder var for resten min hovedpine, de var ikke til at få af dammen om aftenen, og ind skulle de, for Mikkel var ikke langt

borte. Så var der 28 høns i alle mulige farver. Dem skulle jeg tælle hver aften og sørge for, at de kom ind; det kunne jo hænde, at det var blevet for mørkt, så jeg ikke kunne tælle dem, så var jeg ikke modig ved situationen, for jeg vidste, at moster Dorthe ville spørge, om jeg nu var helt sikker på, at de var der.

De lavede selv malten og bryggede deres øl – foruden at de bagte rugbrød. Moster Dorthe ildede selv ovnen enten med lyng eller kartoffeltoppe. Det var vist 14 store rugbrød, vi bagte ad gangen; de skulle længst ind i ovnen, da de skulle stå i fem timer, så kom sigtebrødene og derefter hvedebrød og boller, formkager og yderst en del store plader med sirupskager, som de havde hele året.

Noget af det første, jeg skulle lære, var at vride en skurevisk af rughalm, det var som at sno simer og trække dem sammen; så rørte jeg læsket kalk og sand sammen med min bare næve. Soda, sæbe og skurepulver var luksus, som man ikke kunne tillade sig at bruge. At kalken tog huden af hænderne skulle man bare ikke tænke på.

Efter en bagedag, bryggedag eller vaskedag var der en ordentlig skuren, som selvfølgelig var min bestilling. Dejtrug og selde og bordet kunne endda gå, men de store bryggekar, træspande og træøser o.s.v. havde jernbånd, som desuden skulle slibes blanke med en pind dyppet i sand.

De havde hjemmesmedede knive og gafler med træskafter. Når jeg vaskede op efter middag skulle stålet slibes med en pind og sand, og skafterne skures med visk og kalk. Gryderne skulle udvendig også slibes blanke med pind og sand. Og så skulle man endelig skynde sig, så man kunne komme i marken med karlene, når de var færdige med at sove til middag. Når vi kom fra marken kl. halvotte, skulle der malkes, serveres nættergrød, gøres komfur og andre ting klar til næste dag. Men vi var nok lige så tilfredse dengang, som de unge er nu.

Povl Kirk Nørgaard: Mit barndomshjem og min slægt[1].

Når jeg nu vil prøve på at nedskrive lidt om, hvad jeg véd om min slægts fortid, da bliver det egentlig meget lidt. Hvorlænge »Nørgaard« har været i den nuværende families eje, véd jeg ikke noget om. Min bedstefar, Jens Andersen, har boet der som fæster af gården, som hørte til Dueholm gods. At min bedstefader har overtaget gården i fæste er ret sandsynligt. Min bedstemoder, Ane, er

fra »Dalen« i Øster Jølby. Min bedstefader Jens Andersen havde en broder — hvad han hed, husker jeg ikke — han var soldat i otte år. Jeg har et brev, som han havde skrevet, mens han var soldat i Flensborg. Brevet var skrevet i 1807. Det var meget godt skrevet og fortalte dels om livet som soldat, dels om, hvad han havde i vente som arv derhjemme. Brevet var i det hele meget interessant. (Det er af mig givet til museet i Nykøbing). Denne bedstefarbroder kom velbeholdent hjem og fik en gård i fæste i Hesselbjerg, hvor han blev gift, og flere af hans efterkommere lever der endnu. Min bedstefar og -moder døde begge 84 år gamle. De efterlod Nørgaard til min fader, som fortsatte som fæster af gården en del år. Fæstemålet var dengang almindelig på livstid; men da det kom dertil, at godset skulle sælge gårdene til fæstebønderne, når den gamle fæstebonde døde, fik flere bønder travlt med at købe gården til deres søn, begrundet på, at den kunne købes så meget billigere, når det skete, inden den gamle døde. Min fader købte så »Nørgaard« fra Dueholm, omkring 1850, for 2000 rigsdaler i sølv. Havde han ventet, til hans fader var død, ville gården have kostet meget mere. Grunden dertil var, at den årlige afgift var så lille, at ejeren gerne ville sælge til den unge for kontant betaling. Til Nørgaard hørte der dengang et areal af ca. 80 tdr. bygsæde under plov samt 18 tdr. sæde kjærjord i Vesterkjær og 8 tdr. i Østerkjær samt ca. 13 tdr. i Tørholm, som var dels lyng og dels eng af ringe værdi. Siden købte far 12 tdr. bygsæde fra Anders Dissings gård, god jord, beliggende øst for Nørgaard, for 1200 rigsdaler. Efter alt dette var der da til Nørgaard et areal på ca. 140 tdr. bygsæde, hvoraf kun de 90 tdr. var under plov. Efter alt at dømme var de gamle fæstere i den gamle gård ret velhavende. Fæsteafgifterne var meget lille, nogle tønder korn og måske et par ungkreaturer. Dog dertil kom hoveriarbejdet, som var det mest trykkende; men folk var dengang så indlevet i det, at de trods slid og slæb også lavede lidt fest ud af hoveriet, særlig de unge, hvilket der blev fortalt mange historier om Hoveriet var dog forhadt, men ophørte ved køb af gården. Det var kun få penge for så stor en ejendom, men tiderne var også ringe: stråtækkede huse og lerklinede vægge. Brændte mursten kendtes endnu ikke på landet. Ingen fæster ville så vidt muligt koste på bygningerne i hans levetid, da det kun kom godsejeren til gode. Da far havde købt gården, flyttede han lidt mod øst og opførte

firelængede, grundmurede bygninger.

Fader var født 1810 (10. juni). Han var eneste søn og barn på gården. Far blev aldrig soldat, grundet på, at han var eneste søn, og loven var sådan, at en gårdejer eller fæster kunne tage een søn fri for soldatertjeneste, da han ansås for ikke at kunne undværes hjemme. Proprietær- og herregårdssønner var altid fri, og på den måde blev det næsten kun den fattige bondekarl, som måtte være soldat. Fader giftede sig, da han var 43 år gammel. Hvorfor han gik så længe som ugift, har jeg aldrig hørt ham udtale sig om. Far var en pæn, velbygget mand med et godt helbred og sikkert også, efter omtale, meget velhavende. Fader blev gift 1852 eller 1853. Han fik til kone ungpige Ane Katrine Povlsdatter fra Tødsø, datter af afdøde gårdfæster Poul Kirk, efter hvem jeg er opkaldt. Den ældste af mine søskende er født i den gamle gård i Erslev, de øvrige, ialt 14, kom så til verden efterhånden i det nye stuehus, som også var ret rummeligt, hvad vel også var nødvendigt. Min bedstefader i Tødsø var, før han blev gift, hørsvinger, et navn, de gik under, som gav sig af med det håndværk. Høravl var dengang som nu ved at tage opsving, og staten lod nogle unge, oplyste mænd, hvoraf der nok ikke var mange, uddanne i høravl og tilberedning, og min bedstefar i Tødsø (som ung fra Erslev) fik uddannelse som hørsvinger. Han kom til Fyn for at lære kunsten. Han var født i Erslev Kirkegård. Han fik sig et hus, så vidt jeg ved på et mindre jordlod fra gården, giftede sig og fortsatte en tid i sit håndværk, indtil han fik gård i fæste i Todso tilhørende Dueholm gods. Bedstefader døde kun 44 år gammel, vel nærmest af tuberkulose. De havde ialt 6 børn, 5 piger og en søn. Sønnen hed Mikkel, men døde kun 24 år gammel, også af tæring som faderen. Bedstemoder sad så tilbage med fem døtre, hvoraf den ældste blev min moder, som fæster i en faldefærdig og udpint gård i den yderste armod, hvorom jeg hørte megen tale. Men hun sled sig gennem nød og savn med sine piger og en karl eller daglejer. Jeg husker så godt min bedstemoder i Tødsø, og min moder har fortalt så meget om hendes unge dage, da deres fader var død, hvor de var fattige. De havde hverken korn eller penge, og der skulle efter skik og brug være stor begravelse, når manden var død, helst to dage. De havde ingen rug til finbrød til sådan en begravelse, ingen ting til penge og vel ingen kredit, og hvilken skam ville det ikke være, om de ikke kunne føre denne sørgefest

igennem som andre gårdfolk. Mor fortalte, at hendes mor gik om aftenen, da hendes mand var død, og bad til Gud om hjælp til så mange ting og om, hvor hun skulle få sin rug fra til den store begravelse. Der kom en mand forbi hende og spurgte hende, hvorledes hun havde det i sin sorg. Manden var en velstående gårdfæster der fra byen. Hun udtalte da sin nød for ham, og enden på det blev, at han sagde, at hun kunne komme hen til ham i morgen og låne en td. rug, og så vidste bedstemoder, at Vorherre havde hørt hendes bøn. Fra den yderste armod som enke og fæster fik hun ad åre velstand til huse, fik købt gården og sine fem døtre opdraget og bortgift, og de kom alle i gode stillinger.

NOTE:

1) Povl Kirk Nørgaard, født i Nørgaard i Erslev 1860, søn af Anders Jensen og Ane Kathrine Povlsdatter. Hans fader døde, da han var 20 år. To år efter flyttede han hjemmefra og blev landvæsenelev på større gårde, senere forvalter. Derefter kom han på Ladelund mejeriskole, arbejdede så på et mejeri i København, købte selv et vandmejeri, men brød af og rejste til Californien 1890. Her arbejdede han en tid ved landbrug, lærte så fotografi og virkede som omrejsende fotograf, til han 1896 vandte tilbage til Mors. 1898 blev han gift med Else Marie Kathrine Sørensen, der var født i Villerslev 1875, datter af lærer Peder Sørensen og Karen Toftdahl. Hun havde været lærerinde ved Erslev forskole. De købte en gård i Gullerup.

Bagehuset i Terp ved Klim

AF ANDREAS GRISHAUGE

fortalt af Karen Andersen, Klim, født på ejendommen 7. februar 1884.

Johanne og Anders Thomsen Andersen blev gift 1857, da deres førstefødte var i vente. Han blev født 30. december 1857 og kom til at hedde Enevold Peter Thomsen. Johanne var fra en gård i Klim, og da hun skulle giftes, fik hun gårdens kærlod på 11 td. land i Terp at bygge på – helt ude på den nordre ende. Der opførtes to paralleltliggende, stråtækte huse med en smal gang imellem. I den ene var der beboelse, og i den anden var der fåresti, svinesti og kreaturstald. Når det regnede, var det vanskeligt at færdes i den smalle gang mellem husene, der ikke var forsynet med tagrender. Derfor blev fordøren benyttet, når dejen skulle bæres ud til bagehuset, der lå 15 meter fra de øvrige bygninger af hensyn til brandfaren.

Huset var på 3,25 × 3,25 meter og havde en forgang i vestsiden, medens der i østsiden var en såkaldt bagestue. Selve ovnen var bygget nordenud af gavlen og tildækket med jord for bedre at få den varm om vinteren, men den skarpe vind og de fritgående høns var ofte skyld i, at der var bare pletter, hvor murstenene stak frem.

I sydenden af bagestuen var der et bredt bord under vinduet, hvor dejen blev ældet, de gange det ikke skete i kokkenet. I den nordlige ende var der hylder, hvorpå rugbrødene blev sat til hævning om natten, når der skulle bages den påfølgende dag. Efter bagningen kom brødene atter op på hylderne.

Skorstenen var åben – og så stor, at der kunne fyres derfra både i bageovnen og i bilæggeren i bagestuen. Skorstenen havde en »ovnsgrav, d.v.s. en grav, hvori asken blev skrabet og fjernet, før brødindsætningen begyndte. Der skulle fyres, indtil »den sorte mand« var ude d.v.s. til ovnens bund var hvid af varmen.

På loftet, der var af tætte brædder, var der lyng til opvarmning af ovnen, og der var en brandmur, så lyngen ikke kom i nærheden af skorstenen. Lyngen blev kastet ned gennem en lem lige bag indgangsdøren i sydenden.

Alle bygninger var opført af håndsavede sten fra Klim Bjerg, og muren i bagehuset var i 14 stens højde. Da ejendommen blev overdraget til en søn og svigerdatter, blev der bygget en aftægtsbolig til Johanne og Anders og den blev sammenbygget med beboelsen med gavlen mod syd. Her blev også opvarmet med en bilæggerovn.

Bagehuset står endnu, omend det hælder som træerne for vestenvinden, men det er forlængst anvendt til andet formål.

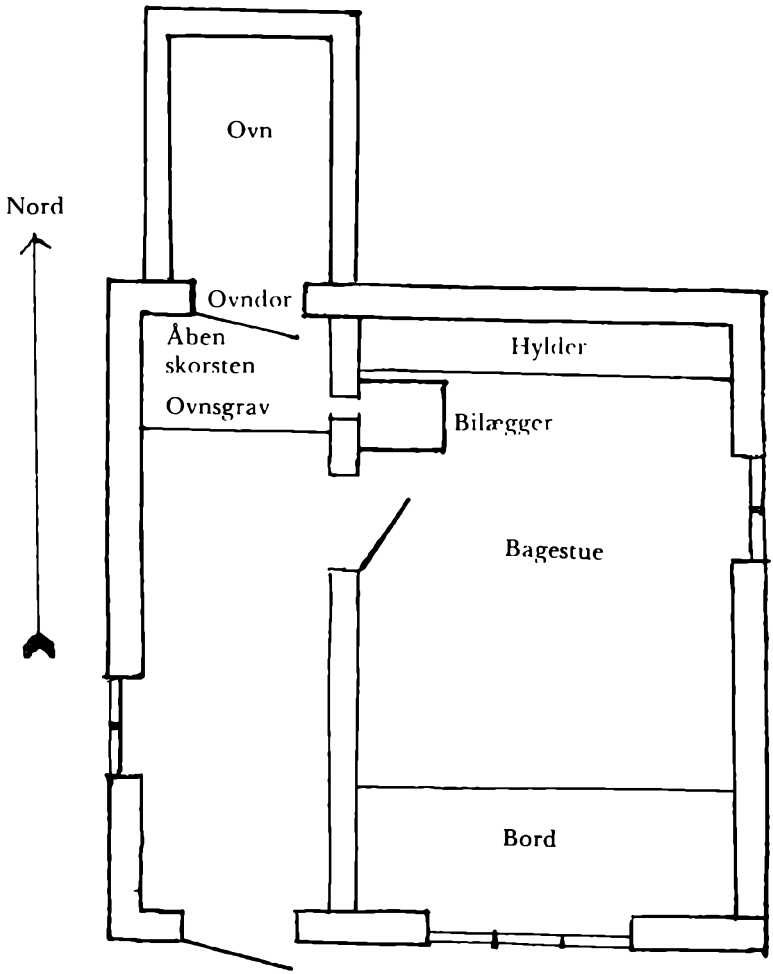

Bagehus i Terp ved Klim, grundplan.

Bagehuset i Terp, vestside.

Bagehuset i Terp, ostside.

Toldvagtskibet ved Agger kanal samt toldvagtskibet »Thyborøn«

AF ROBERT SVALGAARD

Indledning.

Skibe, der anløb Limfjorden, måtte tidligere stoppe op ved toldstedet ved Hals for at blive inkvireret (undersøgt af toldvæsenet) og toldforseglet. Indtil 1838 måtte skipperne tillige i Hals betale tolden af ladningen samt lastepengene forinden de måtte sejle ind i fjorden. På vej ud af fjorden var skibene ligeledes pligtige at stoppe i Hals for inkvirering m.v.

I mange menneskealdre var der ingen sejlbar forbindelse mellem Limfjorden og Vesterhavet gennem landtangen ved Agger, men da havet her brød igennem tangen og denne kanal senere blev åbnet for skibsfarten, medførte den nye adgang til Limfjorden, at der måtte oprettes et toldopsyn i lighed med det, der fandtes ved Hals.

Agger kanal.

Den 3.-4. februar 1825 steg havet under en stormflod til ca. 2½ m over daglig vande og gennembrød Aggertangen på flere steder. Ved en ny stormflod den 25. november samme år dannedes det løb, der senere blev til den sejlbare Agger kanal.

I de kommende år vekslede kanalens bredde- og dybdeforhold som angivet med følgende eksempler:

År	Bredde (alen)	Dybde (fod)
1835		5-8
1841	800	
1849	1400	
1855		7-8
1856	650	
1859	1400	
1866		4-7

men uanset de vekslede dybde- og breddeforhold passerede mange skibe ind og ud af kanalen, hvis besejlingstal kulminerede midt i forrige århundrede.

Det begyndte så småt med skibsfarten i 1830, hvor skipper Johannes Hamborg fra Vildsund som den første sejlede gennem kanalen med sit lille fartøj, idet han passerede ind fra havet - formentlig kommende fra Norge.

Det første store skib, der kom ind, var en kuf, som købmand Jens Andersen Grønlund, Thisted, havde købt på en strandingsauktion. Dette køb var faktisk et vovestykke, da kuffen var sandet meget til. Heldet var imidlertid med Grønlund to gange. Første gang, da det lykkedes at få skibet i søen igen, og anden gang, da det viste sig, at der var to fod mere vand i kanalen end sædvanligt, således, at det lykkedes at få skibet bugseret ind i Limfjorden til Krik og derfra videre til Thisted, hvor skibet blev repareret.

Fra denne spæde begyndelse tog det hurtigt fart. Fra 1835 var der regelmæssig trafik på kanalen, som følgende oversigt viser:

1835	19 skibe	1849	1296 skibe
1836	47 -	1850	1322 -
1837	96 -	1851	1380 -
1838	154 -	1852	1143 -
1839	338 -	1853	1497 -
1840	386 -	1854	1482 -
1841	395 -	1855	1805 -
1842	418 -	1856	1783 -
1843	427 -	1857	1587 -
1844	454 -	1858	1133 -
1845	486 -	1859	1006 -
1846	688 -	1860	881 -
1847	1144 -	1861	714 -
1848	1101 -	1862	218 -
		1863	100 -

Det fremgår af oversigten, at trafikken nåede sit højdepunkt i året 1855, hvorefter skibsfarten begyndte at svinde ind som følge af den fremskridende tilsanding af kanalen. Tallene viser imidlertid, at skibsfarten til og fra købstæderne i Limfjordens vestlige del benyttede sig af kanalen og især efter, at disse byer ved plakat af 10. august 1841 havde opnået fulde toldstedsrettigheder.

Samtidig med stigningen i besejlingen af Agger kanal var imidlertid omfanget af skudefarten på Thykysten svundet ind. Denne skudefart blev især drevet fra Klitmøller, Vigsø og Thorup Strand. Her måtte man laste og losse skuderne på den åbne kyst og var derfor meget afhængig af vejr og vind. Det var derfor mere bekvemt at sejle ind gennem Agger kanal og losse eller laste i en af de havne, der blev anlagt efter kanalens fremkomst.

Omkring 1860 begyndte Agger kanal at sande til og i løbet af den næste halve snes år lukkedes kanalen helt, men da var den nuværende Thyborøn kanal opstået.

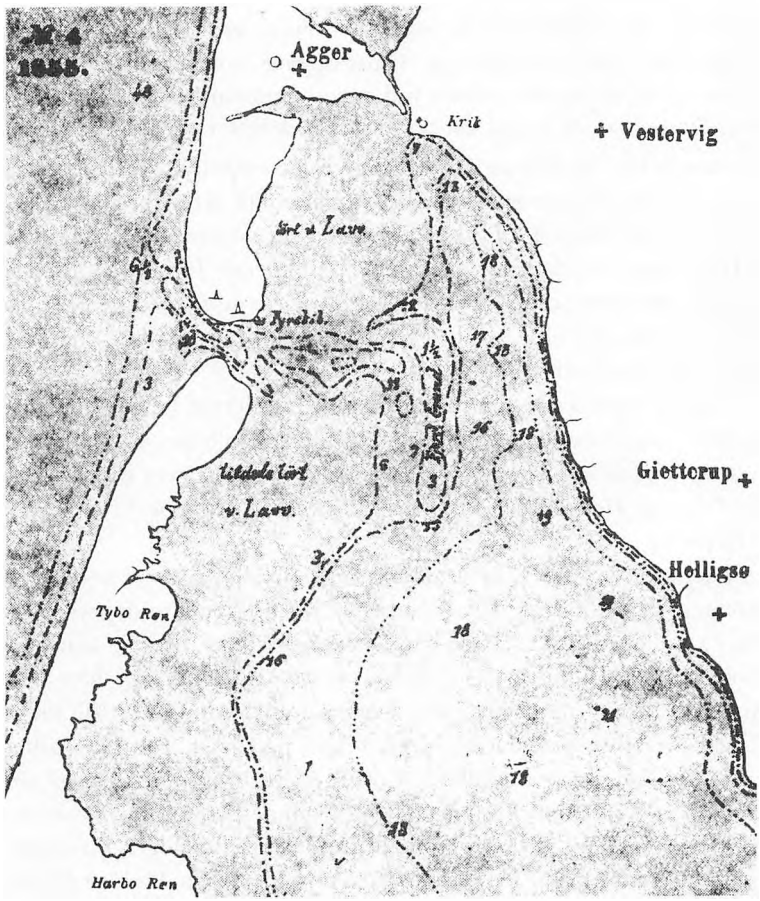

Formindsket gengivelse af et søkort over Agger kanal (1855).

Thyborøn kanal.

I julen 1862 var der en orkanagtig storm og under den brød havet igen gennem landtangen - denne gang ca. 2200 meter syd for Agger kanal. Det nye gennembrud var begyndelsen til Thyborøn kanal. Oprindelig kaldtes kanalen, der blev åbnet for sejlads i 1868, for Røn kanal efter navnet på landsbyen Røn.

Toldopsynet ved Agger kanal.

Som nævnt i indledningen betød den nye vandvej mellem hav og fjord, af der skulle føres kontrol med skibene. Begyndelsen til toldopsynet ved kanalen bestod i, at der i årene 1835 til 1837 udstationeredes en underbetjent (toldassistent) ved Kobberrød på Thykysten - over for kanalen. Hans opgave var at kontrollere antallet af de skibe, der sejlede ind og ud gennem kanalen. Toldbehandlingen af de indgåede skibe skulle derefter foregå i Thisted.

Kravet om, at skibene skulle lægge vejen omkring Thisted var en stor gene for skipperne, der også søgte at omgå denne bestemmelse. Der blev fra Thisted toldsted klaget over, at skipperne blev klareret i Holstebro, når de lossede i Struer, og lignende forhold gjorde sig gældende andre steder i fjorden. Man måtte derfor lempe bestemmelserne for de skippere, der var bestemt til fjordpladser uden for Thisted tolddistrikt.

Viborg stænderforsamling indsendte imidlertid i 1837 en petition til Generaltoldkammer- og Kommerce-Kollegiet med forslag om en forenkling af ekspeditionerne ved bl.a. at give toldstedsret til Lemvig, Holstebro (ved Struer), Nykøbing Mors og Viborg (ved Hjarbæk).

Dette forslag blev ikke imødekommet, men der blev i stedet ved kongelig resolution af 29. november 1837 oprettet et toldopsyn til at føre kontrol med skibsfarten gennem Agger kanal. Lemvig konsumtionssted blev ophøjet til toldsted, og det nye toldopsyn blev stationeret på en toldkutter, som Generaltoldkammeret havde ladet bygge på skibsbygmester Bonnesens værft i Aalborg. Her blev skibet afhentet i august måned 1838 af overbetjent Breyen og sejlet til sin station ved kanalen. Fartøjet havde følgende besætning: 1 overbetjent (kontrollør), 2 underbetjente (toldassistenter) og 2 rorskarle.

Ved oprettelsen af Lemvig toldsted mistede Thisted toldsted kyststrækningen fra Ferring (Bovbjerg) til Agger kanal, som blev hen-

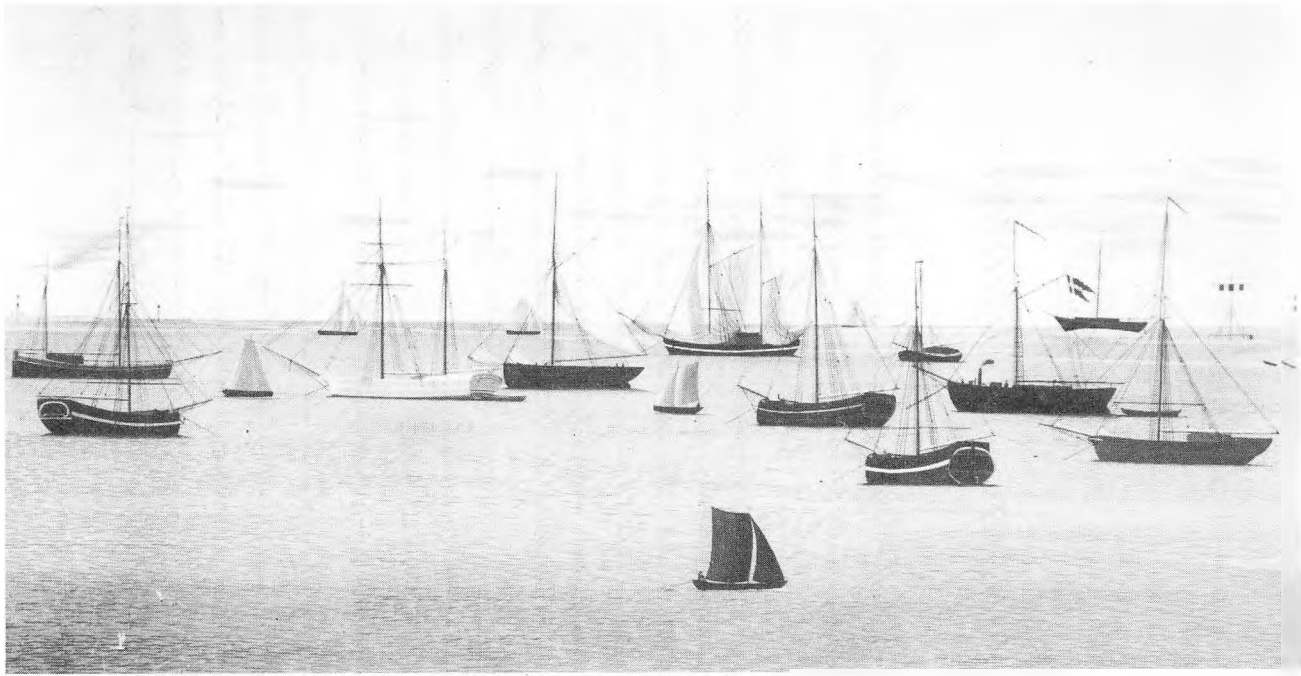

Opankrede skibe på fjordgrunden ved Agger kanal, 1849. Skibene afventer højere vandstand for at kunne gå til søs. De tre plader i vandstandsmærket til højre angiver en dybde på 3 fod. Skibet med splitflaget er toldvagtskibet.

Maleri af Rasmus Henrik Kruse. Det kgl. Biblioteks billedsamling. Se omstående »Prospekt af Agger Kanal«.

Prospect
af
Agger Kanalen

Dette Prospect viser Indsejlingen ved Limfjordens vestre Indlöb i Aaret 1849, og vesentlig har den endnu samme Udseende. —

I Baggrunden Vesterhavet. I Midten Kanalen eller Indsejlingen hvor Skibe kryds ud. — Paa Flyvesandsgrunden ved begge Sider af Indlöbet sees, de saa kaldte Kaber, eller Sömerker, og til höjre Kaben som angiver Vandstanden i Kanalen. Hvert Bret antyder 1 Fod Vand, da der kun var höjset 3 Brette, er Vandstanden kun paa den Tid 3 Fod eller 6 Qvarteer. Det Skib som staar paa Landtungen, er Lodskutteren, som ved en Storm blev drevet paa Land, og siden har hen staaet paa dette Sted. Skibene i Forgrunden ligge inde i Limfjorden ved den saakaldte Fjordgrund, og vente paa en höjere Vandstand i Kanalen for at kunde gaae Tilsöes. — Det sörte Skib med Splitflag, er Toldkutteren, hvorpaa opholde sig, 2e Toldbetjente og 1 Controleur. —

Indbruddet af Havet, hvorved den nu verende Kanal dannedes, skeede som bekjendt. Natten imellem 3 og 4de Februarij 1825. Denne Kanal har saaledes bestaaet nu i 34 Aar, men hvorlenge den endnu vil bestaae kan ikke forudsiges. Ved at eftersöge oldre Beredninger erfare vi, at Havet gjentagne Gange har slaaet Kanal paa dette Sted, og for en Tid staaet

Tegnet af Rasmus Henrik Kruse
Haler og Sandkrae

Vend om.

i forbindelse med Fjorden; men disse Indbrud ere aldrig ved en ellers Naturbegivenhed standsede. Det mest bemærkede Indbrud er det, som omtales i Øvrighedens Kundgjørelse af 1ste Februar 1755, hvorved Amtmanden i Throndhjems Amt, efter Hans Kongelige Majestæts allernaadigste Befaling, paa Grund af den store Fare, som truede Byen Throndhjem, befalede, at Nidelven skulde afledes fra sit gamle Løb, og gaae ud i Throndhjemsfjorden ved Ilen. Dette Arbeide blev begyndt i Foraaret 1755, og fuldendt i Efteraaret 1756. Det var ikke uden store Vanskeligheder, at man fik Elven ledet i sit nye Løb, og det kostede Byen en Sum af 20,000 Rdlr. Men Arbeidet lønnede sig rigelig, thi Byen var nu reddet for Oversvømmelse, og Havnen blev bedre end den havde været i Mands Minde. Den Sandbanke, som havde dannet sig ved Nidelvens Udløb, og som hindrede Indseilingen, blev nu skyllet bort af Strømmen, og Havnen blev saaledes dybere og bedre.

Ved Nidelvens Afledning fra sit gamle Løb, blev Ilen Bro, som laa over Elven, overflødig, og den blev derfor nedbrudt. Ilen Bro var 1,200 Alen lang, og den var bygget paa 1,000 Piller, som stode 3 Alen fra hverandre. Den var 1 Alen bred, og den var saaledes indrettet, at den kunde aabnes, naar Skibene skulde passere. Den var bygget af Fyrretræ, og den havde staaet i 100 Aar. Den var bygget af Fyrretræ, og den havde staaet i 100 Aar. Den var bygget af Fyrretræ, og den havde staaet i 100 Aar.

Ved Nidelvens Afledning fra sit gamle Løb, blev Ilen Bro, som laa over Elven, overflødig, og den blev derfor nedbrudt. Ilen Bro var 1,200 Alen lang, og den var bygget paa 1,000 Piller, som stode 3 Alen fra hverandre. Den var 1 Alen bred, og den var saaledes indrettet, at den kunde aabnes, naar Skibene skulde passere. Den var bygget af Fyrretræ, og den havde staaet i 100 Aar. Den var bygget af Fyrretræ, og den havde staaet i 100 Aar. Den var bygget af Fyrretræ, og den havde staaet i 100 Aar.

Ved Nidelvens Afledning fra sit gamle Løb, blev Ilen Bro, som laa over Elven, overflødig, og den blev derfor nedbrudt. Ilen Bro var 1,200 Alen lang, og den var bygget paa 1,000 Piller, som stode 3 Alen fra hverandre. Den var 1 Alen bred, og den var saaledes indrettet, at den kunde aabnes, naar Skibene skulde passere. Den var bygget af Fyrretræ, og den havde staaet i 100 Aar. Den var bygget af Fyrretræ, og den havde staaet i 100 Aar. Den var bygget af Fyrretræ, og den havde staaet i 100 Aar.

lagt til Lemvig. Der skete dog en ændring på dette område den 1. maj 1843, idet kyststrækningen fra Agger kanal til »pælediget« ved Thyborøn samt vagtskibet blev henlagt under Thisted toldsted. Fra 1843 ses derfor vagtskibets personale opført i konduitelisterne for Thisted toldsted, og skibet fik vinterhi i Thisted havn.

Hvilke opgaver havde nu dette toldopsyn? Herom kan læses i den af Generaltoldkammer- og Kommerce-Kollegiet under 21. juli 1838 udstedte instruks. Det nævnes heri, at det fornemmeligen påhviler opsynet at forhindre ulovlig lossen og laden fra eller til de skibe, som nærmer sig eller besejler kanalen. Instruksen foreskriver handlemåde, når skibe antræffes samt i strandingstilfælde og endelig samarbejdet med det ordinære toldvæsen. I det hele taget giver den omfattende instruks et detailleret indblik i kommandoforhold og arbejdsgang på vagtskibet.

Vagtskibet.

Om selve skibet kan læses i Thisted Amtsavis den 21. marts 1850: »I dag skulle vagtskibet for Agger kanal, som i vinter har lagt her i havnen, afsejle til sin station. Ved ordet »vagtskib« danner man sig let en idé om et nogenlunde stort skib med nogen armatur o.s.v., især når man betænker, hvor vigtigt handelen på Agger kanal er blevet for statens indtægter, men man forbavses ved at se et lille fartøj på 400 tdr. Det må være særdeles behageligt for en kontrollør, to betjente og et par røjerter i en sådan skude, som i en ligkiste at tilbringe en hel sommer, dog er det jo en erindring om det salig hensovede Generaltoldkammer«.

Om disse ikke særlig opløftende betragtninger har været medvirkende til, at vagtskibet blev udskiftet, vides ikke, men den 22. april 1862 blev det afhændet ved en offentlig auktion i Thisted havn. Køberen var skipper Mikkel Hansen, Thisted, der fik jagten overført i sit navn under navnet »Agger Canal«. Skibet, der målte 12 commercelæster (24 register-tons), blev ved en senere ommåling beregnet til 23,39 tons.

»Agger Canal« gjorde mange rejser i fart på Limfjorden, men mønstringsprotokollen på Thisted distriktstoldkammer viser også, at jagten foretog rejser til England og Norge. På en rejse tilbage til Thisted med trælast fra Kristiansand skulle skipper Mikkel Hansen sejle ind gennem Thyborøn kanal i 1872, men uheldet var

ude. På grund af storm blev skibet slået ud af kurs og drev helt ned til Mandø, hvor det strandede den 27. marts 1872. Besætningen blev reddet, men skibet blev vrag. Da skipperen ikke havde forsikret, led han stort tab ved forliset.

Det nye vagtskib fik imidlertid ikke mange års tjeneste ved Agger kanal, hvor det forblev stationeret til krigen i 1864, men herom senere.

Personalet på vagtskibet.

Lad os imidlertid vende os mod de mænd, som gjorde tjeneste på denne afsides og stormomsuste post, for at få lidt at vide om, hvem de var, og hvorfra de kom.

Størsteparten af dem rekrutteredes fra krydstoldvæsenet, hvor de havde tjent i forskellige grader, krydstoldassistenter, skippere, krydsbetjente, matroser eller drenge. Til Tjenesten ved Agger kanal krævedes folk, der havde faret til søs. Flere af tjenestemændene på vagtskibet havde haft en interessant kariere. Ved tiltrædelsen af tjenesten ved toldstedet har de udfærdiget et personalia, hvori de beretter om tidligere tjenesteforhold m.v. Her læser man om sejltid i marine og koffardiflåde samt tjeneste i krydstoldvæsenet som krydsskipper eller som krydstoldassistent.

Toldassistent Joachim Bartholin Grumsen beretter således, at han havde været til orlogs på 3 togter som matros i årene 1848-50. Herefter ansat som matros i krydstoldvæsenet og avanceret til krydsbetjent og fra 1855 til krigens udbrud i 1864 været krydstoldassistent på monarkiets vestkyst. Under krigen i 1864 udnyttedes Grumsens kendskab til farvandene langs Slesvigs vestkyst, idet han var ombord på fregatten »Jylland« som »kendtmand« under slaget ved Helgoland.

Under krigen var de af krydstoldvæsenets fartøjer, der ikke indgik i »Hammers flotille«, og således medvirkede ved forsvaret af øerne ved vestkysten af Sønderjylland, blevet overført til København. I 1865 blev 3 krydsfartøjer sejlet fra København til fremtidig tjeneste i området ved Fanø og Manø. I april måned 1865 passerede de 3 toldkrydsere ud gennem Agger kanal. Det ene af fartøjerne Krydsfartøj nr. 29 blev ført af krydstoldassistent J. B. Grumsen.

Ved krigsudbruddet i 1864 var Agger kanal ved at sande til og begyndelsen til den nuværende Thyborøn kanal opstået under en

julestorm i 1862. Tilsandingen medførte en stærk formindskelse af skibsfarten gennem Agger kanal, hvorfor der opstod et spørgsmål om at reducere skibets besætning. Den 9. oktober 1863 var vagtskibets chef, kontrollør Knudsen, blevet anmodet om at overrække skrivelser til toldassistent Futtrup og rorsbetjent Lund, hvori der meddeltes dem, at de var blevet forflyttet til Hals fra 1. januar 1864. Det blev tillige pålagt toldinspektøren i Thisted at undersøge muligheden af at reducere personalet yderligere.

Efter at vagtskibet havde ligget i vinterhi i Thisted havn, blev skibet den 19. marts 1864 sejlet til sin station ved Agger kanal for ikke mere at vende tilbage til Thisted.

Krigen var udbrudt den 1. februar 1864, og inden længe nærmede krigens begivenheder sig. Den 28. april 1864 skrev kontrollør Knudsen til toldinspektør D. C. Dideriksen i Thisted og udbad sig forholdsordre, hvis fjenden skulle nærme sig kanalen, og det kunne befrygtes, at vagtskibet ville falde i fjendens hænder. Det fremgår af svarskrivelsen, at kontrolløren havde anmodet om 100 rdl. til at afholde udgifter med, hvis skibet skulle sejles ud af kanalen for at undgå beslaglæggelse. Ønsket om beløbet blev ikke imødekommet, og toldinspektøren, der ikke mente, at fjenden vovede sig så nær til Vesterhavet, henstillede til kontrolløren at handle efter bedste konduite.

Den 10. juli 1864 kom der ilbud til herredskontoret i Vestervig om, at fjenden var ved at sætte over Oddesund i egne både, og da kontrollør Knudsen var syg, afsejlede toldassistent Kjær sammen med begge rorsbetjente, og det lykkedes dem at få vagtskibet ud af den stærkt tilsandede kanal. Den 13. juli ankom skibet til København, hvor det blev liggende, medens besætningen rejste hjem.

Skibets forbliven i København var begyndelsen til ændringer i opsynsførelsen ved kanalen. I januar 1865 blev det således toldkamret bekendt, at lodsoldermanden ved kanalen fra sine overordnede var blevet forespurgt om muligheden af at indrette plads til en toldassistent og en rorsbetjent om bord på lodsskibet. Den 5. marts 1865 indberettes fra toldkamret, at lodsoldermanden nu har modtaget ordre til at indrette plads i lodsskibet til tolsvæsenets personale.

Nu skete der tillige en yderligere reduktion af toldpersonalet, idet kontrollør Knudsen beordredes til tjeneste ved Ribe toldsted, og rorsbetjent Joseph Willadsen blev forflyttet til Hals fra 1. april

1865, medens toldassistent Kjær, der konstitueredes som kontrollør, blev sat til tjeneste på lodsgalioten og tiltrådte den 18. april 1865 sammen med rorsbetjent John Willadsen. De to brødre Willadsen blev dog kort efter afskediget af toldvæsenets tjeneste.

Lodsgalioten lå ikke ved kanalen hele året, og den 15. november 1865 afsejlede skibet til vinterhi i Nykøbing Mors, og toldtjenesten ved kanalen varetoges i vintertiden fra Krik, hvor toldassistent Kjær boede.

Toldopsynet ved Thyborøn kanal.

Efterhånden var Agger kanal sandet helt til, og da Rønkanalen (Thyborøn kanal) i 1868 blev åbnet for skibsfarten, overflyttedes lodserne og toldpersonalet til denne kanal.

Lodsgalioten, der som tidligere nævnt også tjente som hjemsted for toldassistenten og rorsbetjenten, blev året efter udskiftet med et andet fartøj, idet Marineministeriet købte kufgaliot »Harmina« af Thisted, drg 59,01 tons brutto, hvilket skib under navnet »Thybo-Røn« blev benyttet som fyr- og lodsgaliot til det i 1898 solgtes til købmand J. P Bach, Vestervig, der imidlertid 3 dage senere solgte skibet til skibsfører Peder Josephsen, Krik.

Skibsfarten gennem Thyborøn kanal tiltog, og snart opstod der behov for en rorsbetjent mere, idet toldassistenten ofte manglede en medhjælper til at ro båden og til at deltage i undersøgelsen af skibene, når den ene rorsbetjent, han havde til disposition, var afgivet til toldledsagelse af skibe, hvis luger ikke kunne toldforsegles, eller førte opsyn ved skibe, der skulle lægtes for at kunne passere over fjordgrundene inden for kanalen.

Der foreligger i kopibøgerne på toldkamret en del oplysninger om skibsfarten gennem Thyborøn kanal i de første år efter dens åbning:

År	Indgående skibe	Tonnage	Udgående skibe	Tonnage
1868	84	1111 cl	187	2525 cl
1869	31	448 cl	103	1605 cl
1870	189	2415 cl	273	4521 cl
1871	226	- cl	304	- cl

cl = commercelæster (1 cl = 2 register-tons)

Fyr- og lodsgalioten havde station ved kanalen fra midt i marts til midt i november, og i dette tidsrum var toldpersonalet også om bord. I forbindelse med spørgsmålet om ansættelse af en rorsbetjent mere forespurgte Generaldirektoratet for Skattevæsenet hos Marineministeriet om der var mulighed for at forlænge fyr- og lodsgaliotens ophold ved kanalen, hvilket ministeriet under hensyn til forholdene på stedet ikke kunne imødekomme.

Ministeriet foreslog derimod, at toldpersonalet i lighed med lodserne stationeredes i Thyborøn i den tid, hvor skibet ikke var på station. Dette forslag blev imødegået af toldinspektøren i Thisted i en skrivelse til Overtoldinspektoratet for Nørrejylland.

Det anføres heri, at det er en selvfølge, at Thyborøn, hvis forholdene iøvrigt tillod det, var at foretrække som vinterstation fremfor andre steder, idet kontrollen på grund af den kortere afstand kunne udøves hurtigere og til mindre gene for skibsfarten. Når toldinspektøren imidlertid ikke kunne gå ind for at stationere toldpersonalet i Thyborøn skyldtes dette, at det ikke i de få huse, der var tilbage af Thyborøn, ville være muligt at skaffe beboelse til personalet og dets familier. Det var således i den af toldassistent Kjær til toldinspektøren afgivne udtalelse anført, at en stor del af befolkningen i Thyborøn siden gennembruddet var flyttet på grund af den stadige frygt for, at en oversvømmelse forårsaget af vinterstorme skulle borttage de sidste rester af byen. Toldinspektøren anfører i denne forbindelse, at den tilbageblevne del af befolkningen faktisk søger om understøttelse for at fraflytte stedet. Under sådanne forhold, hvor livsfare kan være tilstede, anser toldinspektøren det for betænkeligt at anvise toldpersonalet ophold i Thyborøn.

Det nævnes endelig i skrivelsen, at lodserne ikke har deres familier boende i Thyborøn, men har vagthold på 2 mand i 8 dage ad gangen i Thyborøn, medens familierne bor i Agger eller Krik og at lodsoldermanden er bosiddende i Randrup.

Af andre muligheder for vinterstationering af toldopsynet nævner toldinspektøren Kobberød eller Harboøre.

Det første sted har den fordel, at der er en stor landsby, Vestervig, ikke langt derfra, hvor livets fornødenheder altid kan erholdes, og iøvrigt er det en frugtbar og velbebygget egn, medens Harboøre ligger i en mager og tyndtbefolket egn, hvor livets ophold for folk, der lønnes af staten, vistnok vil blive noget dyrt. Om placeringen af

toldopsynet i Kobberød kan læses i et følgende afsnit om toldstationen i Kobberød.

I 1872 søgte toldassistenten igen om ansættelse af en rorsbetjent, idet tjenesten var meget anstrengende for de to mand, der udgjorde opsynspersonalet, og nu imødekommes ønsket, idet toldinspektøren i Thisted bemyndiges til at antage sømand Anders Josephsen, der boede i Krik, som rorsbetjent med en årlig lønning af 200 rdl.

Toldopsynet bestod herefter af 3 mand, der forrettede tjeneste på samme skib som lodserne, men denne ordning ændredes i 1881. Fra skibsfartens side var der blevet udtrykt ønske om udlægning af et selvstændigt toldvagtskib, hvilket skete i 1881.

Det nye toldvagtskib, der hidrørte fra krydstoldvæsenet, ankom til Thisted havn den 22. april 1881 fra Odense, og næste dag afsejlede det til Thyborøn kanal med lods Jens Hedegaard, Thisted, om bord. Skibets størrelse var 25 register-tons med et dybgående på 7 fod.

Ligesom fyr- og lodsgalioten var toldvagtskibet stationeret ved kanalen fra 15. marts til 15. november, og ved gennemgang af den af Thisted lodserne førte journal kan skibets afgang fra og ankomst til Thisted havn følges år for år.

I 1896 blev vagtskibet ombyttet med krydsfartøj nr. 13. Dette fartøj, hvis bilbrev (byggeattest) er udstedt i 1876, ankom fra Odense til Thisted den 13. marts 1896 ført af krydstoldassistent Olsen, der samme dag afsejlede til Odense igen med det hidtidige vagtskib.

Den 15. marts 1896 afgik det nye vagtskib til Thyborøn kanal med toldassistent Vorm som fører og med lods Niels Rosenberg om bord, og dette skib benyttedes derefter til 1903. Da blev det udskiftet og efter anmodning fra krydstoldinspektoratet bortsolgt ved offentlig auktion i Thisted den 7. januar 1904. Den højestbydende blev købmand Chr. Sørensen, Thisted, med 1455 kr., hvortil kom 12½ pct. i omkostninger.

Det nye og sidste vagtskib ved Thyborøn var det tidligere krydsfartøj nr. 17, der hidtil havde været stationeret i den nordlige del af Lillebælt.

Det fremgår af stam-inventarie-liste for fartøjet, at det er bygget i 1891 i Odense af skibsbygmester N. P. Hansen, samt at drægtigheden er 23,76 tons.

En gennemgang af inventarlisten giver mange interessante oplys-

ninger om et krydsfartøjs udrustning samt bevæbning, der for dette fartøjs vedkommende omfattede:

2 stk. 1-pundige kanoner af jern
1 stk. riffel og
2 stk. huggerter med skede og livgehæng.

Riflen og de to huggerter er ifølge notat i listen overført til Thisted toldkammer, og disse våben er formentlig identiske med de, som toldkammeret i 1911 afsendte til toldinspektør L. F. Pape i København til opbevaring på toldmusæet.

Krydsfartøj nr. 17, der nu hed toldvagtskib »Thyborøn«, anvendtes indtil stoppepligten ved Hals og Thyborøn ophævedes den 1. maj 1911. Det medførte oprettelse af toldopsynsmandsposter langs Limfjordens kyster, bl.a. i Thyborøn, Oddesund N., og i Visbyaa. Posten i Thyborøn blev henlagt under Lemvig toldsted, således at grænsen mellen Lemvig og Thisted tolddistrikter fremtidig blev Thyborøn kanalens nordlige bred.

Men lad os vende tilbage og se, hvad der blev af vagtskibet. Det lå i Thisted havn, idet det ikke som sædvanligt var kommet på station i midten af marts måned 1911.

Der meldte sig hurtigt en køber til skibet, idet skibsmægler M. Lund, Thisted, forespurgte om skibet kunne købes underhånden, men fik det svar, at det skulle sælges på offentlig auktion, der fandt sted den 20. juli 1911. Den højestbydende blev cand. Lunn, Nykøbing Mors, med 4.200 kr. Efter at buddet i henhold til konditionerne var approberet af generaldirektoratet udstedtes der den 1. august 1911 på Thisted toldkammer skøde på skibet til det ansvarlige interessentskab »Limfjordsøsterskompagniet«, Nykøbing Mors. Under navnet »Skum« var det derefter hjemmehørende i Nykøbing Mors, indtil det i 1920 blev solgt til direktør Harald Plum, København, hvorefter det fik navnet »Villemoes«.

Ved auktionen i Thisted solgtes endvidere toldstationens jolle og pram, medens motorbåden overførtes til Aalborg toldsted.

Tjenesten på vagtskibet.

Når der skal fortælles om tjenesten på vagtskibet ved Agger og senere ved Thyborøn kanal, må man erindre, at skibet ikke var på station hele året, men blev inddraget midt i november måned og

atter udlagt i midten af marts måned, såfremt isen ikke hindrede dette.

I vinterperioden, hvor opsynet var stationeret i land, blev dets virksomhed i 1874 udvidet til også at omfatte kontrollen med forstrandene i Randrup, Kobberød og Helligsø. Det fremgår iøvrigt af budgettet for 1873/74, at der fandtes et årligt beløb på 20 rdl til befordring af toldopsynet til Thyborøn kanal i den tid, hvor fyr- og lodsgalioten var inddraget. Det må således antages, at toldopsynet har haft en båd liggende ved kanalen om vinteren og er blevet befordret ud til denne pr. hestekøretøj.

I marts måned, når vagtskibet, der lå i Thisted havn, skulle udlægges igen, afrejste toldassistenten til Thisted for at lede klargøringen af skibet, således at dette kunne være på sin station den 16. marts.

Den dreng, der for sommeren var forhyret som kok om bord, mødte i Thisted, medens rorsbetjentene forblev hjemme og varetog tjenesten og først gik om bord, når vagtskibet ankom til Kobberød fra Thisted for derefter at afgå til kanalen.

I Thisted blev der antaget lokale søfolk til hjælp ved tilrigning og klargøring samt som besætning på turen fra Thisted til toldstationen i Kobberød. Omkring århundredskiftet var den daglige betaling til disse søfolk 3 kr. Der medvirkede 4 mand i Thisted, og heraf fulgte 2 mand med skibet til Kobberød, hvorfra der ydedes dem rejsepenge tilbage til Thisted med 2 kr. 50 øre pr. mand.

Imidlertid vil vi skrue tiden tilbage til året 1863. Omkring den tid var Agger kanal som tidligere nævnt ved at sande til og Thyborøn kanal endnu ikke sejlbar. Skibsfarten var derfor aftaget meget, og toldkamret var derfor af den opfattelse, at man kunne spare vagtskibet og passe tjenesten fra land mod, at der anskaffedes en større båd. Dette forslag blev imidlertid ikke gennemført og vagtskibet blev udlagt som sædvanligt.

I 1865 var toldopsynet stationeret om bord på fyr- og lodsgalioten ved Agger kanal og fra 1868 ved Thyborøn kanal, og den båd, som toldopsynet benyttede ved inkvireringen af forbipasserende skibe, lå fortøjet til lodsskibet. I stormvejr var det imidlertid vanskeligt at holde båden klar af skibet, hvorfor toldopsynet anmodede om, at lodsskibet måtte blive indrettet således, at båden kunne tages om bord.

Hvadenten skibene blev bordet fra vagtskibet eller fra land, medførte det drøje og trættende roture for personalet. Det var derfor af stor betydning, at bådene var velegnede til formålet, og i årenes løb fandt der flere udskiftninger sted af bådemateriellet. I en af ansøgningerne om fornyelse af en båd omtales, at båden er for lille, således at personalet i hårdt vejr ustandselig måtte øse båden. Den største begivenhed på dette område var utvivlsomt, at der i 1907 efter personalets forslag anskaffedes en motorbåd, der kostede 1950 kr.

Ved Thyborøn kanal hændte det af og til, at skibe, der skulle ind i fjorden, stak for dybt til at passere fjordgrundene inden for kanalen, og i sådanne tilfælde måtte en rorsbetjent om bord på skibet for at føre kontrol med overlosningen fra skibet til det eller de mindre fartøjer, der assisterede ved lægtningen.

Ligeledes skete det flere gange, at skibe grundstødte i eller ved Agger og Thyborøn kanal. I sådanne tilfælde måtte der også en rorsbetjent om bord på det grundstødte skib for at føre kontrol med overlosningen til andre skibe eller være toldvagt om bord, såfremt skibet ikke kunne toldforsegles.

Natten til den 7. januar 1869 grundstødte således det engelske dampskib »Jutland« i Thyborøn kanals munding. Skibet var på vej fra London og Grimsby til København med en ladning kul og stykgods. Det kom imidlertid af grunden og ankrede derefter op i kanalen. Da toldforsegling af skibet ikke kunne foretages, beordredes toldassistent Kjær til at ledsage skibet ind i Limfjorden, men denne ordre ændredes senere til, at rorsbetjent Andersen skulle opholde sig dag og nat om bord og ledsage skibet til første toldsted, når det gik ind i fjorden.

Når rorsbetjenten således var afgivet til ledsagelse af skibe, var toldassistenten alene tilbage på fyr- og lodsgalioten bortset fra lodserne.

I april 1870 anmodede toldassistent Kjær forgæves om af få en rorsbetjent mere eller tilladelse til at antage en pålidelig mand til at ro båden, idet rorsbetjent Andersen meget af tiden var fraværende, idet han ledsagede dampbåden »Dwina« eller tjalken »Alpha« til Lemvig. Disse skibe transporterede opbjerget gods fra bundstedet af den ved Harboøre i 1868 indstrandede russiske dampfregat »Alexander Newsky«.

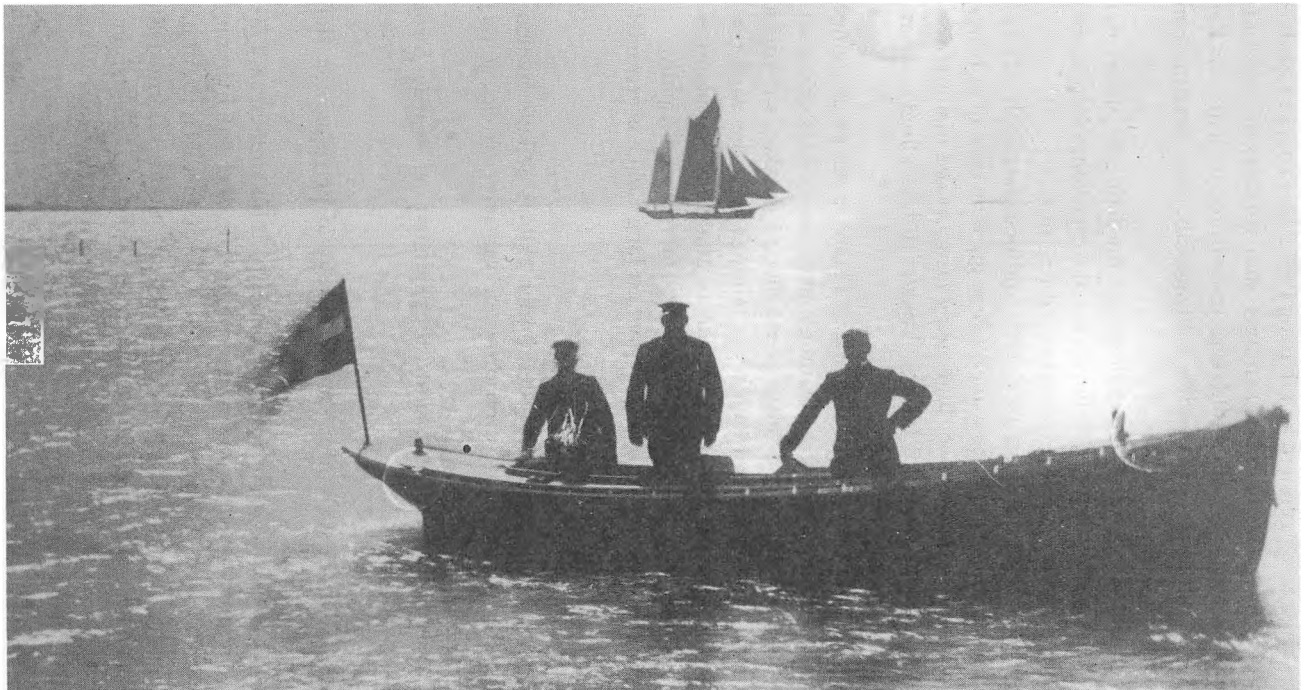

Toldvagtskibets motorbåd, der blev anskaffet i 1907. Personerne på billedet er antageligt (fra venstre mod højre): toldrorsbetjentene Grumsen og Schönheinz, toldassistent Dupont.

Skibsfarten tiltog gennem kanalen, og i 1872 blev sømand Anders Josephsen som tidligere nævnt antaget som rorsbetjent, og toldopsynet bestod herefter af en toldassistent og to rorsbetjente. Da der i 1881 blev udlagt et selvstændigt toldvagtskib, blev besætningen forøget med en dreng som kok.

Det er tidligere omtalt, at toldopsynet bordede alle skibe, der passerede Agger og senere Thyborøn kanal for at kontrollere skibenes papirer, ladning samt proviantbeholdning m.v.

De indgående skibes luger m.v. blev toldforseglet, og hertil anvendte man oprindelig bændler, men senere gik man over til at bruge ståltråd, der blev trukket over lugerne og fastgjort ved hjælp af specielle søm, der dækkedes af laksegl. Lakken til forseglingen opvarmedes i små petroleumslamper.

Denne metode var besværlig, men dertil kom, at det på de mange især mindre skibe, der passerede ind gennem kanalen og under sejladsen i Vesterhavet havde været overskyllet på dækket, var yderst vanskeligt at få toldforseglingen til at holde fast på det våde træværk. I 1879 fik toldopsynet derefter lov til at anvende en plombertang, idet man anså plombering for at være mere formålstjenlig.

I årenes løb konstaterede toldopsynet en lang række overtrædelser, især vedrørende:

a. forstukne varer
b. varer, der var forsvundet under skibets sejlads mellem afgangstoldstedet i Limfjorden og vagtskibet (f.eks. joller) og
c. skibe, der ikke overholdt stoppepligten og sejlede forbi vagtskibet.

Som illustration skal anføres nogle ankelte af de rapporter, der har foreligget.

Den 11. juni 1868 indberettedes således til toldkammeret i Thisted, at toldopsynet ved inkvirering for udgående af et skib hjemmehørende i Kristianssand konstaterede, at der manglede en pram på skibet. Ved undersøgelse i sagen opklaredes, at prammen formedelst 15 rdl var blevet solgt til en færgemand i Limfjorden. Toldassistenten udfærdigede herefter en rapport, og overtrædelsen af toldbestemmelserne blev straffet.

I maj måned 1870 undlod en Varde-skipper at stoppe, da han

gennem Thyborøn kanal var på vej til Lemvig. For denne forseelse blev der nedlagt påstand på en bøde af 30 rdl, som dog efter skipperens ansøgning blev nedsat til 5 rdl. Det er iøvrigt betegnende, at så godt som alle toldrapporter affødte ansøgninger fra »synderne« om eftergivelse eller nedsættelse af bøderne.

I august måned 1878 inkvireredes en galease fra Nykøbing Mors kommende fra England med en ladning kul bestemt til skibets hjemhavn. Ved undersøgelsen af skibet fandt toldopsynet følgende varer, der ikke var blevet angivet:

6 par kopper
6 tallerkener
1 ølkande
1 ragoutfad med låg
1 ragoutfad uden låg
1 thepotte
1 pose indeholdende ca. 8 pund sukker.

I vore dage, hvor smuglerier har et helt andet format - f.eks. af store partier cigaretter og spiritus - vil et sådant smugleriforsøg synes ubetydeligt, men på den tid var et sådant tilfælde en alvorlig sag, som straffedes med lovens strenghed.

Tjenesten på den afsides post, hvor hav og fjord mødes, var anstrengende og toldstedets kopibøger udviser mange fremsendelser af ansøgninger fra toldassistenter og rorsbetjente, der søgte væk fra stedet. Hertil kommer, at der utvivlsomt har været store problemer for tjenestemændenes familier med hensyn til tilpasning og indlevelse i de lokale forhold. Før bygningen af toldstationen i Kobberød boede personalet i Krik og for tilflyttere fra andre egne af landet har det sikkert ikke altid været nemt at komme i kontakt med den lokale befolkning. I et lille landsbysamfund i Vestjylland ser man jo altid sine folk an, og denne proces kan godt have taget lang tid og har vel ikke mindst gjort det, når det drejede sig om tilflyttede tjenestemænd.

Tjenesten på toldvagtskibet var ikke helt ufarlig. Roturene mellem vagtskibet og de forbipasserende skibe foregik i den kraftige strøm i kanalen og ofte i hårdt vejr med høj sø. I 1889 kunne en sådan rotur nær have kostet to menneskeliv. Rorsbetjentene Grumsen og Christensen kæntrede med båden undervejs til skonnerten »Stirling«

af København, hvis mandskab reddede de to mand, og derefter af toldkamret blev indstillet til en dusør på 50 kr. af toldkassen.

Vagtskibet havde oprindelig ligget til ankers ved kanalen, men i de seneste år før afviklingen af toldopsynet ved Thyborøn, lå det fortøjet ved broen ved »Store Kabe«, og under inkvireringen benyttedes den i 1907 modtagne motorbåd. I 1905 fremkom toldassistent Henriksen med et forslag om at erstatte toldvagtskibet med et vagthus på Aggertangen, men dette forslag blev ikke gennemført.

I de seneste år overvejedes det at lade en af de i Lemvig stationerede redningsdampere bugsere toldvagtskibet mellem Thyborøn og Thisted og dette praktiseredes f.eks. i 1909. Herved sparede man at tilrigge vagtskibet fuldstændigt, idet der ikke var anvendelse for sejlføring, når skibet først var kommet på stationen ved kanalen og fortøjet ved »Store Kabe«.

Tiden var imidlertid ved at løbe fra den usmidige ordning med at skibene skulle afbryde sejladsen ved kanalen for at lade sig undersøge og toldforsegle. Om vinteren, når skibet var inddraget, var stoppepligten således meget generende for de fiskekuttere, hjemmehørende i Lemvig, som lossede deres fangster ved en anløbsbro i Thyborøn kanal. Det var før anlæggelsen af Thyborøn havn.

Fiskekutterne var nemlig nødsaget til at sejle op til toldstationen i Kobberød for at blive inkvireret, og det kunne i dårligt og usigtbart vejr være en meget besværlig tur i det grundede farvand. Det medførte, at flere fiskeskippere fra Lemvig, Harboøre samt Lyngby (Thy) søgte Generaldirektoratet for Skattevæsenet om tilladelse til om vinteren, når vagtskibet var inddraget, at losse fisk i kanalen uden først at anløbe toldstationen.

I 1899 bemyndigedes Thisted toldkammer til at udstede disse tilladelser til fiskerne på betingelse af, at losningen af fisken fandt sted på nordsiden af kanalen ved lodsstationen, men året efter udvidedes bemyndigelsen således, at toldkamret også kunne tillade losning på sydsiden af kanalen, hvor nu Thyborøn havn er anlagt.

Den næste reducering af stoppepligtens omfang fandt derefter sted ved cirkulære samling 3/1902. Ved denne ophævedes fiskekutternes pligt til at stoppe for ind- og udgående, når de ankom fra eller afgik til fiskeri uden at medføre toldpligtige varer eller uden at have anløbet udenlandsk havn. I tilfælde af, at kutterne havde sådanne varer om bord eller kom fra udenlandsk sted, skulle

skipperne markere dette ved signal til toldvagtskibet. Herfra stammer formentlig den praksis, at fiskekutterne, når de ankommer fra udlandet, sætter »toldflag«. Det blev ved cirkulære bestemt, at toldopsynet skulle afgive indberetning til toldkamret, hvis man på grund af mistanke til en fiskekutter ved signal med standeren forlangte, at fiskekutteren skulle stoppe for at blive undersøgt.

Toldstationen i Kobberød.

I Kobberød på Thykysten - over for Thyborøn kanal - ligger på toppen af den høje skrænt ned mod stranden en lang rødstens ejendom, hvor tidligere personalet på vagtskibet boede. Huset har senere i en årrække været anvendt til landbrugsformål og er i de seneste år ombygget til helårsbebyggelse.

Fra pladsen vest for huset er der som følge af stedets høje beliggenhed, i klart vejr en storslået udsigt mod Vesterhavet, Aggertangen, Thyborøn by, Rønland med fabrikken »Cheminova« samt mod syd over Nissum bredning med Hardsyssel i det fjerne.

Denne bygning kaldes af egnens beboere for »Toldhuset«, og i dette afsnit vil blive fortalt om huset, der officielt betegnedes som »Toldstationen i Kobberød«.

Mandskabet på vagtskibet ved Aggerkanalen boede oprindelig i Krik, men i den del af året, hvor skibet var inddraget, var det upraktisk at føre kontrollen fra Krik. Da farten begyndte på Thyborøn kanal var det imidlertid meget uhensigtsmæssigt med den lange transport fra Krik til kanalen og omvendt.

Kysten ved Kobberød viste sig at være den bedst egnede til placering af en toldstation, idet de lavvandede fjordgrunde beskytter stranden, således at det i hårdt vejr er muligt at få en båd ud fra den åbne strand.

Efter forhandlinger med gårdejer Niels Mikkelsen i Kobberød i 1872 udarbejdede toldkamret i Thisted en skitse basseret på det boligareal, som toldassistenten og de to rorsbetjente havde i deres hidtidige boliger, og som de betalte med henholdsvis 40, 25 og 18 rdl årlig.

Gårdejer Mikkelsen fremsatte derefter et tilbud lydende på opførelse af en bygning til udlejning til toldvæsenet mod en årlig leje af 275 rdl, men da en anden gårdejer samt en af egnens købmænd

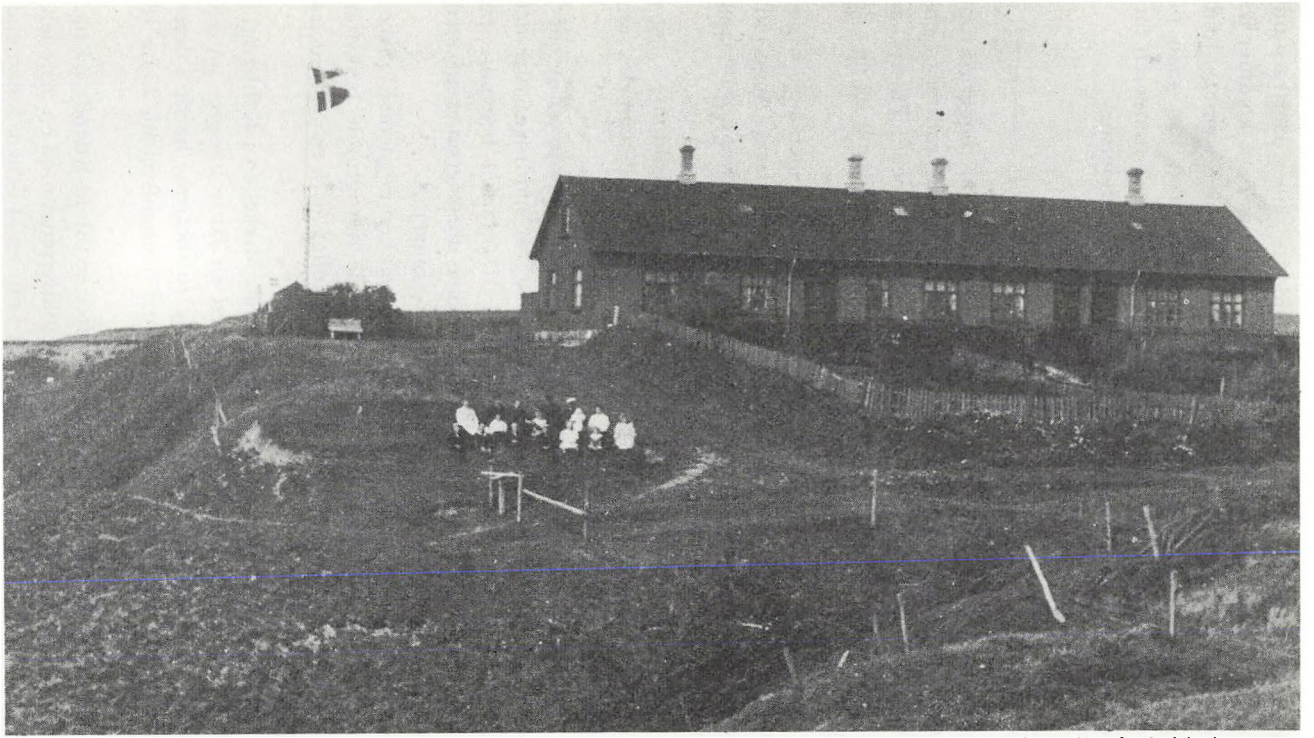

Toldstationen i Kobberø.

Originalbilledet tilhører Egnshistorisk Samling for Sydthy kommune.

også kunne tænke sig at give tilbud, reduceredes lejekravet senere til 240 rdl årlig.

I 1873 afsluttedes derefter forhandlingerne med gårdejer Mikkelsen om, at han skulle opføre bygningen og udleje den til toldvæsenet. Den 1. november 1873 var bygningen færdig, men der manglede endnu en brønd. Man kunne imidlertid flytte ind.

Toldstationen blev forsynet med en flagstang samt en signalmast, og på stranden neden for den stejle skrænt blev der anlagt en landingsbro. Senere blev der anlagt et slæbested til brug ved ilandtagning af bådene.

Toldstationens nedlæggelse.

Ved skrivelse af 2. marts 1911 meddelte Overtoldinspektoratet for Nørrejylland, at Generaldirektoratet var sindet at ophæve stoppepligten ved fjordens indsejlinger fra 1. april 1911.

Udlægningen af skibet i marts måned blev herefter stillet i bero, og tjenesten blev varetaget direkte fra toldstationen som om vinteren. Den 1. maj 1911 bortfaldt så stoppepligten, og toldstationen skulle nedlægges.

Motorbåden blev overført til Aalborg, vagtskibet og robådene blev solgt ved offentlig auktion. På selve toldstationen blev flagstang, signalmast, landgangsbro m.v. solgt underhånden.

Personalet blev forflyttet pr. 1. juli 1911. Toldassistent Dupont til Aarhus, rorsbetjent Schönheinz til København og rorsbetjent Grumsen til Rørvig under Nykøbing S. Toldstationen var tom.

Nutidens skibe passerer ind og ud af Thyborøn kanal uden at skulle stoppe op for toldkontrol. Kun den gamle bygning i Kobberød »Toldhuset« er et synligt minde om tidligere tiders kontrol med skibsfarten ved kanalen mellem hav og fjord.

Kilde: arkivmateriale på Thisted distriktstoldkammer. Nu afgivet til Landsarkivet i Viborg. Thisted Amtsavis, div. årgange.

Bidrag til urmageriets historie i Thy og på Mors

AF JENS LAMPE OG HOLGER HERTZUM

Tidsmålingen har en lang historie bag sig og har udviklet sig i tre faser: den astronomiske, den mekaniske og den elektroniske. Men astronomien, videnskaben om verdensrummets opbygning og mekanisme, er stadig grundlaget for al tidsmåling, og Danmarks største indsats på dette område blev - som alle ved - *Tyge Brahe* (1546-1601). Det er nok mindre kendt, at tre morsingboere, om end i mindre format, gjorde en hæderlig indsats i denne videnskabs tjeneste. Det drejer sig om *Christian Torkelsen Morsing* (ca. 1485-1560), som havde studeret ved universitetet i Louvain i Flandern og blev rektor ved Københavns universitet efter at have været docent i astronomi i Louvain. Hans navnefælle, *Elias Olsen Morsing* (f. ca. 1550) var en interesseret elev af Tyge Brahe og tog aktivt del i den astronomiske forskning. Den tredje var *Niels Krog*, f. i Nykøbing Mors 1694 og død som konrektor i Ålborg 1729. Han blev magister, skrev matematiske og astronomiske bøger og udgav skrivekalendere og almanakker.

Ovennævnte er de første svage og usikre spor i tidsmålingens historie fra Thy og Mors. Det næste er noget mere konkret og knytter sig til Vestervig kloster, Thys gamle åndelige centrum, nemlig et solur. Det er indristet i en kvader, 43 × 80 cm, i det søndre sideskibs sydmur og menes at være det ældst daterede solur i hele Norden. Bogstaverne T S og N betyder de kanoniske (dvs. mønstergyldige) bede- og messetider: Tertia, Sexta og Nona hhv. kl. 9, 12 og 15 - og et V for Vespera, kl. 18, er sandsynligvis forsvundet ved erosion eller afflisning.

Et solur af kalksten sidder på Thisted kirkes sydside, ligesom der er et på Flade kirkes sydmur. Det sidste består af to koncentriske halvcirkler med 12 radiære linjer, hvoraf 2 er særlig korte, alt indristet i en kvader.

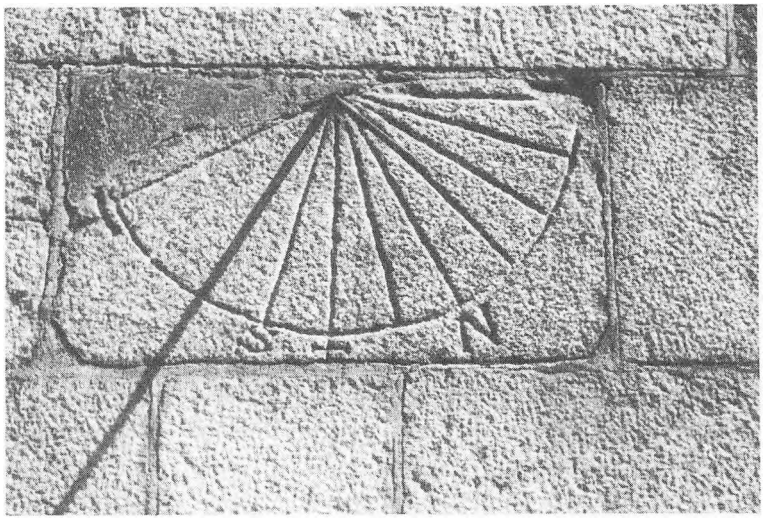

Dette er vel Danmarks ældste ur. Det findes på sydmuren af Vestervig kirke. Man ser bogstaverne for tidebønnerne, som munkene sang.

Mens solure ifølge sagens natur bedst kunne bruges ude i fri luft, havde man gennem hele middelalderen sandure eller timeglas inden døre, især i retssale, rådstuer og kirker.

Prædiketiden var begrænset til højst én time, men dette tidsrum blev overskredet så ofte, at provster og bisper så sig nødsaget til at henstille til præsterne om at spare på deres ordflom. I 1760erne måtte biskop Broder Brorson i Ålborg (en broder til salmedigteren) således begrænse tiden for de prædikener, der holdtes af pastor Adler i Ljørslev-Ørding på Mors. Af kirkeregnskaberne ser man, at timeglas var almindelige i kirkerne i både 1600- og 1700-årene. Således havde Nykøbing et sådant i en messingstander, visende kvarte, halve, trekvarte og hele timer. Det nævnes både 1789 og 1823.

Skønt de mekaniske ure eller hjulurene er opfundet i tiden 1270-1300 og Ribe domkirke som den formentlig første kirke i Danmark fik sit tårnur i 1401, har vi ingen sikre vidnesbyrd om tårnure i det gamle Thisted amt før 1613, da et »sejerværk« i Vestervig kirke ved et kirkesyn omtales som »færdigt og ved magt holden«. Dette ur er siden blevet udskiftet nogle gange, og det nuværende blev grundigt restaureret i 1921. På et billede af Vestervig kloster fra 1752 ser man, at kirken da havde et tårnur.

I Thisted omtales kirkens gamle sejerværk 1619 for første gang i regnskaberne, men derfor kan det naturligvis godt være ældre. Der betales da 4 skilling for »ister til seruerken«. Ister er flomme af svin og gæs i modsætning til talg, tælle af får og kvæg. Til smøring af klokker og urværker benyttede man tidligere flydende fedtstoffer af dyrisk oprindelse, særlig fedt af hvaler, sæler og fisk, men undertiden også svinefedt eller »benfedt«, som udvandtes af fodledsknogler af kalve og får. I 1646 får Jens Murmester et beløb for at rengøre sejerværket og støbe en »malle« i den store sten, som går fra sejerværket. Året efter nævnes et beløb til Jens Poder »for sejerværket at færde« og i 1715 har Peder Staugsbach repareret uret og gjort det færdig, »såsom det ikke kan slå og er ganske fordærvet«.

Samme Staugsbach optræder i regnskabet igen 1735, da uret »var ganske forfaldent«, og i 1751 er det den kendte og anerkendte Anders Heede, der renser og vedligeholder uret. Han var en regulær og dygtig urmager, så derfor er det lidt underligt, at han sidst nævnes i 1758 og ikke omtales siden, for i 1759 repareres uret af Ole og Peder Salmonsen fra Hundborg, om hvem den stedlige kirkebog intet oplyser. Af inventarielisterne fremgår det, at der foruden det ur, der var i brug, fandtes »et gammelt jernsejerværk med stolper, hus og trappe uden brug og nytte«. Dette ur blev i 1769 solgt for 9 daler 3 mark og 8 skilling. Det, der var i brug, repareredes jævnligt, men det fremgår ikke af regnskaberne, hvornår det er blevet anskaffet, og kirkeregnskaberne fra 1674-1699 mangler. I 1772 nævnes der, at Thisted kirkes ur har timeviser udenpå øst og nordsiden og to små klokker neden i tårnet fastslået på en bjælke med to hamre, som man med en kæde ned fra uret slår både kvarter- og fuldslag.

I 1786 skrev man kontrakt med Christen Andersen Heede i Øster Vandet om et nyt ur til 400 rdlr. Det skulle have skiver på den østre og nordre side af kirketårnet. Heede tilbød gratis at ville opsætte en skive med viser også på tårnets vestside, hvis kirken ville betale materialet »til nytte for hvem som kommer vesten ind i byen, hvor den største passage er«. Det kasserede ur blev solgt i 1788 for 30 daler. Heede var en anerkendt urmager. Alligevel måtte hans ur i 1804 istandsættes af Peder Jensen Knorborg, og først da fik det skiver i øst, vest og nord, lavet af Christian Snedker og malet af maler Bech. Blikkenslager og forgylder Christen Pedersen Knakkergaard

skulle i august 1823 forgylde urskiverne. Da den sidste urskive blev hejset op til ham efter endt arbejde, knækkede en bjælke, og Knakkergaard faldt ned og kvæstedes så hårdt, at han døde efter godt to timers smertefulde lidelser, 27 år gammel. Broderen, glarmester og spejlhandler Knakkergaard i Ålborg, lod opsætte en lille gravstele af rødlig sandsten på kirkegården, hvor der på bagsiden er indhugget et mindedigt:

»Med gyldne tal jeg tegned Uhrets Skiver,
den sidste færdig var, man den til mig ophiver,
troløse Bjælke brast og mig mod Jorden drog!
Mit Livets Klokke brat sin sidste Time slog.
I nys indviet Jord mit knuste Leer blev gjemt.
I Åndens Flugt til Gud blev Livets Fare glemt«.

Det næste kirkeur i Thisted fremstilledes 1849-50 af tårnurmager Henrik Larsen Kyhl (1793-1866), København. Kyhls ur blev i 1885 ændret og hovedrepareret af tårnurfabrikant Bertram Larsen (1854-1935) for 2300 kr.

Den gamle Sct. Clemens kirke i Nykøbing, som menes at være opført ca. 1100, havde også et sejerværk. Det nævnes første gang i 1634 og igen 1687, men ved en større ildebrand i 1715 blev det ødelagt. Kirken blev genopbygget og fik 1769 et nyt tårnur, fremstillet af Jens Villadsen Bundgaard, som da boede i Håsum sogn på Salling. Men da kirken blev lukket i maj 1884 på grund af brøstfældighed, hensattes værket på den ny kirkes sakristiloft og blev i 1910 givet til museet på Dueholm, hvor det endnu står i kælderen, bærende indskriften: »Gjort på Kjærgaardsholm 1768 af Jens Villadsen Bundgaard«. Uret kostede 180 rdlr. I 1774 var urværket gået i stå, men kirkens klokker, Jens Andersen Dyhr, reparerede og rensede det, og i 1788 blev det igen istandsat af urmager Ulsted. Den ny kirke i Nykøbing, som blev indviet 1891, fik foræret et tårnur af grosserer, fhv. urmager Jens Chr. Filtenborg og fremstillet og leveret af tårnurfabrikant Bertram Larsen, København. Det har to skiver: mod torvet og mod Kirkegade. Uden for de to købstæder er tårnurene få og af forholdsvis nyere data. Af en inventarieliste fra Vesløsgård i Vester Hanherred fra 1651 fremgår det, at man havde et sejerværk på loftet. Blistrup herregård (nu ungdomsskole) og Højris i Ljørslev sogn på Mors har tårnure ligesom kirkerne i Frøslev (skænket 1923 af gdr. Kr. Bro, Andrup), Karby og Rested (1955)

på Mors og Hvidbjerg (Thyholm) samt Snedsted i Thy. Det sidste er så moderne, at det drives af elektricitet.

Omkring 1720-50 vinder de mekaniske ure efterhånden indpas, først på herregårde, senere i præstegårdene og hos de større bønder og midt i århundredet også i almindelige borger- og bondehjem. Uret er nu ikke længere en raritet, men har fået sin naturlige plads i det standsmæssige interiør og dukker derfor op nu og da i tidens genremalerier. Af et antal skifter fra Thisted amt fremgår det, at i tiden før ca. 1750 synes der kun at være nævnt ure hos præster og i større gårde, men om urenes form og mestre nævner skifterne intet, højst ubestemmelige udtryk som »et stueur med foderal«, »et gammelt stueslagværk«, »et 8-dages stueur med foderal« o.lign. Af et skifte fra Tousig i Østerild sogn fremgår, at et stueur i 1797 blev vurderet til 2 rdlr.

Knud Aagaard, som skrev »Physisk, oeconomisk og topographisk Beskrivelse over Thye« i 1802, beretter: »Gode Urmagere har landet ikke manglet, hvorfor næsten hver Bonde er forsynet med et Stueuhr«, og præsten C. Diørup, som beskrev sine indtryk af Thy i 1842, taler om, »at stuerne er velforsynede med Chatoller, Dragkister, Jernbilæggere, Stueuhr og andet nødvendigt Bohave i Overflødighed, og hos de velhavende »Fjælegulv i flere Værelser«. Hans kollega på Mors C. Schade, fortæller i »Beskrivelse over Øen Mors«, 1811: »Mors har tvende Landsbye-haandværkere, som ere meget duelige Uhrmagere: Niels Hede i Jørsbye, som forfærdiger fortrinlig gode Lommeuhre, og Christen Hede i Nykjøbing, som gjør Stueuhre, der anses ligeså gode som de bornholmske«.

Denne påstand har Schade absolut ret i. Adskillige jyske urmageres produkter var endda af højere kvalitet end de middelmådige bornholmske. Urmagere som f.eks. Jens Villadsen Bundgaard, Anders Christensen Heede, Peder Blander, Peder Jensen Knorborg og Berthel Andersen lavede standure af en standard, som lå over adskillige af de sædvanlige danske provinsures. Den simpleste urtype, der blev lavet, var de såkaldte »viiseruhre«, som hang på væggen og havde malet træskive, måske med en tinkrans, altid én viser, et lod og et hagegangspendul. De høje standure i kasser var betydeligt dyrere og fremstilledes især fra ca. 1740-1840. Lommeurene, der blev udbredt omkring 1800, blev oftest im-

porteret fra England, Schweiz eller Tyskland, men importøren, den hjemlige urmager, kunne få sit navn og bosted graveret på kapslen eller urkassen eller malet/trykt på skiven. Vi har dog flere eksempler på, at lommeure blev fremstillet i Danmark som svendestykker, helt eller delvist.

Hvordan urmageriet er kommet til Thy og Mors er et problem, som synes uløseligt, eftersom det er meget småt med kirkebøger og andre arkivalier derom før 1700. De impulser, der udgik fra klostrene, er nævnt, og der er vist ingen tvivl om, at Vestervig kloster var et udstrålingscentrum, som også kom håndværk som urmageriet til gode. Senere var det herregårdene og sognekirkerne, der gav enkelte urmagere arbejde, men i de to købstæder havde urmageriet ret ringe kår helt ind i det foregående århundrede. Ved folketællingen 1801 var der f.eks. ingen opført som regulære urmagere i Thisted, mens Christen Andersen Heede netop dette år fik borgerskab som urmager i Nykøbing og i flere år var den eneste.

Skudefarten til og handelen med Norge fra Vigsø, Stenbjerg, Klitmøller og Hansted, som omtales allerede i 1500-årene, betød naturligvis også meget med hensyn til kontakter og udvekslinger af erfaringer og viden, men det er en kendsgerning, at urmagerkunsten kom senere til Norge end til Danmark. Nogle thylandske skudehandlere kom både til England og Nederlandene, og det er da ikke utænkeligt, at de har fragtet både lygteure, bordure og standure til deres hjemstavn, ure som siden er benyttet som modeller for den hjemlige produktion. Det må endvidere antages, at stude- eller øksnehandelen gennem middelalderen og helt op i det foregående århundrede med Holsten, Hamborg og forbindelsen med hertugdømmerne i det hele taget både til lands og til vands har spillet en rolle med hensyn til urmageriets udvikling. Urmagernavne som f.eks. Kürsch, Preetzmann og Schröder synes i hvert fald at stamme fra indvandrede slægter, og det er en kendt sag, at indvandringen af håndværkere sydfra til tider har udgjort ca. 20 % af alle håndværkere. Thy og Mors var vel knap så berørt af denne tilvandring som sydlige og sydøstlige dele af Danmark.

Fra ca. 1840-70 sker der en gradvis ændring af urmagerhåndværket, idet industrialiseringen gør sig gældende. Den rent håndværksmæssige produktion aftager, og fremstillingen af ure billiggøres ved arbejdsdeling på fabrikker, især i Schweiz, Tyskland, Frankrig,

England og U.S.A. Urmagernes væsentligste arbejde indskrænkes efterhånden til at sælge, reparere, rense, afprøve og justere alle slags ure eller tilbehør til disse. Urmagerhåndværket blev altså et udpræget servicefag kombineret med salg af hovedsagelig importerede ure. Adskillige urmagere var samtidig guld- og sølvsmede, juvelérer, gravører, og/eller optikere. Det sidste gjaldt især i de større byer. Mens urmageriet på landet hidtil havde været nærmest et bierhverv knyttet til et mindre landbrug med et par køer eller får eller kombineret med et eller flere andre håndværk, som f.eks. maler, snedker, glarmester eller smed, blev det nu et udpræget »stationsbyerhverv«, idet man dog ikke skal tage ordet »stationsby« alt for bogstaveligt. Da jernbanen fra Oddesund til Thisted blev åbnet i 1882, var der f.eks. i Hurup kun præstegård, skole, tre gårde og nogle huse, deriblandt fattighuset. Hvidbjerg på Thyholm opstod også omkring stationen og gav i mange år omsætning nok til to urmagere ligesom Hurup. Snedsted havde, inden banen kom, kun et eneste hus, men her blev der efterhånden også kunder nok til en urmager, en tid endog to, og Hørdum fik sin første klokmager i 1889. Fjerritslev voksede stærkt efter anlægget af Ålborg-Fjerritslev-banen, som åbnede 1897 og senere Fjerritslev-Thisted-banen, som kom 1904. Kun Vestervigs og Bedsteds gode urmagertraditioner går tilbage til tiden, inden gode landeveje, jernbaner og rutebiler øgede handel og håndværk og dannede nye små centre. I 1945 var der 5 urmagere i både Thisted og Nykøbing, 2 i Fjerritslev, Hurup, Hvidbjerg (Thyholm) og Snedsted og 1 i hver af byerne Bedsted, Gjøttrup, Koldby, Nors, Vestervig og Østerild.

Navneliste

Den følgende liste omfatter urmagere født før 1860 samt enkelte mestre født efter 1860, såfremt det kan påvises, at de har fremstillet ure håndværksmæssigt. Stavningen af deres navne kan variere i de forskellige arkivalier, hvorfor f.eks. Kristensen også må søges under Christensen, Pedersen under Petersen osv. Når personlige data udover fødsel og død er medtaget, er det ikke blot af hensyn til tidsbestemmelsen af deres produktion, men også for at lette identifikationen af urmagere med enslydende navne eller beslægtede personer og samtidig give en nogle til kontrol af de fremførte oplysninger eller - for nogles vedkommende - måske et incitament til dyberegående studier. Vi er klar over, at listen langtfra er fuldkommen og modtager gerne tilføjelser, evt. rettelser og kommentarer. Det er heller ikke helt sikkert, at alle de nævnte urmagere, født før 1860, selv har fremstillet ure. En del af dem har sikkert kun repareret og vedligeholdt ure, men da der gang på gang dukker hidtil ukendte

signaturer op på antikke ure, har vi fundet det forsvarligt at nævne alle fremdragne urmagere, hvadenten de har været faglærte eller ej, da man ikke kan udelukke muligheden for, at de har fremstillet ure.

Forkortelser: s.a. = son af, d.a. = datter af, g.m. = gift med, bsk. = borgerskab, bev. = bevilling, kc. = koncession, ft. = folketælling, s.st. = sammesteds. Iøvrigt er brugt almindelige forkortelser.

Andersen, urmager i Lukshøj, Ydby sogn 1891.

Andersen, Anders, s.a. urmager Anders Andersen, Klim, g. i Klim 20.10. 1851 m. Ane Pedersdatter. Urmager i Kobækshuset, Klim 1851. Etabl. som urmager i Galtrup, Mors 30.5. 1882.

Andersen, Berthel, f. 1765 i Bedsted, Thy, s.a. Anders Brydberg og hustru, g.m. Maren Jensdatter Nørgaard. Husmand og urmager i Bedsted, ved ft. 1801 husmand og urmager i Heltborg. — Et 1-døgns standur, sign. Berthel Andersen, Bedsted, dat. 1792 i privat eje i Hvidbjerg. Et 1-døgns standur sign. Berthel Andersen, Bedsted, i privat eje i Vestervig. Et 8-døgns standur af ham, dat. 1793 i privat eje i Sundby, Thy. Et 1-døgns standur med slagværk i Snedsted. Endvidere standure i Broager og København. Standur, dat. 1797 på Thisted Museum, plade og urværk s.st. Standur dat. 1797 i privat eje i Visby, Thy.

Andersen, Christen, f. 29.8. 1824 i Hoelgård, Kobberø, Gettrup sogn, død 23.2. 1915 i Hilligsø, begr. i Gettrup, s.a. husmand og murermester Anders Olesen og Mette Jensdatter, g.m. Ane Kirstine Jensen. - Urmager, mechanicus og maler. Drev i alt 19 forskellige håndværk. Lavede ure uden slagværk. (Thisted Amts Aarbog, 1920, s. 108).

Andersen, Jesper, urmager i Uglev, Odby sogn 1883.

Andersen, Morten, f. 1772, ugift, ved ft. 1801 urmager i Vestervig kloster.

Andersen, Niels, f. 12.12. 1831, g. i Thisted 25.5. 1860 m. Marie Tobine Clausen af Thisted. Urmager i Thisted 1891.

Bak, Ole Nielsen, urmager i Sønderhå, Hassing herred 1891.

Baun, Anders Nielsen, døbt 21.2 1703 i Skinnerup, begr. 11.8. 1750 i Thisted, s.a. Niels Andersen Bavn og Dorte Christensdatter, g. 1728 i Thisted m. Anne Pedersdatter Møller. Baun var snedker, maler og urmager. Standur af ham på Sparekassen Thy i Thisted.

Bedsted, se *Andersen, Berthel.*

Bedsted, se *Jensen, Peder.*

Bentzen (Bendsen), Jens, f. 6.1. 1852 i Resen v. Struer, død 20.3.

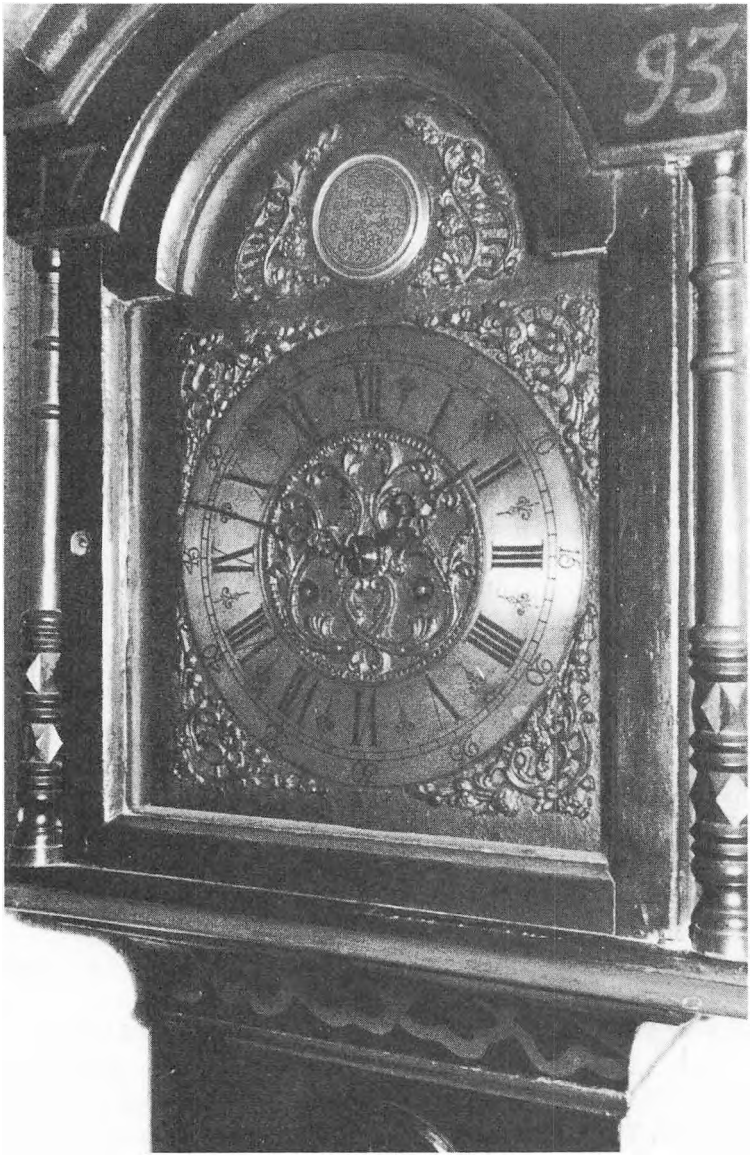

Berthel Andersen, Bedsted 1793.

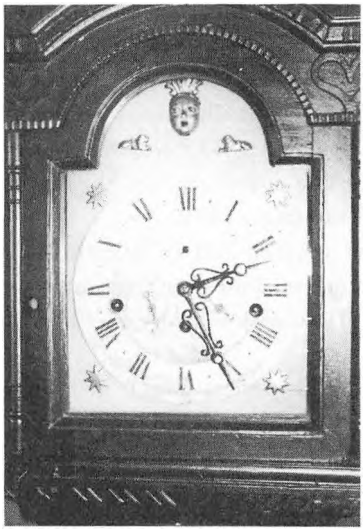

Standur i Sparekassen Thy, Thisted, signeret: Anders Baun, Thisted 1742. Uret viser dato og måned, er 8-døgns og med kvarterslag, øjnene ruller i takt med pendulet.

1888 i Gimsing v. Struer, s.a. gdr. Bendt Poulsen og Ane Cathrine Andersdatter. Drev en urmagerforretning i Struer 1873-86. Bev. som urmager i Hvidbjerg, Thyholm 22.10. 1887.

Berg, Christian Vilhelm, f. ca. 1838, g. i Vestervig 18.10. 1864 m. Maren Thomine Christiane Møller. Bev. som urmager i Vestervig 6.1 1863.

Bertel . . . . . , data ukendt. Siges at have været urmager i Hundborg og skulle være død på fattiggården s.st. omkring 1900, mens hans data har ikke kunnet findes.

Bertelsen, Jens, f. 1782 i Silstrup, Tilsted sogn, s.a. Bertel Jensen Langgaard og Else Marie Andersdatter Heede. Lærling hos Christen Heede i Nykøbing ved ft. 1801. Måske identisk med den Jens Bertelsen Langgaard, som gjorde mesterstykke som urmager 15.2. 1811. I så fald død i København 1817.

Berthelsen, Peder, f. 12.9. 1816 i Heltborg. Lærling hos Lars Worm, Thorup, Mors. Urmager i Hundborg. Standur med hans signatur i privat eje i Snedsted.

Beyer, Hans Christian, f. 3.3. 1809 i Rakkeby, Mors, død 20.1. 1893 i Nykøbing. Var først i snedkerlære, siden i urmagerlære. Bsk. som urmager, drejer og bøssemager i Nykøbing 1839. Begyndte at arbejde med daguerreotypi i 1857 og senere med fotografi som den

første på Mors. Syslede med opfindelser og blev betegnet som en original og et godgørende menneske.

Bierring, Jacob Christensen, døbt 22.10. 1769 i Nors, Thy, død som almisselem 23.12.1824 i Nors, s.a. degn Christen Bierring og Maren Nielsdatter Hvistendahl, g.2.g. 30.3.1817 i Nors m. Maren Poulsdatter. Lært hos Christen Heede i Bakgården Skjoldborg sogn. Urmager i Nors 1817 og tillige skomager 1819.

Bjerre, C. S., opgives at være født 1801 og død 1870. Urmager i Bjerre, Vigsø sogn. Fremstillede standure, som viste mdr. og dage og slog hel-, halv- og kvarterslag. (Historisk Aarbog for Thisted Amt, 1920, s. 108).

Bjerre, Søren Nielsen, f. 1773, død 5.11. 1851 i Vigsø, g. i Vigsø 17.11. 1798 m. Ane Marie Andersdatter Hvass. Urmager i Bjerre, Vigsø sogn 1798 og ved ft. 1834. Standur af ham på Thisted Museum. Standur i privat eje i Gadesminde og et 8-døgns standur med slagværk, dato, ugedag og vækkeranordning i privat eje i Thisted. Standur med 8-døgnsværk og kvarter- og timeslag og slagværk i separat kasse i stuen bag uret ligeledes i privat eje i Thisted.

Bjørndahl, Kristen Kold, f. 28.9. 1853 i Vindblæs v. Løgstør, død 1.5. 1880 i Vestervig, s.a. skolelærer Niels Mathias Bjørndal og Kirstine Thomsen. Urmager i Vestervig.

Blander, Christen Pedersen, døbt 13.7. 1774 i Bedsted, s. a. Peder Olesen og Else Marie Christensdatter, g.m. Maren Cathrine Andersdatter. Urmager i Hassing til 1815, urmager i Bedsted fra 1815-.

Blander, Peder Jensen (Møller), f. ca. 1745 i Bedsted, død 9.5. 1812 i Dejret, Tved sogn på Mols, g. 1.g. m. Kirsten Christensdatter, g.2.g.m. Maren Laursdatter. Lært hos Jens Villadsen Bundgaard. Var også udlært som møller, derfor tilnavnet Møller. Reparerede i 1763 urværket i Thisted kirke. Senere husmand og urmager i Dejret, Tved sogn på Mols, hvor han boede i »Blanderhuset«. Standure af ham i Gerå, Vendsyssel, i Bedsted og på urmuseet i Den gamle By i Århus. (Samlinger til Jydsk Historie og Topografi, 3.rk. 1. bd.).

Blichfeldt, Christian Holberg Grann, f. 1804, g. i Nykøbing 17.1 1833 m. Ingeborg Cathrine Holm. Bsk. i Nykøbing 1831 som urmager i Vestergade.

Bolvig, Anders Henrich, data ukendt. Bsk. som urmager i Nykø-

bing 1829.

Brockmann, Niels Christian, f. 26.5. 1794 i Nykøbing, død 18.7. 1826 s.st., s.a. Joseph Nielsen Revshammer og Maren Ovesdatter, g.m. Bolette Kirstine Jacobsen og 2.g.m. Nicoline Pedersdatter. Urmager i Nykøbing 1823-26.

Bundgaard, Jens Villadsen, f. 10.12. 1713 i Skjoldborg, if. et skifte død 1782 i Frisenborg, Hammel sogn, s.a. fæstebonde Villads Christensen og Kirsten Poulsdatter Bundgaard, g.l.g.m. Dorthea Jensdatter Trap, som døde 2.3. 1746 i Skjoldborg, 37 år gl,. g.2.m. Sidsel Marie Sørensdatter, som døde 5.6.1753 i Viborg, g.3.g.m. Helene Kiærulf. Lærte først snedkerhåndværket, gjorde snedkerarbejdet til den afbrændte kirke i Ydby efter branden 6.11. 1742. Urmager i Skjoldborg, bsk. som urmager i Viborg 27.6. 1752, renser og efterser Viborg domkirkes ur. Ophold på herregården Ørum i Thy 1759 og siden på Kjærgårdsholm i Salling. Fremstillet tårnuret til Sct. Clemens kirke i Nykøbing 1768-69. Ophold som urmager i Tinghuste ved herregården Frisenborg i Århus amt til sin død. Talrige standure af ham registreret bl.a. på urmuseet i Den gamle By, Århus og i privat hjem i Viborg, Gettrup, Vandborg, Øster Vinkel, Fjaltring og Sejerslev. De fleste er 8-døgns og viser sekund, minut, dag, dato og måned. Et enkelt er indbygget i et pragtfuldt chatol og har klokkespil og kvarterslag. Alle hans kasser er solidt og smukt forarbejdede. (Artikler i Thisted Amts Aarbog 1952, s. 310 og 1954, s. 221 samt i P. Christensen: Urmagere og Tusindkunstnere i Vendsyssel ca. 1750-1850, 1962 bd. II, s. 15 ff.).

Bundgaard, Johannes Christensen, f. 5.12.1822 i Hvidbjerg vesten Å, død 19.2. 1864 i Søndbjerg, Thyholm, s.a. husmand Christen Bertelsen Bundgaard og Karen Madsdatter Istrup. Husmand og urmager i Søndbjerg. - Et 1-døgns standur, sign. J. Bundgaard, Søndbjerg, findes i privat eje i Uglev, Hvidbjerg sogn. Et standur med kvarterslag i privat eje i Søndbjerg og et standur i privat eje i Hurup.

Christensen, Anders, f. 13.11 1841 i Rakkeby, Mors, død 8.2. 1903 i Redsted, s.a. Christen Andersen Hølledig og Sidsel Mikkelsdatter, g.l.g. i Redsted 1871 m. Ane Kirstine Jensen, g.2.g. i Redsted 1886 m. Maren Kristine Eskildsen. Etabl. som urmager og husmand i Redsted 4.12. 1875.

Christensen, Jens Christian, f. 7.4. 1840 i Bjergby, Mors, død

24.9. 1901 i Solbjerg, Mors, s.a. Mette Marie Jensdatter og Christen Jensen i Gullerup, g. i Bjergby 16.11. 1862 m. Sidsel Marie Hansen. Lært hos urmager Lars Worm i Thorup. Svend i Nykøbing. Urmager i Bjergby 1862-82, etabl. som urmager i Solbjerg, Mors 9.5. 1882. Standur af ham i privat eje i Øster Jølby, Mors.

Christensen, Mads, f. 1844, død 4.6. 1882 i Sundby, Stagstrup sogn, s.a. gdr. Christen Christensen Smed, g. i Stagstrup 16.12. 1879 m. Christine Pedersen. Husmand og urmager i Sundby, Stagstrup sogn.

Christensen, Niels Christian, f. 10.9. 1830 i Dragstrup, Mors, død 9.3. 1907 i Nykøbing, s.a. gdr. Christen Poulsen og Karen Kirstine Nielsdatter. Var lærling i Dragstrup. Svend i Nykøbing, g. i Nykøbing 20.11. 1860 m. Ane Dorthea Nicoline Sørensen. Bsk. som urmager i Nykøbing 24.10. 1856 i den gamle skole i Algade. Flyttede 6.9. 1884 til Nygade 3. Opfandt et støv- og vandtæt ur. Forretningen ophævet p.gr. af sygdom 25.1. 1906.

Christensen, Peder, se *Ulsted, Peder Christensen.*

Christensen, P., data ukendt. Etabl. som urmager i Thisted 24.8. 1863.

Christensen, S. C., data ukendt. Urmager i Solbjerg, Mors. Et 8-døgns standur m. slagværk sign. S. C. Christensen Soelbjerg i privat eje i Frøslev, Mors.

Conradsen, Niels Peter, f. 1844, g. i Vestervig 29.12. 1870 m. Johanne Sørensdatter. Urmager i Vestervig.

Dahlgaard, Poul Pedersen, f. 7.8. 1808 i Thisted, begr. 20.2. 1887 i Tilsted, g. i Thisted 24.9. 1857 m. Ane Marie Nielsen. Økonom og urmager i Thisted, senere i Tilsted.

Dalgaard, Jacob Christensen, døbt 14.1. 1804 i Nykøbing, s.a. Niels Christian Hansen og Bodil Marie Klingenberg, g. i Nykøbing 14.4. 1828 m. enken Bolette Kirstine Jacobsen, enke efter urmager Brockmann, Nykøbing. Urmager og sadelmager i Nykøbing.

Damgaard, Svend Jenssøn, data ukendt. Standur med hans signatur og dateret 1746 i privat eje i Hurup. (P. Christensen nævner i sin »Urmagere og Tusindkunstnere«, 1962, s. 13 en urmager »fra Haderslevegnen, 1755« af samme navn, men han har ikke kunnet findes i kirkebøgerne for Haderslev provsti. På et af hans ure findes et klokkevers med følgende udformning: »Hør Klokken slaar, og Tiden gaar, thi Glasset fast maa Rinde. Hielp og O Gud, at Dødens

Bud Maa os i Tanke minde.«)

Damkjær, Laue Hansen Jensen, f. 15.7. 1827 i Skanderup v. Kolding, død 15.12. 1907 på Holmegård mølle, Ydby sogn, s.a. gdr. Jens Hansen Damkjær og Maren Hansdatter fra gården Damkjær i Skanderup, g.m. Karen Margrethe Jensen fra Vestervig. Bev. som urmager 11.12. 1877 i Ydby. Blev senere gård- og mølleejer.

Dela, Carl Andersen, f. 20.1. 1862 i Gl. Haderslev, død 7.7. 1923 i Thisted, s.a. arbejdsmand Hans Peter Dela og Anne Cathrine Christensen Dal, g.m. Mette Marie Bertelsen. Besk. som urmager i Thisted 30.10. 1886. Optiker 1900. Var også instrumentmager, skuemester og formand for Thisted Amts Urmagerforening. Havde forretning i Vestergade 7. Broderen Christian Mogensen Dela, f. 1863, fik bsk. i Thisted 1905, og broderen Anders Lausen Dela, f. 1867, fik bsk. som urmager i Thisted 1900. - Et stort kontrolur, fremstillet af Carl Dela, dateret 1905, findes på Thisted Museum.

Ditlevsen, Anton Nikolai Christian, f. ca. 1839. Lærte faget hos Lars Worm i Thorup, Mors. Urmager i Hørdum 8.11. 1865. Bev. som urmager i Lyngs, Villerslev sogn 18.12. 1868. Et 1-døgns standur uden slagværk i privat eje i Erslev, Mors.

Dueholm, Jens, data ukendt. Urmager i Hurup og siden i Gjettrup.

Dyhr, Janus Antonius, f. 15.8. 1810 i Nykøbing, s.a. urmager og snedker Niels Dyhr og Karen Margrethe Christensdatter. Lærling hos urmager Lars Worm i Thorup, Mors. Urmager i Nykøbing 1830-32. Rejste til Haderslev.

Dyhr, Niels Peter, f. 1778, død 5.1. 1835 i Nykøbing, g. i Nykøbing 2.7. 1803 m. Karen Margrethe Christensdatter. Snedker og urmager samt mekaniker. Konstruerede en velocipede (»væltepeter«), ornitolog. Reparerede uret i Nykøbing kirke. Medlemmer af familien Dyhr havde tidligere været klokkere i Nykøbing. Niels Peter Dyhr var en foretagsom snedker, der lavede klædeskabe i empirestil. Han malede sine skabe i skinnende blå, røde, grønne og gule farver og smykkede dem med blomster. Lavede også smukke urkasser. Blev efter sin død efterlignet af mange snedkere.

Filtenborg, Jens Christian, f. 10.6. 1829 i Nykøbing, død 21.10. 1891 i København, s.a. murermester Christen Jensen Filtenborg og Ulrike Klingenberg. Gik på Randers Latinskole 1843-44. Lært urmagerfaget hos P. J. Østergaard, Nørregade, Nykøbing. Deltog i

krigen 1849-50 som frivillig orlogsgast. Svend i Hamburg. Besk. i Nykøbing 1853, besk. i Århus 3.7. 1855, bsk. i København 1881. I Århus begyndte Filtenborg med urmageri og detailforretning på den nu forsvundne gade Tangen, der er blevet afløst af Klostertorv. Havde 6 mand på værkstedet. Gik hurtigt over til en groshandel og flyttede til hjørnet af Frederiksgade og Fiskergade. 1888 til hjørneejendommen Ryesgade 1. Flyttede til København 1878 og overdrog den daglige ledelse i Århus til sine to medarbejdere, Chr. Filtenborg og J. V. Schmidt. Hans forretning blev den største i Norden indenfor urbranchen. Da J. Chr. Filtenborg døde, overtog enken firmaet sammen med Chr. Filtenborg og J. V. Schmidt. Senere overtog Chr. Filtenborg firmaet alene. 1895 påbegyndtes urkassefabrikationen. 1920 blev firmaet A/s. J. Chr. Filtenborg lod bygge et asyl i Nykøbing for 4 familier og skænkede et tårnur til den ny kirke i sin hjemby. Blev etatsråd. Fremstillet et mahogni-søjleur, højde 35 cm m. 8-døgnsværk og rækkeslagværk, pariser-pendulgang og emailleret skive.

Graff, Hans Christian Gommesen, f. 1794, død 4.2. 1864 i Sct. Nicolai sogn, Svendborg. G. 17.4. 1821 m. Anne Kirstine Becker. Lærling i Odense, bsk. i Nykøbing M. 28.12. 1817, urmager i Thisted 1821, bsk. i Svendborg 1826.

Gravgaard, Poul Sørensen, f. 20.12. 1840 på Odgård, Lyngs sogn, død 26.4. 1910, s.a. gdr. Søren Jensen Graugaard og Inger Povlsdatter Nørgaard, g.m. Anna Magdalene Evald. Urmager i Lyngs på Thyholm. Købte siden en gård ved Vestervig og blev til sidst handelsagent. Skrev mange landbrugsfaglige og politiske artikler. (Hist. Årb. for Thy og Mors, 1976).

Guldhammer, Jens Christian Sørensen, f. 5.2. 1858 i Klim, død 5.6. 1916 i Bælum, s.a. indsidder Søren Christian Jensen Guldhammer og Marie Katrine Madsen, Øster Klitgård. Lært hos urm. Sandersen i Farsø. Urmager i Fjerritslev 1879, urm. i Klim -1887, urm. i Bælum 1887-1916. Har lavet et standur med kontraspærreværk og Grahamsgang. Fremstillet flere andre standure.

Gundersen, Jens, f. 11.11. 1853 i Hvidbjerg, Thyholm, s.a. husmand og tømrer Gunder Jensen og Else Kristensdatter, g. i Lemvig 29.4. 1876 m. Ane Kirstine Jensen. Urmager i Nr. Nissum og Ydby.

Hansen, Anton Peter, f. 19.3. 1846 i Hjardemål, død 27.3. 1893 i Thisted, begr. i Hjardemål, s.a. skomager Frederik Hansen og

Karen Marie, g.m. Jensine Hansen. Urmager i Hjardemål.

Hansen, L. P. Data ukendt. Urmager og guldsmed i Hundborg til 1925.

Heede, Anders Andersen, døbt 27.5. 1770 i Øster Vandet, død 9.6. 1812 i Kristiansand, Norge. S.a. urmager Anders Heede og Anna Christensdatter, g. 6.9. 1811 i Kristiansand m. Ane Dorthea Sommer fra Kristiansand. Lærling hos Christen Andersen Heede i Skjoldborg ved ft. 1787, svend hos Conrad Heede i Arendal, Norge. Etabl. som urmager i Kristiansand 1803, bsk. s.st. 1808. Passede Kristiansands kirkeur. Fremstillet mange standure.

Heede, Anders Christensen, døbt 16.1. 1724 i Skårhede, Vang sogn, død 9.12. 1784 i Øster Vandet, s.a. Christen Pederssøn og Maren Andersdatter, g.l.g. 10.10. 1753 m. Anne Jensdatter i Øster Vandet, d.a. Jens Nielsen, Anneksgården, hun døde 6.3.1757. G.2.g.m. Anna Christensdatter, f. 1732 i Dollerup, død 4.2 1785. Flyttede 1753 til anneksgården i Øster Vandet og lavede det store standur i Vester Vandet kirke. (Se derom i Historisk Aarbog for Thisted Amt, 1954 og i P. Christensen: Urmagere og Tusindkunst-

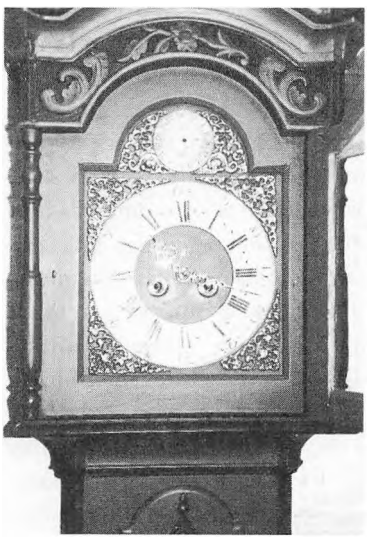

Anders Christensen Heede.

nere i Vendsyssel, 1962, samt i Trap: Thisted Amt, s. 563 og Nationalmuseets Danmarks Kirker. Thisted Amt, 1940, bd. XII, s. 268-85). Standure med hans signatur i privat eje i Thisted, Torsted, Kri-

stiansand, Norge. Et 8-døgns standur med kvarter- og timeslag samt klokkespil, dat. 1775 i privat eje i Hurup. Endvidere standure af ham på Køge Museum, og i privat eje i Vestervig. Reparerede Thisted kirkes tårnur 1751. - Anders Heede og hustru havde 13 børn, hvoraf Christen, Niels Christian, Conrad, Anders og Jacob Christian blev uddannet som urmagere. Jacob Christian Andersen Heede, f. 31.10. 1773 i Øster Vandet, blev lærling hos sin broder, Christen Andersen Heede i Skjoldborg og blev siden svend hos sin broder Conrad i Arendal i Norge.

Heede, Anders, data ukendt. Ure med hans signatur findes forskellige steder, f.eks. 8-døgns standur, dat. 1789 i privat eje i Resenstad v. Struer. Et 8-døgns standur, dat. 1791 i privat eje i Bøvlingbjerg, et 8-døgns standur, dat. 1806 i privat eje i Bøvlingbjerg.

Heede, Anders Christensen, f. 1788 i Bakgården v. Vilsund. Nævnt 1812 som urmagersvend i Christiania og senere i Kristiansand. Etabl. sig som mester i Christiania 1822. Død 27.6. 1837 i Vor Frelsers sogn i Christiania.

Heede, Christen Andersen, f. 8.1. 1760 i Øster Vandet, død 10.1. 1812 i Nykøbing, s.a. urmager Anders Christenssøn Heede og Anna Christensdatter, g.m. Friderica Juliane Frejstrup. Boede 1788-92 på Bakgården i Skjoldborg sogn. Bsk. som urmager i Nykøbing 2.2. 1801. Havde værksted og butik i Algade 27. Har lavet adskillige sindrige ure af fin kvalitet, bl.a. findes der to, som spiller på klokker hvert kvarter. Disse to har desuden ugedagsviser i centrum, således at denne viser bevægede sig en syvendedel af skivens omkreds hver dag. De har også datoviser, der sidder over den egentlige talkrans. De fleste standure, Heede lavede, var 8-døgns. Således et standur med kvarterslag og timeslag dat. 1811 m. 3 optræk, tretonet klokkespil, ugedagsviser i centrum, datoviser over talkrans i Sundby på Mors. - Et standur næsten identisk m. foregående, men højere og flottere kasse, 240 cm, i Over Gramstrup, Vestervig. Fremdeles 8-døgns standure i Vilsted, Thyborøn, på herregården Spøttrup (nr. 328), 2 i Flade, 1 i Erslev, 1 i Vils, 1 i Frøslev (nr. 164), et hængeur med stiv viser (nr. 113) på Morslands historiske Museum i Nykøbing, et standur (nr. 12) på Thisted Museum, s.st. standur nr. 110, standur i Thyregod og 1 i privat eje i Thisted. Heede havde ved ft. 1801 3 lærlinge. Ur på urmuseet i Købstadmuseet Den gamle By i Århus. Et standur af Christen Heede er ombygget af Kristian

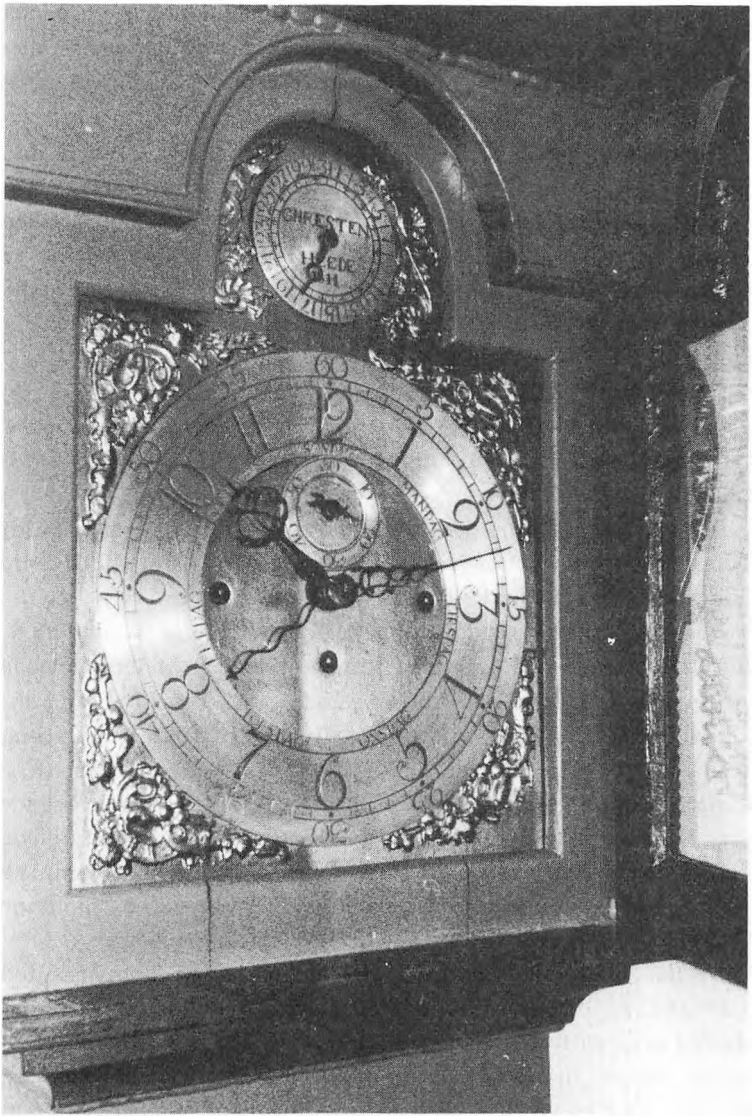

8-døgns standur med kvarterslag, dato, ugedag i centrum og med klokkespil, signeret Chresten Heede 1811. Uret findes på Mors.

Mark, så det nu viser dag, dato, måned og årstal, månedernes forskellige længde med skudår og skuddag, månens faser, solens bevægelse med solhverv, klokkeslæt for solens op- og nedgang (skifter en

gang om ugen). Ved solnedgang de forskellige tider på året trækker en mandsfigur i et klokkereb, og klokken bevæger sig. Kl. 22 spiller et klokkespil Weyses melodi »Dagen går med raske fjed«. Hos Kristian Mark, Redsted, Ø. Hvidbjerg, Mors.

Heede, Conrad Andersen, f. 12.4. 1767 i Øster Vandet, død 10.3. 1844 i Barbu, Tromøy sogn ved Arendal, s.a. urmager Anders Christensen Heede og Anna Christensdatter, g.1.g.m. Ellen Torjusdatter, g.2.g.m. Sara Juell. Urmager i Øster Vandet og Barbu ved Arendal i Norge. Sønnerne Anders (1818-46) og Daniel Nicolai Heede (1823-70) overtog faderens forretning. En datter Elevine (1820-83) blev sproglærerinde og salmedigter.

Heede, Jens Peter, f. 5.3. 1853 i Søndbjerg, Thyholm, s.a. urmager Niels Jensen Heede og Mette Johanne Pedersdatter af Lille Helleris. Husmand, ur- og instrumentmager i Thisted bsk. 6.10. 1880.

Heede, Just Christensen, data ukendt. Urmager i Langvad, Tømmerby sogn. Et 8-døgns standur m. slagværk sign. »Just Heede Langvad« dat. 1794 findes i privat eje i Frøstrup, Thy.

Heede, Niels Christian, f. 5.7. 1796 i Nykøbing Mors, død 28.9. 1869 i Kristiansand, Norge, s.a. urmager Christen Andersen Heede og Frederica Juliane Frejstrup, g. 10.9. 1817 i Kristiansand m. Juliane Lucie Henriksen, d.a. skibsfører Nils Henriksen. - Lærling hos farbroderen Conrad Heede i Arendal. Bsk. som urmager i Kristiansand (Steengade 122) 18.4. 1816, fra 1826 i Gyldenløvesgade s.st. Havde ansvaret for kirkeuret i Kristiansand og fremstillede flere 8-døgns standure m. slæbegang og rækkeslagværk i smukke kasser af birk og mahogni. Sluttede sig til haugianerne. Sønnerne Daniel (f. 1823) og Conrad (f. 1831) blev urmagere i Norge.

Heede, Niels Jensen, døbt 27.7. 1794 i Skårhede, Vang sogn, død 8.10. 1862 i Lille Helleris, Søndbjerg sogn, Thyholm, s.a. Jens Nielsen Næstrup og Karen Larsdatter Heede. G.1.g.m. enken efter urmager Søren Sørensen, Christiane Pedersdatter (19.12. 1828). G.2.g. i Søndbjerg 20.2 1852 m. Mette Johanne Pedersdatter af Lille Helleris. Husmand og urmager i Lille Helleris, Søndbjerg sogn Thyholm. Fik i 1849 tildelt et sølvbæger af Det kgl. Landhusholdningsselskab »for den af ham udviste landboflid ved brakfrugters dyrkning i det større«. Et 1-døgns standur i privat eje i Nr. Nissum. Et 1-døgns-standur i privat eje i Fabjerg. Et 1-døgns standur i privat

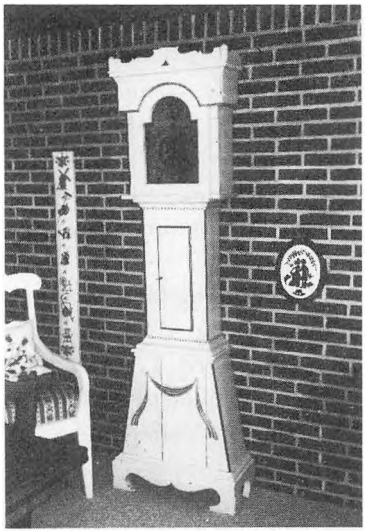

Niels Heede. Uret i typisk »thyholm-kasse«.

eje i Barslev ved Hvidbjerg.

Heede, Niels Sørensen, f. 1735, død 16.12. 1813 i Jørsby, Mors, g. 2.1 1776 i Jørsby m. Karen Christensdatter Skjærbæk. Nævnes som urmager i Jordsby ved ft. 1787 og 1801. »Berømt som uhrmager og mechanicus«. Lavede både standure og lommeure. Standur i privat eje i Jordsby. Standur dat. 1778 i privat eje i Flade. 1-døgns standur i privat eje Sejerslev. Standur m. slagværk i Vils. Standur, dat. 1810 m. 8-døgnsværk, slag- og repeterværk i Dragstrup. Standur i Dråby. (Hist. Årb. for Thy og Mors, 1970 - M. P. Ejerslev: En religiøs Bevægelse i Jørsby).

Hellerød, Michel Jensen, se under Jensen.

Holmgaard, J. C. Data ukendt. Urmager i Bedsted 1891.

Hove, Anders Nielsen, f. 8.11. 1765 i Sperring, Sjørring sogn, s.a. Niels Andersen Hove og Anne Andersdatter, g. 1794 i Sjørring m. Kirsten Jensdatter Søgård. Ved ft. 1801 boelsmand og urmager i Sperring.

Hove, Ole Nielsen, data ukendt. Urmager i Bedsted ca. 1780. Standur sign. Ole Nielsen Hove i Bedsted.

Hove Peder Andersen, data ukendt, g. 1781 i Hundborg m. Kirsten Andersdatter. Urmager og håndværker på Råstrup herregård i Hundborg sogn.

Hurup, Anders Jensen, data ukendt. Standur sign. Anders Jensen Hurup i privat eje i Heltborg v. Hurup.

Håning, Lars Christian Jensen, data ukendt, g. m. Christine Christensdatter. Husmand og urmager i Sejerslev, Mors, nævnt som sådan 1859 og 60. Standur i privat eje i Jordsby og Sdr. Dråby. 8-døgns standur med slagværk i privat eje i Hygum v. Lemvig og et 8-døgns standur i privat eje i Flade. Et 1-døgns standur i privat eje i Nr. Dråby.

Iversen, Anton Jensen, f. 12.12. 1850 i Nykøbing Mors, s.a. murer Jens Iversen Lund og Ane Madsine Lund, g. i Thisted 12.3. 1882. Urmagersvend i Thisted, urmager i Snedsted. Etabl. som urmager på Nørrebro i Nykøbing 25.11. 1875, flyttede til Rådhustorvet 1.5. 1900, til Havnegade 10 9.9. 1905, til Vestergade 18 d. 11.12. 1925.

Jensen, Anders, se under Hurup.

Jensen, Christen, f. 1736 i Vust, død 4.10. 1793 i Klim. Urmager i Vust og Klim. Standur i privat eje i Vust v. Fjerritslev. Indskrift: »Kloken minder, Tiiden rinder, vi vort Lif i Døden finder.« Sign. Kristen Jensen Klim No 35 på rund blyplade øverst i huset, ca. 7 cm i diam.

Jensen, Christen, f. 1859, g. i Vestervig 18.10. 1887 m. Maren Pedersen. Bev. som urmager i Vestervig 14.7. 1887. Begyndte i 1918 at fabrikere stueursnøgler. Boede på Møllegården.

Jensen, Jens, f. 3.11. 1795 i Barslev, Hvidbjerg sogn, Thyholm, s.a. husmand og tømrer Jens Larsen og Karen Jensdatter, g.m. Karen Pedersdatter. Urmager i Kallerup, Hvidbjerg sogn ved ft. 1834.

Jensen, Jens Jespersen, data ukendt. Bev. som urmager i Helligsø 1901.

Jensen, Johannes, f. 6.3. 1801 i Vejerslev, Mors, død 25.2. 1870 i Stenild v. Hobro, s.a. Jens Nicolai Christian Pedersen og Anne Dorthe Hansdatter. Uddannet som urmager på Mors, men forfaldt til drikkeri og blev omløber, kaldet »Bettefanden«. Omtalt i Steen Steensen Blichers novelle af samme navn. Døde som fattiglem. (Evald Tang Kristensen: Det jyske Almueliv V, s. 131-36. - Jeppe Aakjær: »Bettefandens Livs-Tragedie«. - August F. Schmidt: Morsingboer i gamle Dage). Af en kommission, der sad fra 1837-43 og havde flere hundrede jyske voldsmænds forhold til undersøgelse,

blev han dømt til livsvarigt tugthusarbejde, men i 1864 løslodes han og kom tilbage til Stenild ved Hobro, hvor han døde 1870.

Jensen, Laust, f. 28.9. 1824 i Lødderup, Mors, s.a. gdr. Jens Jensen Lynggaard og Stine Andersdatter, g. i Nykøbing 21.11. 1858 m. enke Ane Hamborg, f. Christensen. Urmager i Nykøbing.

Jensen, Laust (Lars) Christian, f. 23.12. 1818 i Ejerslev, Mors, s.a. Jens Lauritsen og Kirstine Christensdatter, lærling hos Lars Worm i Thorup. Urmager i Ejerslev.

Jensen, Mads, f. 1.10. 1828 i Ydby, s.a. Jens Christian Johansen og Maren Madsdatter, g.m. Kristine Bak. Lært i Ydby. Urmager i Thisted.

Jensen, Michel Hellerød, data ukendt. Urmager i Hellerød på Thyholm. 1-døgns standur sign. Michel Jensen Hellerød dat. 1792 i privat eje i Hellerød. Et 1-døgns standur m. samme signatur nr. 23 i Hvidbjerg Thy. Standur sign. Michel Jensen, 30-32, i privat eje i Hurup. Ovennævnte kan muligvis være den Michel Jensen fra Hurup, som den 16.12. 1799 blev gift i Søndbjerg m. Else Christensdatter Brylling.

Jensen, Peder (Knorborg), døbt 27.12. 1745 i Bedsted, død 30.6. 1818 s.st., s.a. skrædder Jens Jensen og Maren Jensdatter, g.m. Karen Christensdatter. Husmand og urmager i Bedsted ved ft. 1787 og 1801. Standur på Thisted Museum, standur i privat eje i Løgstør, lille vægur fra 1785 på Thisted Museum. Et 8-døgnsur i Lemvig. Uret er i en meget fin kasse, bygget til at stå i et hjørne. Et 8-døgns standur i Hvidbjerg. Et 1-døgns standur dat. 1784 i Vestervig. Uret har en peger og vækkeanordning. Et 8-døgns standur i Vemb. Et 8-døgns standur i Holstebro. Standur dat. 1777 på Thisted Museum. Standur i privat eje i U.S.A.

Jensen, Peder, f. 1.4. 1853 i Skyum, død 30.3. 1875 på fattiggården i Vestervig, s.a. gdr. Jens Andersen og Rikken Jensdatter. Ugift urmager i Vestervig.

Jensen, Peder, f. 18.3. 1860 i Gullerup, Bjergby, Mors, død 9.2. 1932 i Vestervig, s. a. husmand Jens Peder Pedersen og Ane Johanne Josephsen af Bjergby, g. 22.3. 1895 i Vestervig m. Karen Marie Iversen. Etabl. som urmager i Vestervig 1888, senere også guld- og sølvsmed samt boghandler. Formand for bogsamlingen, fm. for Vestervig Håndværkerforening og Vestervig-Agger Sygekasse, filialbestyrer for Landbosparekassen, fm. for Thisted Amts

Urmagerforening.

Jensen, Simon, f. 1804, g. i Nykøbing 17.10. 1828 m. Ane Margrethe Knudsdatter. Urmager i Nykøbing, senere i Løgstør og Hjørring.

Jespersen, Jens Odgaard, f. 1829. Urmager i Nykøbing, flyttede senere til Grinderslev.

Josephsen, Jens, data ukendt. Lærling i Skive. Urmager i Flade en kort tid.

Koggersbøll, Poul Christensen, døbt 16.12. 1804 i Vang, død 21.4. 1871 i Thisted, s.a. Christen Koggersbøl og Ane Krog, g. i Thisted 16.12. 1835 m. Else Cathrine Foged. Urmager i Klitmøller til 1831, urmager i Skyum ft. 1834, urmager i Thisted 1835-71. Identisk med Poul Wang.

Kastrup, K. Data ukendt. Urmager i Nykøbing. Etabl. sig som urmager 1.2. 1902 i Kirkegade, flytter senere til Algade 9.

Kloch, Søren Carl, f. 11.7. 1860 i Skive, død 14.2. 1913 i Nykøbing, s.a. købmand Hans Bull Kloch og Severine Marie Melgaard, g.m. Reinholdine Vilhelmine Lund. Bsk. som urmager og instrumentmager i Nykøbing 4.11. 1886, flytter til Algade 8 i 1896 og fik 1897 bsk. som guldsmed. Sælger forretn. til Ejler Cortsen 27.3. 1913.

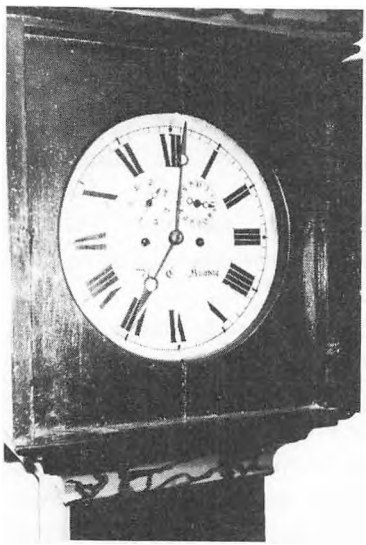

N. C. Knarberg. Han brugte træskiver uden ornamentering. Uret viser ugedag og dato.

Knarbjerg, Niels Christian Andersen, f. 16.6. 1827 i Resen, død 4.7. 1901 i Hvidbjerg, Refs, s.a. gdr. Anders Søren Pedersen Knarbjerg og Maren Jensdatter, g.l.g.m. Karen Jensdatter, g. 2.g.m. Kirsten Nørskov Pedersen. Kom 1869 fra Søndbjerg til Helligkilde som urmager. Senere urmager og husejer i Hvidbjerg, Thyholm. Næringsbevis som urmager i Søndbjerg 11.2. 1869. Knarbjerg lavede fortræffelige ure, der kunne vise både minut, time, dag og dato i måneden samt måned i året. Et 8-døgns ur sign. N. C. Knarbjerg i privat eje i Ydby. Et 1-døgns standur i privat eje i Odby, et 8-døgns standur i Uglev. Et 1-døgns standur i Hellerød. Et 8-døgns standur i privat eje i Øster Assels.

Knorborg, Peder Jensen, se Jensen Peder.

Knuppel, H. V. Urmager i Nykøbing 1901-03.

Knudsen, L. Urmager i Øster Jølby, Mors 1919.

Kobberøe, Peder Christensen, f. 1837 i Sønderhå, død 3.4. 1881 i Thisted, s.a. Christen Kobberøe og Mariane Isachsdatter, g. i Harring 8.11. 1868 m. Inger Marie Eriksen. Urmager i Thisted, Vestergade 7, hvor Carl Dela siden havde forretning.

Konge, Søren. Data ukendt. Skal have været urmager og boet i et hus i Gøttrup, Hanherred, der senere blev indrettet til friskole. Evald Tang Kristensen besøgte ham. (Hist. Aarbog for Thisted Amt, 1958 s. 399).

Kürsch, Johan Friedrich, f. 1806, død 3.5. 1854 i Ålborg. G. 1.6. 1828 i Budolfi kirke i Ålborg m. Ane Margrethe Bredsen. Urmager i Thisted ca. 1835-45, derefter urmager i Ålborg.

Kaarsøe (Korsøe, Kaarse), Lars Jensen, f.ca. 1745, død 4.7. 1799 i Thisted, g.l.g. 1789 m. enken Anne Simonsdatter, som døde 1793. G.2.g. 1794 m. Appolone Høyer. Urmager i Thisted ved ft. 1787, boede i Nørregade. Standure af ham dat. 1770, 1775 og 1785 på Thisted Museum. Et 8-døgns standur med slagværk, dat. 1770 i privat eje i Thisted. Et standur, dat. 1774 i privat eje i Hurup. Døgnværk dat. 1777 i Frederikshavn.

Lak, Thomas, nævnt som urmager i Thisted 28.3. 1820.

Larsen, Hans, f. 1807, død 8.8. 1829 i Hvidbjerg vesten Å, ugift indsidder og urmager i Lyngholm Mark, Hvidbjerg vesten Å.

Larsen, Jacob Christian, døbt 10.1. 1799 i Nors, Thy, s.a. Lars Christensen Smed og hustru Anne Kirstine Jacobsdatter, g.m. Mettegoline Christensdatter. Indsidder, urmager og tækker i Nors

ved ft. 1834.

Larsen, Mads Kirk, f. 1845, g. i Galtrup 6.11. 1870 m. Ane Pedersdatter. Urmager i Thisted. Urmager i Nykøbing 8.4. 1871 i Algade 22, men flyttede 1.4. 1874 til Galtrup, Mors.

Larsen, Niels Kristian, f. 12.8. 1843 i Hundborg, s.a. Lars Jensen Bedsted og Inger Christensdatter Hald, g. 19.11. 1868 i Thisted m. Karoline Bjerring. Urmager i Thisted.

Larsen, Valdemar Arthur, død 1929/30 i Bedsted. Urmager og guldsmed i Bedsted.

Linde, Laust Nicolai, f. 12.5. 1820 i Dover, Ydby sogn, g. 17.6. 1859 i Hurup m. Marie Cathrine Andersen. Urmager i Hurup.

Lindum, Peder Jensen, f. 1782, g. 1815 i Nykøbing m. Juliane Marie Smith. Urmager i Nakskov, kom til Nykøbing 1815, men flyttede 1817 til Thordal i Salling.

Lyhne, Jens, f. 3.5. 1857 i Harring, Thisted, død 5.7. 1939 i Dragsbæk, Thisted, s.a. gdr. Ivar Christensen Lyhne og Kirstine Madsdatter, g.m. Johanne Marie Hedeholm. Lært hos urm. Kobberøe i Thisted, svend hos kgl. hofurmager Carl Ranch, København. Grl. en urmagerforretn. i Thisted 11.5. 1882 (Vestergade 33). Forretn. overtoges i 1908 af sønnen Ivar Lyhne (1883-1937), hvis søn Svend Erik Lyhne, overtog forretn. i 1937 (f. 1913).

Lynggaard, Laurids Jensen, f. 1826, død 25.5. 1883 i Nykøbing. Urmager i Nykøbing.

Madsen, Christian, data ukendt. Urmager i Bedsted 1891.

Madsen, Jens, s.a. gdr. Mads Poulsen i Vester Ulsted, Vestervig, g. 1829 m. Ane Marie Ludvigsdatter Preetzmann, d.a. Christopher Ludvig Preetzmann. Husmand, snedker og urmager i Tvolm, Ydby, sidst på Holmgård, Ydby sogn. (P. A. Legind: Slægtsbogen Preetzmann, Fjerritslev, 1918).

Madsen, L. P., g.m. Marie Nielsen. Urmager i Thorup.

Madsen, Kristen Kristensen, f. 20.12. 1859 i Stagstrup, død 25.9. 1895 i Hurup, s.a. husmand Mads Kristensen Piilgaard og Ingeborg Kristensen, g.m. Petrea Grave. Bev. som urmager i Bedsted 1885, bev. i Hurup 1890.

Madsen, Ole Toppenberg, 13.11. 1805 i Vestervig, død 2.6. 1874 i Gettrup, s.a. gdr. Mads Povlsen og hustru, g. i Vestervig 24.10. 1833 m. Mariane Jensdatter. Husmand, urmager og

guldsmed i Gettrup.

Mikkelsen, Hans Christian, f. 1.12. 1836 i Erslev, Mors, s.a. gdr. Mikkel Jensen og Kirsten Kristensdatter, g. i Erslev 30.9. 1862 m. Maren Nielsen. Urmager i Erslev og Sdr. Dråby. Et 8-døgns standur sign. Chr. Mikkelsen, uden slagværk, men med sekund-, minut-, time- og ugedagsviser og som også viser månedsdato, måned og månedens gang og skifter korrekt alle måneder og skuddag hvert fjerde år i privat eje i Sdr. Dråby.

Mikkelsen, Mikkel Christian, f. 8.7. 1863 i Erslev, Mors, død 1.6. 1940 i Sdr. Dråby, s.a. landmand og urmager Hans Christian Mikkelsen og Maren Nielsen, g.1.g.m. Johanne Nielsen, g.2.g. 12.2. 1924 m. Alma Petersen. Bsk. 19.2. 1884 som urmager i Sdr. Dråby, også guldsmed. Kirkeværge, sognefoged og medlem af menighedsrådet, fm. for sygekassen. Fremstillet et 8-døgns hængeur med sindrig og kompliceret mekanisme. Var også fotograf, tandtekniker og bandagist.

Mortensen, Jens, f. 18.12. 1854 i Bjergby, Mors, s.a. husmand Morten Christensen og Mariane Larsen af Gullerup. Næringsbevis som urmager i Øster Jølby 6.2. 1884. Senere urmager i Erslev.

Møller, Peder Jensen, se Blander, Peder.

Møller, Jens, f. 20.10. 1746 i Vestervig, g.m. Karen Pedersdatter. Ved ft. 1787 og 1801 husmand og urmager i Tygstrup, Vestervig sogn. Standur i privat eje i Thisted, dat. 1764.

Nielsen, (en søn f. i Thisted 1839). Urmager i Thisted, deltog i krigen 1864. Urmager i Nykøbing 1872, senere i Flade.

Nielsen, Andreas, f. 16.3. 1847 i Slettestrand, Hjortdal sogn, s.a. husmand Niels Christensen og Mariane Mortensdatter. Bev. som urmager i Øslev, Kjettrup sogn.

Nielsen, Christen, data ukendt, husmand og urmager i Tvolm, Ydby sogn 1875.

Nielsen, Jens Peter (Knarbjerg), f. 1853, s.a. urmager Niels Christian Andersen Knarbjerg og Karen Jensdatter, g. i Hvidbjerg 2.12. 1875 m. Else Cathrine Nielsen. Urmagersvend hos sin fader i Helligkilde. Selvstændig 1876.

Nielsen, Lars, data ukendt, skal have været urmager 1768. Jeppe Hansen Smith, f. i Skjoldborg 1759, fortæller, at han som 9-årig(!) kom i urmagerlære hos urmager Lars Nielsen. (Hist. Årbog for Thisted Amt, 1912, s. 53).

Nielsen, Morten, f. 1807, g.1.g. i Thisted 22.4. 1835 m. Johanne Margrethe Ivarsdatter, som døde 1850. g.2.g.m. Caroline Wils. Urmager i Thisted. Plade og urværk med hans sign. på Thisted Museum.

Nielsen, Ole Christian, f. 17.9. 1814 i Hurup, s.a. boelsmand Niels Møller og Anna Frederiksdatter, g. i Heltborg 6.5. 1855 m. Ane Marie Jensen. Husmand og urmager i Heltborg.

Nielsen, Peder, f. 15.2. 1849 i Snedsted, s.a. husmand Niels Peder Simonsen og Dorthe Jacobsdatter i Elsted, g. i Lemvig 5.1. 1882 m. Barbara Houmark Nielsen. Urmager i Snedsted. Etabl. som urm. i Lemvig 9.11. 1881. Fremstillede et ur til præsidentværelset på industriudstillingen i København 1888.

Nielsen, Søren Christian, data ukendt, g.m. Ingeborg Jensdatter. Urmager i Fjerritslev 1892.

Nielsen, Thomas Christian, f. 1794, g. i Galtrup 19.10. 1817 m. Kjersten Christensdatter. Urmager i Galtrup, Mors.

Nybye, Ole Mortensen, f. 2.5. 1757 i Flade, s.a. sognedegn Morten Nyebye og Anne Olesdatter. Ved ft. 1787 urmager i Thisted, degn i Frøslev 1792-1828, død 31.5. 1828. G.1.g.m. Birte Jensdatter, 2.g.m. Birgitte Marie Nielsdatter. Nævnes også i Thisted kirkeregnskab 1787.

Nørholm, Christen Mortensen, f. 7.4. 1797 i Nykøbing, død 19.5. 1836 i Vor Frue sogn i Ålborg, s.a. snedker Morten Nørholm og Marie Christine Christensdatter, g.m. Kirsten Nielsdatter Lundsbye. Udlært klejnsmed. Ved ft. 1834 indsidder og urmager i Hove, Vandfuld herred. Bsk. som urmager i Nykøbing 6.11. 1819, bsk. i Ålborg 1827. Et standur mrkt. nr. 3 i privat eje i Hurup. Et 2-døgns standur med slagværk sign. Christen Nørholm, Nyekjøbing i privat eje i Vils. (Se endvidere »Jyllands-postens« bagside for 26.3. 1977).

Olsen, P. Bach, data ukendt. Et standur sign. P. Bach Olsen - 1843, i privat eje i Snedsted.

Pedersen, Anders, f. 4.4. 1807 i Østerild, s.a. husmand Peder Andersen og Karen Marie Pedersdatter, g. i Østerild 17.12. 1848 m. Maren Christensdatter. Ved ft. 1834 urmager i Østerild.

Pedersen, Christian Fomsgaard, f. 18.10. 1856 i Barslev, Hvidbjerg, Thyholm, s.a. gdr. Peter Christensen Slej og Mette Cathrine Andersdatter, g. i Hvidbjerg, Thyholm 21.5. 1880 m. Mariane

Jensen. Urmager i Hvidbjerg, Thyholm til 1887.

Pedersen, Jens, f. 14.9. 1773 i Jordsby, Mors, død 25.7. 1840 s.st., s.a. Peder Larsen og Maren Andersdatter (faddere: Jens Heede og Niels Heede). Ved ft. 1801: ugift urmager i Jordsby, Mors Et 8-døgns standur m. slagværk af ham i privat eje i Flade, Mors.

Plougmann, Anders Christian, s.a. Hans Andersen Plougmann. Urmager i Skyum 1866.

Plougmann, Christen Nielsen, f. 7.11. 1836 i Rakkeby, Mors, s.a. Niels Andersen Plougmann, Tæbring og Zidsel Marie Christensdatter, død 21.10. 1914, g. i Thisted 6.12. 1878 m. Ane Jacobsen. Urmager i Rakkeby, senere i Selde v. Skive.

Plougmann, Hans Andersen, f. 7.6. 1805 i Tæbring, Mors, død 23.4. 1876 i Skyum, s.a. skolelærer Anders Christensen Plougmann og Anne Hansdatter, g.m. Maren Andersdatter. Ved ft. 1834 urmager i Øster Hørdum, senere husmand og urmager i Skyum. Et 1-døgns standur sign. H. Plougmann i privar eje i Skyum.

Poder, Jens, data ukendt. Fik 1647 et beløb for »sejerværket at færde« i Thisted kirke.

Poulsen, Mikkel, f. 18.2. 1843 i Flade, Mors, s.a. gårdfæster Poul Poulsen og Else Mikkelsdatter. Urmager i Flade bev. 1874. Bev. som urmager i Sdr. Dråby 29.12. 1874, fornyet i 1881, men opsagt 1885.

Preetzmann, Christopher Ludvig, f. 29.11. 1750 i Ydby sogn, død 17.12. 1833 i Ydby, s.a. kirkesanger Johannes Preetzmann og Anna Villadsdatter, g. 1783 m. Anna Maren Jensdatter. Da hans moder, Anna Villadsdatter, var en søster til urmager Jens Villadsen Bundgaard, må det formodes, at Christopher Ludvig Preetzmann har stået i lære hos sin Morbroder. Urmager i Søndbjerg 1778. Ved ft. 1787 omtales han som bonde og gårdbeboer. Var ved sin død aftægtsmand hos kromand Christen Madsen. Et 1-døgns standur sign. Ludvig Preetzmann, Søndbjerg, dat. 1778, indbygget i et chatol, som er bygget af en snedker Gerlach, i privat eje i Uglev. Et 1-døgns standur m. indbygget viser til 2 sider i privat eje i Gudum. (Legind: Slægterne Aggerholm og Preetzmann).

Rotbøl, Kristian Pedersen, f. 1756, g.m. Sidsel Madsdatter. Husmand og urmager i Ljørslev, Mors ved ft. 1801.

Salmonsen, Ole, data ukendt, boende i Hundborg. Fik 1759 et beløb for at reparere urværket i Thisted kirke.

Ludvig Preetzmann 1778. 1-døgns ur med slagværk. Det er indbygget i et chatol.

Salmonsen, Peder, Hundborg, data ukendt, fik 1759 et beløb for at skille urværket i Thisted kirke, reparere det og samle det igen.

Schiøtz, Ole Tønder, f. 1788 i Hals, død 14.5. 1863 i Flovlev, Hvidbjerg, Thyholm. G.1.g. 1810 m. Antoinette Friedericke Leonhardine Koch. G.2.g. 24.2. 1841 i Hvidbjerg Refs m. Poulette Hillerslev (deres børn forsørges af fattigvæsenet i Fjaltring sogn). Udlagt som barnefader til Eleonora Oline Schiøtz, f. i Holstebro 21.12. 1834, moder: Poulette Hillerslev, frasep. fra Fjaltring. G.3.g. 9.4. 1843 i Hvidbjerg, Refs m. enke af Hvidbjerg Dorthe Kjerstine Pedersdatter, f. 1801, enke efter afdøde Simon Smed. — Secondløjtnant i Fyenske Infanteriregiments annekterede bataljoner 23.5. 1809—4.2. 1812. Organist i Ringkøbing 1816—ca. 1826, bsk. som urmager i Ringkøbing 1828, bsk. som urmager i Holstebro 1834, ft. 1840 urm. i Vandborg, i Lemvig 1843. Urmager og leder af brevsamlingsstedet i Vestervig 1845—1857.

Schrøder, . . . , data ukendt. En urmager af dette navn reparerede Thisted kirkes ur 1769 og forgyldte viserne.

Simonsen, Mathias, f. 3.3. 1834 i Ydby, død 1.11. 1877 i Holstebro, s.a. smed Simon Andersen, Dover, og Dorthe Pedersdatter. Lært hos Præstmark i Holstebro. g.m. Mariane Madsdatter. Bev. som urmager i Krik, Vestervig 24.8. 1859, senere

urmager i Holstebro.

Skovsted, Otto Peter, f. 15.10. 1849 i Klim, s.a. gdr. Thomas Christian Thomsen Skovsted og Karen Nielsdatter. Bev. som urmager i Klim 1907.

Smith, Christen, f. 30.3. 1782 i Skjoldborg, død 28.12. 1850 i København, s.a. smed Hans Christian Smed og Dorthea Poulsdatter. Medejer af sin broder, Jeppe Smidts etablissement i København. Se følgende.

Smidt, Jeppe, f. 1.3. 1759 i Skjoldborg, død 5.11. 1821 i København. Kom i urmagerlære og snedkerlære, men lærte også hjulmand-, bødker- og drejerfaget. Gik i Ålborg latinskole. Kom til København 1781, tog medicinsk embedseksamen 1794, 35 år gl., professor 1806, R.af D. 1809. Oprettede et etablissement i Krystalgade, hvor der blev fremstillet kikkerter, mikroskoper og andre fysiske, optiske og matematiske instrumenter. Regnes for at være den, der grl. instrumentmagerfaget i Danmark. (Hist. Aarbog for Thisted Amt, 1912, s. 53).

Staugsbak (Staugsbach), Peder Pedersen, f. ca. 1700, død 1747 i Thisted. g.m. Kirsten Pedersdatter, død 1748. Rep. Thisted kirkes ur 1735. En søn, Peder Staxbach, blev sognepræst i Hillerslev.

Stensgaard, data ukendt. Urmager i Tvolm, Ydby sogn 1891.

Stilling, Hans Christian From, f. 8.4. 1853 i Skjern, s.a. proprietær på Lundenæs Casper Georg Stilling og Petrea Bartholine Halskou, g. i Lemvig 14.11. 1879 m. Erasmine Marie Holm. Urmager i Lemvig og Hvidbjerg, Thyholm. Sønnen, Svend Aage Stilling (1891-1976) førte forretn. videre.

Stoyberg (Stoiberg) (Støjberg), Peder Christian f. 10.5. 1796 i Elsø, Mors, s.a. Søren Jensen Stoyberg og Anna Pedersdatter, g.m. Ane Marie Pedersdatter, f. 1803. Husmand og urmager i Tødsø, Mors v. ft. 1834. — Et standur m. slagværk sign. P. C. Støiberg, dat. 1771 i privat eje i Roslev. Et 1-døgns standur m. slagværk i Sindbjerg. Et 1-døgns standur m. slagværk i Tøving.

Sørensen, Andreas Pedersen, f. 15.10. 1804 i Thisted, s.a. Peder Sørensen og Maren Hansdatter, g. i Thisted 9.3. 1827 m. Ane Christensdatter Toudahl af Thisted. Urmager i Thisted ft. 1834.

Sørensen, Christen, f. 1728. Nævnes som urmager i Boddum 1757. Ved ft. 1787 husmand og urmager i Søndbjerg, Thyholm. Standur af Christen Sørensen, Boddum, på Thisted Museum.

Sørensen, Jørgen Peder, f. 15.11. 1844 i Thisted, død 6.4. 1925 s.st., s.a. skræddermester Hans Peter Sørensen og hustru Caroline Nielsine Møller, g. 8.3. 1872 m. Nielsine Sørine Birgitte Loldrup. Etabl. som urmager på Store Torv i Thisted 15.6. 1871, flyttede senere til Østergade 16. Passede kirkens ur. Forretn. overtoges i 1925 af sønnen Rasmus Frederik Sørensen. En anden søn, Hans Peter Sørensen (1874-1907) var en årrække medindehaver af forretn. Jørgen Peter Sørensen var retsvidne og forligsmægler, medl. af Thisted Håndværkerforenings bestyrelse og repræsentantskab.

Sørensen, Lars Jensen, f. 26.8. 1846 i Solbjerg, Mors, død 22.2. 1892 i Nykøbing, s.a. skolelærer og degn Jens Sørensen og Ane Larsdatter, g. i Solbjerg 10.4. 1874 m. Inger Jørgensen Nørgaard. Bsk. som urmager i Nykøbing 30.7. 1877. Lært hos urm. Haaning i Sejerslev, Var urmager i Solbjerg 1870—74, urm. i Bagterp v. Hjørring 1874—77. Medl. af sognerådet i Solbjerg, fm. for Venstre på Mors, medl. af Morsø Folkeblads bestyrelse. Da en af Estrups gendarmer kom ind i hans forretn. for at få sat et glas i et ur, nægtede han at ekspedere. Hustruen fortsatte Sørensens forretning i Nykøbing efter mandens død. Sønnen Jørgen Nørgaard Sørensen (f. 1880) overtog faderens forretn. 1901 på Lilletorv 3, hvor han også solgte sygeplejeartikler. 1907 solgtes forretn. til Ingvard Andersen (1884—1911). Jørgen Nørgaard Sørensen blev siden redaktør på Fyn.

Sørensen, Niels Peter, f. 26.6. 1859 i Thisted, s.a. skræddermester Hans Peter Sørensen og Caroline Nielsine Møller, g. i Thisted 15.11. 1882. Etabl. som urmager i Thisted 18.4. 1882.

Sørensen, Søren Christian, f. 1772, død 26.1. 1827 i Søndbjerg, Thyholm, g. 15.10. 1799 m. Christiane Pedersdatter. Husmand og urmager i Lille Helleris. Købte 1820 Lille Helleris af Jens Christensen Odgaard for 80 rdlr. sølv. Da Søren Chr. Sørensen døde, giftede enken sig med urmager Niels Jensen Heede.

Toppenberg, Ole, se Madsen, Ole Toppenberg.

Thøgersen, Kristen, data ukendt, bev. som urmager i Hørdum 1898.

Ulsted, Knud Pedersen, f. 1725, død 12.3. 1800, g. 16.9. 1763 i Lødderup m. Karen Andersdatter. Var sergeant ved vielsen. Urmager og husmand i Lødderup. Standure af ham i privat eje i Jordsby, Skive, Holstebro, Erslev, Vester Jølby og 3 standure på

Thisted Museum.

Ulsted, Peder Christensen, f. 1760 i Lødderup, død 17.7. 1842 i Hvidbjerg, Mors, g. i Lødderup 20.10. 1811 m. Maren Mikkelsdatter af Lødderup. Urmager i Lødderup v. ft. 1801 og 1834. Standure med hans signatur i privat eje i Torup pr. Erslev, Skallerup pr. Erslev, Vester Jølby, Sundby Mors, Ry v. Silkeborg, Sdr. Dråby.

Urmager, Lars, data ukendt, skulle have været urmager i Gøttrup. (Hist. Aarbog for Thisted Amt, 1934, s. 488).

Wang, Poul Christensen, se Koggersbøl, Poul.

Vils, Thomas Christian Nielsen, f. 1794, g.m. Kirsten Christensdatter, Outrup. Urmager i Galtrup til 1819, urmager i Thisted 1819-21, bsk. i Hjørring 1827, bsk. i Nibe 1852.

Vinther, J. Kr., data ukendt, urmager i Skyum 1883.

Worm, Anders Larsen, f. 17.5. 1831 i Skallerup, Mors, død 12.6. 1851 s.st., s.a. urmager Lars Worm, Thorup og Maren Jensdatter. Urmager i Thorup, Skallerup sogn.

Worm, Claus, f. 1787, g. i Budolfi kirke, Ålborg 24.11. 1815 m. Ane Jørgensdatter Frøkier, som døde 1849. Urmager i Skjoldborg et par år. Urmager i Ålborg 21.7. 1825.

Worm, Jens Andersen, døbt 12.7. 1780 i Skjoldborg, død 16.6. 1852 i Sillerup, Øster Assels sogn, s.a. Anders Jensen Worm og Maren Larsdatter i Skjoldborg, g. 12.6. 1814 i Øster Assels m. Maren Nielsdatter Lindberg. Ved ft. 1834 urmager i Sillerslev, Øster Assels sogn, Mors.

Worm, Jens Nielsen, F. 17.3. 1852 i Øster Assels, Mors, død 16.9. 1925 i Thisted, s.a. husmand Niels Jensen Worm og Else Marie Christensdatter, g.m. Ane Ingeborg Thøgersen. Urmager og guldsmed i Hurup 1882—1904, bev. som detailhandler 1897, urmager i Fjallerslev 1904—07, etabl. som urmager i Algade 9, Nykøbing 1.5. 1907. Solgte til Alfred Svendsen 1924.

Worm, Lars Andersen, f. 30.3. 1783 i Skjoldborg, død 6.5. 1860 i Thorup, Skallerup sogn, Mors, s.a. Anders Jensen Worm, Ås og Maren Larsdatter, g. 18.12. 1820 m. Maren Jensdatter. Urmager i Thorup og husmand i Solbjerg. Han lavede fortrinlige ure, hvoraf der findes mindst 30 på Mors. Et 8-døgns standur m. kvarterslag, timeslag og 2 figurer, der bevæger sig, den ene ved kvarterslag, den anden ved timeslag, sign. Lars Worm, No 195, i privat eje i

1-døgns standur, signeret »Lars Worm No 400«. Uret står på Boddum. Flere af hans ure har skive til to sider.

Ulfborg. Et-døgns standur af ham i privat eje i Hvidbjerg, Mors, Tøving, Fårtoft, Skallerup, Torup, Erslev, Sdr. Dråby, Rakkeby og Vester Karby. Standur med slagværk i egetræsmalet hus, sign. Lars Worm No 350 på Morslands hist. Museum. Lars Worms urskiver er alle af træ og runde med påmalet talkrans. Nogle af skiverne er ophøjet, hvor talkransen er.

Yde, Thomas Christian Svenningsen, f. omkring 1770 i Hurup (kirkebog mangler i denne periode) s.a. degn Svenning Yde og Ane Cathrine Hansen, g. før 1796 m. Maren Nielsdatter. Lært urmageriet hos Jens Møller i Tygstrup ved Vestervig. Ved ft. 1801 urmager i degneboligen i Hurup. Ved ft. 1834 urmager i Nødskovhus, Hove sogn, Vandfuld herred. Et 1-døgns standur m. slagværk og repeterværk i Agger. Han signerede nogle af sine ure TCSSY = Thomas Christian SvenningSen Yde.

Østergaard, Jens, f. 26.2. 1844 i Nykøbing, død 16.10. 1929 s.st., s.a. urmager Peder Jensen Østergaard og Maren Christensen, g. 23.11. 1883 i Nykøbing m. Else Kirstine Hyldig. Urmager i Nørregade, Nykøbing. Lavede som svendestykke et pariser-taffelur. Har fremstillet 23 standure. Medlem af byrådet 1882—90, af kirkeinspektionen 1882—86, kirkeværge 1886.

Østergaard, Peder Jensen, f. 29.7. 1813 i Skallerup, Mors, død

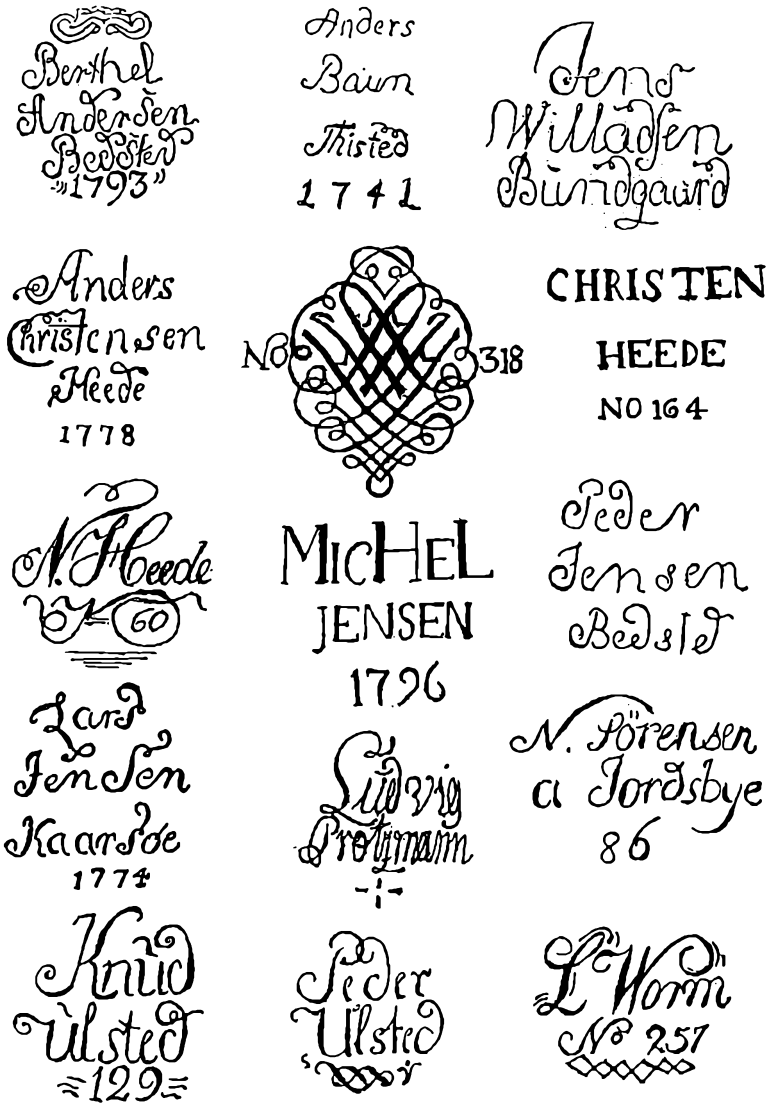

Urmagersignaturer. Efter Anders Christensen Heedes navn står hans spejlmonogram, der består af A og H.

1.9. 1859 i Nykøbing, s.a. bonde Jens Østergaard og Anne Madsdatter, g. 5.5. 1843 i Vor Frue, København m. Maren Christensen, som døde 1880. Lærling hos Lars Worm i Thorup. Urmager i Oddense, Salling 1835-36, soldat i 2. jydske infanteriregiment 1836-41, bsk. som urmager i Nykøbing 1845 (Nørregade). Fm. for borgerrepræsentationen fra 1852,, medlem af byrådet, kirkeværge.

KILDER:

Utrykte: Kirkebøger, borgerskabsprotokoller, næringstilladelser, folketællinger m.m. fra Thisted amt på Landsarkivet i Viborg.

Trykte: Foruden de i teksten nævnte bøger og skrifter er benyttet:

Knud Aagaard: Physisk, oeconomisk og topographisk Beskrivelse over Thye, 1802.

Bering-Liisberg: Urmagere og Ure i Danmark, 1908.

C. Bruunsgaard: Thisted gennem Tiderne, 1970.

Chr. Villads Christensen: Nykøbing paa Mors 1299-1899, 1902.

Danmarks Kirker (Nationalmuseet) bd. XII, Thisted amt, 1940.

Historisk Aarbog for Mors, bd. I, s. 111.

Historisk Aarbog for Thisted Amt, bd. V, 1925–29, s. 85.

Historisk Årbog for Thy og Mors 1944-46, s. 391, 1947, s. 214, 1953, s. 200-220, s. 221-25, 1971, s. 185.

C. Schade: Beskrivelse over Øen Mors, 1811.

S. Schiønning (red.): Jydske Byer og deres Mænd, 1917, bd. V.

J. P. Trap: Danmark. - Thisted Amt, bd. VI, 2. 1961.

Thy. Turistårbogen, 1972.

D. Yde-Andersen: Bornholmere og andre gamle ure, 1968.

En hilsen og tak til personer i Thisted amt, som velvilligst har hjulpet os med oplysninger og henvisninger, ikke mindst fru Overgaard, Torsten Balle, P. J. Crabb, Holch Andersen og Per Noe.

Soldater skal skaffes

Efter tingbøger ved Torsten Balle

Under svenskekrigene 1657-60 mistede vi Skåne, Halland og Blekinge. Af det gamle Østdanmark beholdt vi kun Bornholm, men det tabte land var endnu mange år efter lige så dansk, som det havde været fra oldtiden, og det er naturligt, at man her i Danmark tænkte på at vinde det tabte tilbage. Da Christian den Femte blev konge 1670, blev det hans store mål, men for at nå det skulle der skaffes soldater, mange soldater. Hvervede soldater var dyre og ikke altid pålidelige, og derfor blev der dannet en national hær. Et led i den var de danske fodfolksregimenter.

Landet var inddelt i lægd, sådan at et vist antal gårde eller tønder hartkorn udgjorde et lægd, som skulle skaffe en soldat. Det lød så let, men var det ikke. Herremændene slap nemmest om ved det. De samlede unge karle fra godset og lod dem kaste terninger om, hvem der skulle nyde den ære at komme i Hans Majestæts tjeneste, men i Ty var der meget spredt gods, der havde mange forskellige fjerne ejere. Der måtte bønderne i et lægd, lægdsbrødrene, skaffe en soldat på andre måder. Det almindelige var, at de sluttede akkord med en karl om, at han skulle »gå soldat« for dem en bestemt tid og til gengæld have en sum penge og en mundering, men det var somme tider svært at leje en soldat, især i krigstider, hvad der ikke er så sært. Så var lægdsbrødrene i knibe, for en soldat skulle de skaffe.

Årbog 1938 fortæller i »Et Slag ved Bromølle« om en sølle karl, som var rendt sin vej af frygt for at komme til at »kaste« sig til at blive soldat for et lægd under Ørum gods, men netop derfor blev udskrevet til det af godsets forvalter. Da han uden at ane uråd vendte tilbage, kaprede et andet lægd ham med magt og kørte ad Ålborg til med ham for at få ham kendt krigsduelig af de sagkyndige. Ved Bromølle mødte de nogle ridende bønder fra det andet lægd, som drog deres kårder. Det kom til kamp, men under kampen listede soldaten sig gennem åen over til Ørumfolkene, som vandt en fuldstændig sejr. Det var i slutningen af 1678 under den

skånske krig, der varede fra 1675 til 1679, og det var ikke det eneste forsøg på at skaffe en soldat med magt.

— — — — —

Mads Poulsen fra Hillerslev

(Efter Hillerslev herreds tingbog 1677, 13., 20. og 27. marts og 10. april).

Den 2. marts 1677 blev to mænd fra Nors sendt ud for at søge efter Mads Poulsen, Poul Andersens søn fra Hillerslev. Han var udskrevet som soldat for deres lægd under Søgårds gods, fordi han var den eneste karl på godset, som ikke havde fæstet gård og svaret skatter. Det lyder troværdigt, for Søgårds gods var ved at smuldre hen på den tid. De ville først søge efter ham i hans hjem - nok af en bestemt grund, som det siden skal ses - og da de kom dertil, traf de hans fader, Poul Andersen, der kom gående med en sæk korn på ryggen. Han anede straks uråd, satte sækken fra sig og løb ind i huset, og lidt efter kom Mads Poulsen ud *med en bøsse i hånden.* Da mændene så, at han var bevæbnet, turde de ikke lægge hånd på ham, men de fulgte efter ham og så, at han gik ind i Hillerslev præstegård med bøssen. De fik hentet flere folk fra Søgård og Nors - måske havde de stået parat - og gik så ind i præstegården, hvor de mødte - ikke Mads Poulsen, men den myndige sognepræst og provst, hr. Niels Olufsen, der bred og mægtig tog imod dem på gårdspladsen.

De sagde ham - nok lidt beklemte - deres ærinde, at de var kommet efter Mads Poulsen, som hørte til deres lægd, da der forrige gang blev udskrevet soldater, men da var han rømmet og havde forstukket sig. Nu begærede de af hr. Niels, at de måtte få ham.

Provsten sagde nej! Han ville forsvare ham. Han havde holdt ham fri for sidste udskrivning og ville også fri ham for denne og måske for én til! - Det var der foreløbig ikke noget at gøre ved. Tage ham med magt turde de ikke, når han stod under provstens beskyttelse. Det kunne blive en meget alvorlig sag - brud på husfred, vold, opsætsighed mod øvrighed. Nej, de måtte nøjes med at bede hr. Niels, om han ville holde på karlen, til de kunne forelægge sagen for andre myndigheder. Hr. Niels lovede ingenting.

Sådan fortalte mændene i hvert fald på herredstinget den 13. marts, men provsten var ikke tilfreds med deres beretning. Da de

ville sværge på sandheden af deres forklaring, rejste han sig og tordnede: »Agter I ikke jeres sjæl mere, end at I vil sværge på sådan en dont, som er åbenbarlig løgn og usandfærdigt og vidne mig således fra liv, ære og velfærd! Vil Gud i Himmelen spare mig livet, skal jeg anderledes bevise det, at sandhed dog skal blive åbenbaret«.

Allerede næste tingdag var han da også parat med et forsvar for karlen og for sig selv. Det var ikke rigtig passende for en præst at føre sager for en verdslig ret, så han havde fået borgmester Christian Mortensen Lelius fra Thisted, en dreven jurist, til at tage sig af sagen. Han fremstillede provstens vidner, der fortalte, at da de folk fra Søgård og Nors kom til Hillerslev præstegård for at få karlen, sagde hr. Niels, at han havde stedt og fæstet Mads Poulsen i sin tjeneste, og han havde været hos ham siden allerførst i sidste høst. Nu var der kommet kongelig ordre om, at han skulle skaffe en dragon eller give penge, men han kunne ikke vide, om kongen ville have det ene eller det andet. Derfor havde han bestilt Mads Poulsen til at gå i kongens tjeneste for ham i det tilfælde, at der skulle stilles en karl.

Derimod havde hr. Niels ikke, så vidt de havde hørt, sagt noget om, at han ville fri karlen for udskrivning, men de vidste, at han havde tjent hos hr. Niels siden først i høst sidste år og tjente ham endnu, og de havde aldrig hørt, at han skulle være rømmet eller have forstukket sig, og de havde hørt hr. Niels sige, at hvis han ikke skulle stille en rytter, og de godtfolk havde rimelig føje til at tage Mads Poulsen fra hans tjeneste i præstegården, skulle Gud forbyde, at han skulle være imod det, for han kendte sin ed og sin pligt til at befordre Hans Majestæts befalinger.

Mads Poulsen kom nu selv frem for retten og bekræftede, hvad provstens vidner havde sagt, og tog hr. Niels i hånden og lovede at tjene ham i kongens tjeneste enten som rytter eller dragon, hvis Gud ville unde ham liv og sundhed. Det havde han lang tid før akkorderet med provsten om.

Modparten, jomfru Karen Lykke, der boede på Søgård, havde sendt en af sine husfolk til tinget, men de to myndige herrer, provsten og borgmesteren, må sammen med deres mange vidner have forskrækket ham. Folk på tinget så, at han længe stod og fumlede med et stykke papir, som om han ikke turde komme frem med det, og først da alle den dags sager var til ende, og man skulle hæve

tinget, tog han mod til sig og stak det til dommeren. Det var en skrivelse fra Karen Lykke om, at hendes sædvanlige sagfører, Ubbe Christensen, boede i Koldkud (nu Koldby) i Hassing herred, og at to af hendes vidner havde hjemme på Gudumkloster (hvor hendes broder Jørgen Lykke nu boede, og derfor skulle de have været stævnet med 14 dages varsel. De var jo udenherreds.

Men det var jo kun en formalitet, der højst kunne trække afgørelsen lidt ud, ikke ændre noget ved den. Den 10. april kunne sagen sluttes, da der ikke var kommet noget nyt frem i sagen, men da vidnesbyrdene stred mod hinanden, havde dommeren kun et at gøre: At henvise sagen til Landstinget. Hvordan sagen endte der, ved vi desværre ikke, for Landstingets dombøger for dette år er ikke bevaret, men da karlen havde tjent hos provsten så længe, fik han sikkert lov til at blive der.

Christen Torstensen fra Skovsted

(Hillerslev herreds tingbog 12. juni 1677)

Den 13. marts 1677 var Jens Andersen af Hovsør og Niels Jensen i Skiverklit kørende mod Ålborg med en karl, der var udskrevet som soldat for deres lægd under Ørum gods. Han havde tjent hos Laust Ibsens enke i Hovsør, og nu ville de til Ålborg med ham for at få ham godkendt og indrulleret. Så langt kom de nu ikke. På kæret mellem Torslev og Brovst mødte de fem mænd, der red forved dem i Meldvejen med forke og kårder og spærrede vejen for dem, så de måtte holde. De fem mænd, Morten Jensen ved broen i Torslev, Peder Jensen, Anders Jespersen, Mathis Jensen og Sune Torstensen, tog soldaten fra dem med magt, selv om han sagde, at han ville gå soldat for dem og begærede, at Torslevmændene ville lade ham blive ved sit lægd. De svarede, at han skulle følge dem, om så Djævelen skulle føre ham af vognen — hvad de så mente med det — og så tog de ham og red bort med ham.

Sådan forklarede de to mænd fra Ty i hvert fald på tinget. Det er jo kun den ene part i sagen, vi har hørt, men mere får vi ikke at vide, for der står ikke mere om den i Hillerslev herreds tingbøger. Måske er den ført videre for Hanherreds ting og Landstinget, og så kan det være, at Torslev-mændene og Christen Torstensen havde en helt anden historie at fortælle, Trods hellige eder og oprakte

fingre var det ikke så nær altid, at to parters vidnesbyrd stemte med hinanden.

Det lyder lidt mærkeligt, at de Torslevmænd skulle have holdt på lur med deres heste efter tilfældigt bytte. Mon de skulle have fået besked om netop denne soldat? Noget tyder på det. En af dem hed *Sune Torstensen,* og soldaten hed *Christen Torstensen.* Både Sune og Torsten er meget sjældne navne, der kun blev brugt i bestemte slægter, som har bevaret dem gennem tiderne til vore dage ved opkaldelse. Måske var de brødre eller fætre, og hvis det hænger sådan sammen, kunne episoden være en befrielsesaktion som dem, der er omtalt andre steder i denne artikel. Det var jo ikke altid, at en karl helt frivilligt blev soldat midt i en krigstid.

I hvert fald kom Christen Torstensen, der var søn af Torsten Torkildsen i Skovsted, hjem igen. Siden boede han i Hillerslev, hvor han 1688 havde en gård i fæste.

Mads Nielsen Ulgård fra Silstrup

(Hundborg herreds tingbog 1681)

Da de svenske soldater 1657 rykkede op gennem Jylland, forsøgte bønder fra Ty at stoppe dem ved Nabe syd for Agger. Det gik ikke – og i dagene efter blev mange mænd og unge karle begravet på egnens kirkegårde. Mellem dem var *Niels Andersen Ulgård* i Silstrup, der må have været omkring 40 år gammel. Han havde flere børn. Af dem boede den ældste, *Anders Nielsen Ulgård,* siden i Torsted. *Tomas Nielsen Ulgård,* der var født 1654, boede i Silstrup. Om deres broder, *Mads Nielsen Ulgård,* født 1651, handler denne historie. Deres moder giftede sig igen 1659 med Peder Pedersen, kaldet Ulgård.

I februar 1681 havde byfogeden i Thisted på Tomas Nielsen Ulgårds vegne stævnet Poul Pedersen i Silstrup til at møde på herredstinget ved Tinggård i Sjørring den 21. februar. Her krævede han Poul Pedersen for 50 sletdaler, som Mads Ulgård havde betroet ham, da han blev lejet til soldat, og som han skulle gemme, til Mads Ulgård kom hjem.

Men han kom aldrig hjem, og nu havde byfogeden skaffet en dødsattest fra Jens Tomsen i Søndbjerg og Søren Jensen i Fuglsang, der havde været befalingsmænd ved oberst von Bülows regiment under den skånske krig 1675-1679. Mads Ulgård havde været soldat ved regimentet, men var blevet overført til et andet kompagni, der gik til skibs 1677. Samme år, da de gjorde landgang på Rügen i

august, »blev han død« og blev begravet der.

Der var altså gået over tre år, før hans broder Tomas hjemme i Silstrup havde sikkerhed for, at han var død, men krigen endte jo først 1679, og det har varet nogen tid, inden befalingsmænd og soldater blev sendt hjem. Da Mads Ulgård faldt, var Tomas kun 23 år, altså ikke fuldmyndig. Nu var han 27, og han har vel forsøgt at få broderens penge med det gode af Poul Pedersen, inden han gik til retten. Der var bønder, der vidste så meget om lov og ret og var så tingvant, at de kunne føre deres egne og andres sager, og det kunne Tomas Ulgård også sidenhen, men han var endnu for ung. Derfor gik han til byfogeden, *Emmike Eriksen,* der ejede hans fæstegård og som »husbond« havde pligt til at forsvare sine bønder mod uret. Det havde han også vilje og evne til. Hans fader, Erik Pedersen, havde været byfoged og siden rådmand i Thisted, og hans morfar, Emmike Nielsen, havde været borgmester.

Emmike Eriksen forlangte altså, at Poul Pedersen skulle udbetale de 50 sletdaler til arvingerne efter Mads Ulgård, og da han havde en dødsattest, skulle der ikke være noget i vejen for en hurtig afgørelse.

Men det blev der alligevel. Først en ren formalitet. For Poul Pedersen mødte hans stedsøn og forlangte, at der skulle stævnes skriftligt, da hans stedfader ikke nøjagtigt vidste, hvorfor han var stævnet. Det lyder lidt mistænkeligt, men manden var i sin ret, og derfor blev sagen opsat tre uger.

Den 14. marts mødte Tomas Ulgård selv for retten og krævede pengene. Han mente vel, at sagen var så klar, at han selv kunne ordne resten. Men nu stiger mistanken til Poul Pedersen noget. For det første påstod han, at dødsattesten skulle være udstedt eller læst ved et tingsvidne, for det andet, at han havde fået et brev om pengene fra Mads Ulgård, skrevet i Ålborg efter den tid, da han skulle være død, og for det tredje havde han betalt nogle penge for ham efter hans begæring.

Dommeren tog ikke hensyn til de to første påstande, men dømte, at så længe befalingsmændenes attest stod ved magt, skulle arvingerne have pengene. Dog skulle Poul Pedersens små udlagte udgifter trækkes fra.

– – – – –

Så skulle man tro, at sagen var endt, men nu tog den en farlig

vending. En eller anden må have haft en særlig interesse i sagen og har fremstillet den for amtmanden eller hans fuldmægtig på sin egen måde. Hvem han var, vil siden vise sig, men på herredstinget den 28. marts blev der læst en befaling fra amtmanden, Jørgen Skeel Due, hvori han forbød Poul Pedersen at udbetale pengene, før sagen var til ende.

Så blev det brev lagt frem, som Mads Ulgård skulle have skrevet 8. maj 1678 i Ålborg. Dommeren må have fået en mistanke om, at det var falsk, og derfor spurgte han to tilkaldte mænd fra Skyum, om de kunne kende deres bysbarn, Christen Kjeldgårds håndskrift. De svarede forsigtigt, at de ikke kunne gøre forskel på hans skrift og en andens. De skulle ikke blandes ind i noget.

Samme dag mødte Tomas Sørensen i Nørgård i Nørhå, en af de tingvante bønder, på amtmandens vegne og fremlagde en attest fra Peder Tomsen Barfod i Brændgård i Ydby. Den lød på, at han havde lejet Mads Ulgård til soldat på to lægders vegne og givet ham 30 sletdaler på hånden, men da rygtet gik, at han ville rømme fra dem, lod han ham sætte i arrest i rådhuskælderen i Thisted. Derfra brød han ud — mange sager om udbrud viser, at den ikke var særlig solid — og Tomas Sørensen påstod derfor, at da han havde brudt kongens jern, havde han efter en forordning forbrudt sin hals, og hans gods og penge skulle tilfalde kongen.

Det angreb var mere, end den unge Tomas Ulgård kunne klare, så han søgte igen hjælp hos byfogeden. Emmike Eriksen så straks, at angrebet hvilede på et svagt grundlag, nemlig kun på Peder Barfods skrivelse. Beviser var der ingen af. Derfor krævede han, at Tomas Sørensen skulle bevise på lovlig måde, 1) at Mads Ulgård havde været fængslet, 2) hvorfra, 3) af hvilken grund, 4) at han havde brudt kongens jern, 5) hvor han kom hen, siden han blev beskyldt for at være rømmet bort. Desuden ville han vide, af hvilken grund Tomas Sørensen angriber Mads Ulgård på hans liv og efterladte midler uden at fremvise fuldmagt og har ladet det indføre i tingbogen.

Det var et skarpt svar, og Tomas Sørensen var i knibe. Han havde ikke et eneste bevis og ingen skriftlig fuldmagt, og sagen blev derfor opsat i fire uger, for at han kunne forsøge at skaffe dem. Beviser kunne man få ved at stævne vidner til tinget og lade dem forklare, hvad de havde hørt og set. Hvad de sagde, blev indført i et

dokument, et såkaldt tingsvidne, og i tingbogen. Tingsvidnet kunne så bruges som bevis i retssagen.

Men Tomas Sørensen fik kun skaffet et enkelt tingsvidne. Det var to af amtmandens egne tjenere på Bisgård, der havde vidnet, og det beviste ikke ret meget. De vidnede, at den 10. april kom de ind i skriverstuen på Bisgård, og da sad Poul Pedersen ved bordet, og amtmandens fuldmægtig, Niels Broch, spurgte ham, om han endnu havde de 50 sletdaler, som Mads Ulgård betroede ham. Poul Pedersen svarede, at han havde dem, og tilbød at levere dem *til dem, der havde ret til dem.* Mistanken til ham for ureelle hensigter forsvinder. I hvert fald har det ikke været hans mening, at pengene skulle gå i kongens kasse. Nu er han åbenbart på sin nabo Tomas Ulgårds side, og da Niels Broch så spurgte ham, om Mads Ulgård havde haft sit tilhold hos ham, før han blev sat i rådhuskælderen, lugtede han lunten. Det var et forsøg på at slå fast, at Mads havde tjent på landet og altså om nødvendigt kunne udskrives, men Poul Pedersen undgik at gå i fælden. Han svarede, at han ikke kunne nægte, at Mads Ulgård *kom i hans hus* (altså ikke: havde sit tilhold) både før og efter, at han var brudt ud, og *han havde haft sit tilhold hos ham, indtil Poul Pedersen med sine lægdsbrødre lejede ham på ny til at være soldat for deres lægd.* Dermed antyder han, at han havde lejet Mads Ulgård til soldat, før Peder Barfod greb ind (på hvad måde, vil siden vise sig), og igen siden efter.

Det var ikke just det, Niels Broch ville have haft frem, men det lykkedes ikke Tomas Sørensen at skaffe andre tingsvidner. Sagen kom så for retten igen den 11. juli, men der kom ikke noget nyt frem. Den gamle anklage og Peder Barfods attest blev læst op, og som bevis for, at Mads Ulgård ikke var faldet 1677, blev det brev lagt frem igen, som han skulle have skrevet i Ålborg 1678. Emmike Eriksen fremlagde befalingsmændenes attest om hans død og begravelse og sagde, at Mads Ulgård ikke kunne have skrevet brevet, da han hverken kunne læse eller skrive! Derefter forlangte begge parterne dom.

Dommeren, herredsfoged Jens Lauritsen, har sikkert ikke været godt tilpas. På den ene side den velbyrdige amtmand, på den anden side den strenge byfoged, der juridisk var hans overmand (og siden selv blev herredsfoged). Han ville ikke så gerne fornærme nogen af dem, for de kunne begge to være meget voldsomme. Han var nødt

til at tage stilling til sagen, men det skulle helst ske på en måde, der ikke kunne skaffe ham fortrædeligheder.

Dommen kom da til at lyde sådan:

> Da efter tiltale, gensvar og denne sags lejlighed:
>
> Eftersom forordningen på den ene side siger, at soldater, der rømmer, kan pågribes og fængsles, og at den, der bryder kongens jern, har sit liv forbrudt,
>
> men på den anden side en kongelig forordning af 11. januar 1676 siger, at kongen vil benåde enhver soldat, der er undveget, hvis han inden fire uger igen indstiller sig,
>
> og da det for mig er bevist, at Mads Ulgård i kongens tjeneste har været antaget og har tjent og formenes deri at være blevet død siden den tid, da han af Peder Barfod skal være lejet og fængslet og er undveget,
>
> da tør jeg mig ikke understå heri at kende, men henfinder den for min øvrighed, de høje landsdommere.

Det er en meget behændig kendelse. Han går let hen over et svagt punkt i amtmandens anklage, idet Mads Ulgård jo var fængslet uden at være rømmet, og brevet, som alle åbenbart ved er falsk, forbigår han i tavshed. Han holder sig til hovedpåstanden, at Mads Ulgård har brudt kongens jern og derfor har forbrudt sit liv og sit gods. Men det er tydeligt, at amtmanden eller hans fuldmægtig har begået en slem fejl. De har kendt — eller burde have kendt — forordningen om benådning, og de burde have bemærket, at Poul Pedersen havde lejet Mads Ulgård til soldat, efter at han var brudt ud — eller hjulpet ud. Egentlig burde dommeren derfor have givet Emmike Eriksen ret og have tilkendt arvingerne de 50 daler, men at lade amtmanden tabe og dermed rent ud sagt give ham en næse, det var sådan sin sag. Altså greb han alle underdommeres redningsplanke i sådanne tilfælde og henviste sagen til de adelige landsdommere i Viborg.

— — — — —

Landstingets dombog 1681 er ikke undersøgt, men sagens udfald dér er af mindre betydning. Den drejede sig jo egentlig kun om, hvem der skulle have de 50 sletdaler. Derimod kom der noget nyt frem for retten i Thisted.

Den 1. august mødte Emmike Eriksen for herredstinget med flere vidner, der havde set, hvordan det gik til, da Peder Barfod »lejede«

Mads Ulgård til soldat.

Peder Madsen i Tilsted vidnede, at fredagen før bodssøndag før jul 1677 var han sammen med Mads Smed i Sindrup, Christen Bisgård i Gjersbøl og Peder Ulgård i Silstrup (Mads Ulgårds stedfader) i Mogens Nielsens hus i Thisted (rådmand Mogens Nielsen var Emmike Eriksens onkel). Da hørte han, at Peder Barfod og Mads Smed snakkede om Mads Ulgård, der tjente hos købmand Jens Skyum i Thisted. De blev enige om, at de ville tage ham til deres soldat. Peder Barfod befalede så vidnet og Peder Ulgård, at de skulle gå ned i stuen, og Mads Smed og Christen Bisgård skulle gå til porten hvad de også gjorde. Omsider kom Peder Barfod og Poul Andersen, en af den forrige amtmands tjenere, ud og gik gennem stuen ud i gården. Så gik han til døren og så, at de havde lagt hånd på Mads Ulgård, og så gik han derfra.

Peder Ulgård havde set det samme og mere. Han så, at Peder Barfod kom trækkende med Mads Ulgård i hans hår gennem bryggerset, lillestuen og storstuen, og da han holdt imod i storstuedøren og ikke ville længere, slog Poul Andersen ham i hovedet med sit kårdefæste, så blodet randt ned om hans hals, og så stødte de ham ud af døren og førte ham i rådhuskælderen, efter at de havde været med ham i Bisgård, hvor amtmanden boede.

Jens Andersen i Sjørring (Mads Ulgårds svoger), vidnede, at sådan gik det til, og alle tre vidnede sammen, at de aldrig så, at der blev udlagt eller aflagt penge til Mads Ulgård, men de tog ham med gevalt, hug og slag.

Kirsten Andersdatter, der nu tjente i Elstedgård, men havde tjent hos Jens Skyum sammen med Mads Ulgård, kom nu frem og vidnede, at Peder Barfod og Poul Andersen kom i Jens Skyums gård, og da så hun, at de behandlede Mads Ulgård sådan, som de andre vidner havde sagt, og hun så, at Poul Andersen slog ham mange gange med en tyrepisk og med sin kårde. De ville have været ud af porten med ham, men hun slog porten i lås, så de måtte gå gennem dørene.

Endelig vidnede Christen Aggerbo og Jens Christensen i Silstrup, at de vidste aldrig, at Mads Ulgård havde været lejet eller udskrevet som soldat for nogen, før Poul Pedersen og hans lægdsbrødre lejede ham og førte ham til Ålborg, hvor han blev indrulleret.

— — — — —

Så kom sandheden om Peder Barfods »kontrakt« med den stakkels Mads Ulgård altså endelig frem. Vi undrer os vel over, at sådan noget kunne ske, uden at andre end pigen rørte en finger for at hjælpe ham, men også dengang var det sådan, at hver søgte at hytte sig selv. Man skulle ikke blandes ind i noget. Det ser også mærkeligt ud, at vidnerne først kom frem nu, for hele den lille by må have vidst god besked. Men retssagen drejede sig jo kun om de 50 daler og Mads Ulgåds påståede brud på kongens jern, og i den sag havde disse vidners oplysninger vel ingen betydning.

Det er dog tydeligt, at dette tingsvidne skulle bruges ved en retssag, enten den samme sag ved behandlingen på Landstinget, eller snarere ved en voldssag mod Peder Barfod, som så skulle føres ved hans hjemting, Refs herreds ting, men tingbøgerne der er ikke undersøgt. En sådan sag kunne jo ikke hjælpe Mads Ulgård, der nu i fire år havde hvilet i sin grav på det fjerne Rügen.

Niels Tøgersen i Skjoldborg

(Hundborg herreds tingbog 1679)

Man kunne blive soldat på andre måder end ved at lade sig leje. Man kunne blive hvervet — også mindre frivilligt — som Erasmus Montanus. Der blev udsendt hververe, der skulle overtale karle eller mænd til at trække i kongens klæder ved at give dem gyldne løfter. Det var ikke altid let. Især mod slutningen af den skånske krig kneb det, og hververne, der fik penge for hver soldat, brugte da andre midler end løfter.

Søndag før påskehelligdagene 1679 kom en flok soldater og »en ridende karl, som de kaldte sergeant« ind i Niels Tøgersens hus i Skjoldborg. De trak ham med magt ud af huset, sled og slog ham og førte ham fangen med sig, og de sagde, at han skulle være soldat.

Det var nok ikke kongens bedste soldater, der blev sendt ud på sådanne togter. I hvert fald ikke denne flok. De tog Niels Tøgersen med sig, først til Hassing og Refs herreder og siden tilbage mod nord, og alle vegne, hvor de kom frem, røvede de, især klæder og redskaber af jern, plovdele, skæreknive, grebe, jerngryder og håndværksredskaber, men også bøger, penge og madvarer.

Skærtorsdag kom de til Brogård i Sjørring, efter at de havde røvet hos nogle mænd i Sperring. Da var de blevet trætte af at slæbe

rundt med deres »udbytte« og forlangte at blive kørt til Skovsted, hvad de også blev, og dermed er de ude af historien.

Niels Tøgersen var sluppet fri. Hvordan ved vi ikke, men han vidnede selv for retten om sin ufrivillige udflugt, og endnu mange år efter boede han i Skjoldborg sogn.

Der er noget, der tyder på, at han havde været soldat før, og at det var derfor, sergeanten og hans flok opsøgte ham. Christen Villadsen, der var delefoged for Ørum slot og førte sagen for retten, fremlagde nemlig to afskedspas fra major Steenvig 1667 og 1668 for mænd i Sperring (hvor soldaterne jo også huserede) og fæstebreve for de samme mænd på gårde, der hørte under Ørum slot. Dermed beviste han, at de nu var fastboende bønder, og derfor ikke kunne hverves. Noget lignende gjaldt sikkert Niels Tøgersen. Der blev nemlig ført vidner på, at han havde boet fast i Skjoldborg i ni år, deraf de sidste fire år som fæster af et hus på Ørum stavn. Det blev måske hans redning, for Christen Villadsen, der som repræsentant for herskabet på Ørum skulle forsvare slottets bønder, var en beslutsom og energisk mand, der ikke fandt sig i noget overgreb. Han var da også anfører i det omtalte slag ved Bromølle.

Søren Vormsen fra Harring

(Thisted tingbog 1702)

Fra mikkelsdag 1701 tjente Søren Vormsen (eller Ormsen) hos Laurits Pedersen Morsing i Thisted, en rig købmand, der var gift med en søster til herredsfogeden i Hassing-Refs herreder. Karlen havde fået fri en fjorten dage ved juletid, og den 3. januar var han i Christen Bertelsens hus i Thisted. Om aftenen kom en soldat og klappede på Hartvig Bødkers dør i det samme hus, og da de lukkede op, begærede han, at Søren Vormsen ville komme ud.

Det gjorde han, men udenfor stod der flere soldater. De tog fat i ham og trak ham hen til Simon Markussens gård og ind i storstuen, men de måtte prygle ham hårdt, inden de fik ham derind. Så stødte de ham ind i et kammer og lukkede ham inde, men de lovede, at hvis han kunne skaffe 15 sletdaler, ville de slippe ham løs.

Simon Markussens steddatter, Karen Jacobsdatter, løb da hen til Hartvig Bødkers og bad ham om at gå til Søren Vormsens broder, Niels Vormsen, der var i Bisgård, og lade ham det vide. Det vægrede han sig ved, og pigen ville så forsøge et andet sted, men hun

nåede det ikke. Soldaterne ville — eller kunne — ikke vente længere med det, de havde for. Da der var gået en halv time, trak de ham ud af kammeret og pryglede ham meget værre end før, bandt ham på hænder og fødder og slæbte ham ud.

Her holdt en mand fra Thisted, Mads Didriksen, med sin vogn, og ved fælles hjælp fik de karlen lagt op i vognen. Så kørte de af sted med ham, ikke den sædvanlige vej ud af byen, men ad en smugvej sønderud hen til landevejen og videre ad Vilsund til i den mørke vinternat.

Da de nåede sundet, kunne de ikke få Søren Vormsen af vognen, før deres anfører, sergeant Vilhelm, havde skåret hans bånd over, for han var for tung at bære! Så førte de ham ind i et hus, hvor han måtte blive om natten, bevogtet af to soldater. Da han ikke sad på samme sted hele natten, fik han hug af en korporal, så det har været en slem nat.

Om morgenen blev han ført ned til vandmøllen, hvor der holdt en vogn, som ventede på færgen, men da den lod vente på sig, førte de ham igen ind i møllen.

— — — — —

Der gik halvanden time, så skete der noget uventet. Om natten må en eller anden, måske pigen, alligevel have fået bud til Niels Vormsen på Bisgård, Sørens broder. I hvert fald kom han til Vilsund, og måske havde han været længere omkring, for hans broder, Laurits Vormsen, kom også til, da soldaterne ville føre Søren ud på færgen. Brødrene forlangte at få at vide, hvem der havde givet dem ordre til at tage ham, og soldaterne forsøgte at klare sig med en nødløgn. De svarede, at de havde baronen (amtmand Rudolph von Gersdorff) og byfogeden! Brødrene ville se en skriftlig ordre fra de to høje herrer, men det havde soldaterne selvfølgelig ikke. I sin knibe sendte korporalen en soldat af sted til Thisted til sergeanten, der var vendt tilbage til byen, da han troede, at alt gik, som det skulle. De skulle melde, at Søren Vormsens slægtninge uden lovlig adkomst havde forhindret dem i at udføre deres hverv. Sergeant Vilhelm måtte så igen til hest og af sted til Vilsund sammen med en anden sergeant. Da de kom dertil, ville de »med skarpt gevær« tage Søren Vormsen fra hans brødre og føre ham over sundet, men så skete der igen noget uventet.

— — — — —

Nu var fogeden på Irup, Jens Bloch Kampmann, også kommet til. Sammen med brødrene tog han Søren i beskyttelse, og soldaterne forlod ham! Det gik mistænkelig let. Her havde sergeanter og soldater maset længe med en stærk karl. De var lusket af med ham i den mørke nat som tyve og røvere ad smugveje for ikke at blive opdaget. Ved Vilsund havde de haft så meget besvær og vrøvl med ham og hans brødre, at de måtte have bud efter forstærkning, og så lod de uden videre karlen gå!

Det viste sig da også, at fogedens »beskyttelse« var af en særlig slags. Efter hans befaling førte to af Irups bønder Søren til Gærup, hvor han blev om natten. Broderen Laurits Vormsen stillede kaution for, at Søren ville komme til Irup, når der kom bud efter ham, og det bud kom den 7. januar. Da han så kom til Irup, stod der en vogn parat til at køre ham og to andre til Ålborg. Fogeden ville have dem til soldater for Irup gods!

– – – – –

Det ser ikke ud til, at Søren gjorde nogen modstand denne gang. Måske har han tabt modet efter den omgang, han havde været ude for, hvad der er forståeligt. Så kørte de da af sted mod Ålborg for at få karlene indrulleret, men nu viste det sig, at fogeden heller ikke havde rent mel i posen. De kørte forbi Skjoldborg og Tilsted, men så satte de kursen mod Tingstrup, ikke mod Thisted. I Tingstrup spurgte de om vej til Sennels og fik naturligvis den besked, at de skulle gennem Thisted. Men det var netop det, de ikke så gerne ville. Nogen rigtig omfartsvej uden om byen var der heller ikke dengang, men det lykkedes dem at finde ned til Tingstrup vadested gennem åen eller bækken, der kom fra Skinnerup og løb midt igennem Thisted. Derfra kørte de så ad underlige veje mod Sennels, og ud på aftenen kom de til Hundal, hvor de fik logi hos Iver.

– – – – –

Men samme nat kom byfoged Iver Pedersen, en resolut og stærk mand, der kunne tage et par slagsbrødre i nakken og skille dem ad, ud til Ivers i Hundal sammen med to andre Thistedborgere. Han krævede at få Søren Vormsen øjeblikkelig, da han var bortført på en ulovlig og uforsvarlig måde. Der var heller ingen, der turde sige ham imod, og da han spurgte Søren, om han havde fået penge på hånden for at lade sig hverve, svarede han, at det havde han ikke, men da han var kommet under hård tvang, tilbød korporalen, at

han kunne komme fri, hvis han kunne skaffe 50 rigsdaler!

Så kunne Søren Vormsen følge med byfogeden til Thisted som en fri mand, men dermed var sagen ikke slut. Den nye amtmand, baron Rudolph von Gersdorff, var af en anden type end Jørgen Skeel Due. Hans fuldmægtig, Knud Pedersen Riber lod sergeant Vilhelm Frederik Verner ved prins Christians regiment og hans medfølgere stævne til en gæsteret, en retsform, der blev brugt, når den tiltalte var »gæst« i byen, og sagen derfor skulle afsluttes hurtigt. Så indkaldte byfogeden og byskriveren nogle »bisiddere« (ikke de sædvanlige tinghørere), og en lovkyndig borger fungerede som dommer. Denne gang var det Laurits Morsing, Søren Vormsens husbond i Thisted.

Knud Riber rejste så på amtmandens vegne tiltale mod sergeanten og hans hjælpere for deres mishandling af Søren og for at have bortført han af hans frihed og frelse (fristed). Han spurgte sergeanten, om det var sandt, at han havde solgt karlen til fogeden på Irup for penge. Sergeanten påstod frejdigt, at han kun havde fået 4 sletdaler som refusion for hans udgifter til vognleje og andet, og da det åbenbart ikke blev taget for gode varer, forsøgte han at skubbe ansvaret over på fogeden, Jens Bloch Kampmann. Som et led i »handelen« havde fogeden nemlig givet ham en skrivelse, der skulle få det til at se ud, som om sergeanten blot havde »antastet« Søren Vormsen og ført ham til Sundmølle, fordi han skulle indrulleres som soldat for Irup gods, hvor han hørte hjemme, »skønt han for en tid havde fået lov at tjene andre steder«. Han havde ikke fået penge på hånden, og det var heller ikke nødvendigt, når han skulle i militsen. Men hvis hr. sergeanten senere ville gøre fordring på ham, ville Jens Bloch svare til, at han skulle være til stede.

Det var en snedig skrivelse, men den var skrevet på ustemplet papir, og derfor var den ugyldig som retsdokument. Det har fogeden naturligvis vidst, da han gav den til den godtroende sergeant, og sådan snød den ene kæltring den anden.

Mens sergeanten sundede sig, blev vognudlejeren, Mads Didriksen, kaldt frem og spurgt ud om hans andel i bortførelsen, men han var så uskyldig som et barn. Han havde kun kørt med vognen. Han havde slet ikke rørt karlen, og han kendte overhovedet

ikke til ham! Det var nok ikke helt korrekt, men retten lod det passere. Han var jo også kun en lille fisk. Den store, sergeanten, havde nu haft nogen betænkningstid, og det resulterede i en kapitulation. Han tilstod, at han havde været med til at binde karlen og lægge ham på vognen, men korporalen (der ikke var til stede) var da sandelig i ledtog med ham!

Igen fik han betænkningstid. Dommeren, Laurits Morsing bekræftede, at han havde fæstet Søren Vormsen lovligt fra mikkelsdag til påske, og dermed var karlen altså som tjener hos en fri borger i en fri købstad under byens beskyttelse. Sergeanten var nu klar over, at hans sag stod rigtig dårligt, og at han måtte krybe til korset. Han undskyldte sig med, at et rygte havde udpeget karlen som en løsgænger, der ikke havde fast plads, og det var grunden til, at han havde forholdt sig mod ham, som han havde. Han var jo så ukyndig og håbede, at det kunne regnes ham til gode, skønt han ikke ville nægte, at hans uvidenhed havde været årsag til, at han havde forset sig en del i denne sag.

Den stærke byfoged har sikkert smilet under parykken.

— — — — —

Var den slags måder at skaffe en soldat på nu almindelige? Sikkert ikke. I tingbøgerne for Thisted og for Hundborg herred er der hidtil kun fundet de fire eksempler, der er nævnt her. Det kunne vel tænkes, at der har været nogle tilfælde, der ikke kom for retten, fordi ingen tog den overfaldne i forsvar, men det er ikke sandsynligt. Ingen husbond ville finde sig i at miste en god, stærk karl på den måde. Han var værd at forsvare, om ikke for karlens skyld, så for husbondens.

Det var nok heller ikke så svært at leje en soldat lovligt i alt fald i fredstid, for da kunne soldaten tage tjeneste på egnens gårde. I tingbøgerne er der da også indført en del kontrakter mellem bønderne i et lægd og en karl, som lod sig leje for en vist åremål, i regelen kun for et år eller to.

Den gamle landmilits blev ophævet 1680 efter den skånske krig, og så havde landet kun hvervede soldater, indtil Frederik den 4. oprettede en ny landmilits 1701. I mellemtiden var der altså ingen, der skulle skaffe en soldat — med det gode eller med det onde — og derfor er der heller ingen retssager. Den nye Landmilits var organiseret på en anden måde end den gamle. På landet blev alle

mænd i en vis alder optaget i en lægdsrulle, og af dem blev nogle udskrevet som soldater. Det kunne der ikke blive retssager ud af.

Hververe kunne vel forsøge at kapre en karl med magt, som det kan ses af den sidste sag, men som det også kan ses, var øvrigheden vågen overfor overgreb mod landsfaderens, Frederik den 4.s, kære børn, bønderne.

To forsvundne kapeller

AF TORSTEN BALLE

1. Kapellet ved Vilsund.

I en artikel om kapeller og kors i årbog 1973 er også nævnet et kapel ved Vilsund og et hus, *Kappelhus,* nær ved Vilsund mølle. Fra de andre kapellers historie ved vi, at flere af dem har ligget ganske nær en ejendom, der hed *Kappelhus* eller *Kappelgård,* og det har kapellet ved Vilsund vel også gjort. Men hvor lå Kappelhus ved Vilsund? På kort ca. 1790[1] er flere Kappelhuse aftegnet, men ikke det ved Vilsund. Det nævnes mange gange i Stagstrup kirkebog, men dér står der ikke noget om, hvor det lå. I en jordebog over Irup gods 1745 får vi at vide, at Kappelhus havde et hartkorn på 0-1-3-2- og i matrikelen 1688 må det så være hus nr. 1 af Sundby. Det skulle gøre det muligt at finde stedet på et nyere matrikelkort, for i en hartkornsekstrakt[2] er både det gamle hartkorn fra 1688 og det nye, der kom til at gælde fra 1844, opført for hver ejendom sammen med det nye matrikelnummer.

I hartkornsekstrakten for Sundby by er der netop et hus, hvis gamle hartkorn var 0-1-3-2. Det fik i den nye matrikel nr. 14. På kortet nedenfor, der er tegnet efter et formindsket matrikelkort i matrikelsarkivet med tilføjelse af nogle navne fra kortet ca. 1790 og fra nyere målebordsblade[3]), ligger matr. nr. 14 nordligst på det lille næs, der rager ud i sundet, og som på målebordsblade kaldes *Kapelhage*. Her lå altså Kappelhus, men på kortet er der ikke tegnet noget hus på matr. nr. 14. Derimod ligger der et hus på matr. nr. 19, og hartkornsekstrakten oplyser, at de to matrikelnumre var lagt sammen.

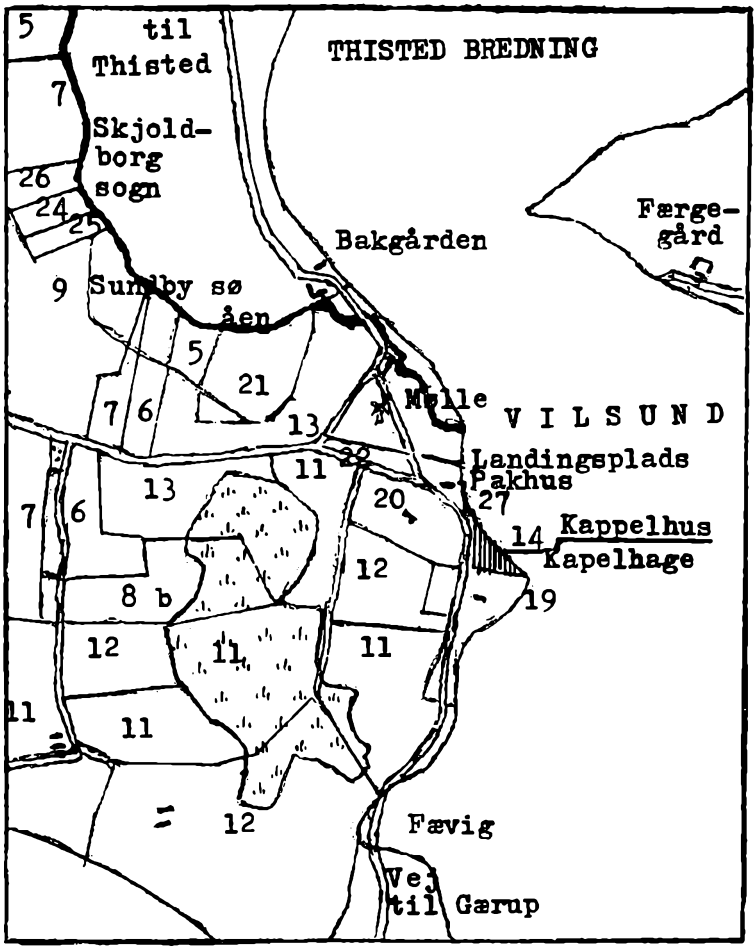

Kapellet har da nok ligget derude på næsset, lige syd for matr. nr. 27, der i hartkornsekstrakten kaldes en *landingsplads*. Der ligger der et hus, som på kortet ca. 1790 kaldes et *pakhus*. Det ligger lige syd for åens udløb, og her var altså overfartsstedet til Mors, hvor færgerne hørte hjemme ved Vilsund Færgegård. Lidt længere mod nord står Vilsund mølle, som var en vindmølle, der havde afløst den gamle vandmølle, *Sundmølle*. Åen, der havde drevet vandmøllen, løb endnu ved den tid, kortet blev til, langs med stranden næsten ned til landingspladsen. Norden for åen lå *Bakgården* dér, hvor hotel Vilsund Strand nu ligger. Den kaldes i ældre tid *Sundsgård* og hørte til Skjoldborg sogn.

Da kapellet altså sikkert har ligget meget nær færgestedet, hvor veje fra syd, vest og nord mødtes, må det have været et *vejkapel*.

NOTER: 1) Forarbejde til Videnskabernes Selskabs Kort, TBA. 2) Hartkornsekstrakt ca. 1830, TBA. 3) Målebordsblad 1:20.000. TBA = Kopi i Thisted byhistoriske arkiv.

Et kapel i Heltborg.

I Heltborg by nævner matrikelen 1688 en gård, der hedder *Cappel*. Den har nr. 3 og hørte under Lund gods på Mors. Fæsteren hed Niels Andersen, og hartkornet var 4-0-3-2, men før 6 td. I matrikelen 1664 er der kun én gård i Heltborg, der hører under Lund Gods, og den har netop 6 td. hartkorn. Fæsteren, Christen Jensen, svarede 6 td. byg i landgilde og 1 rdl. gæsteri, hvad der tyder på, at gården havde en særstilling. Det må være den samme gård, der 1688 kaldes Cappel.

Senere kom gården til at høre under Tandrup. En jordebog over Tandrup og Kovstrup gods 1759 nævner under Heltborg matr. nr. 3, Knud Pedersen i *Cappel*, hartkorn 4-0-3-2.

Traps Danmark, der ellers har mange gamle gårdnavne, der ikke er i brug mere, kender ikke navnet Kappel fra Heltborg, og gårdens senere og tidligere skæbne er endnu ukendt, men navnet er sikkert nok og tyder på, at der også har været et kapel i Heltborg. Det har sandsynligvis også været et vejkapel, da landevejen fra Thisted til Oddesund også i gammel tid gik gennem Heltborg[1], og det udfylder en tom plads i den række af vejkapeller, der strakte sig ned gennem Ty til Oddesund[2].

NOTER: 1) Se årbog 1948. 2) Se årbog 1973.

Christen Madsen Skåning
- degn i Rær og tingskriver

AF POUL CHRISTENSEN

Lokalhistorikere har ofte beskæftiget sig med præster og degne, uden at man egentlig har motiveret hvorfor. Grunden har vel nok været den, at kilderne flyder rigeligere, når der er tale om kirkens tjenere, end når der er tale om almindelige bønder. Bøndernes liv og vilkår var nok ellers et studium værd, og mange spørgsmål er endnu ubesvarede.

Når vi alligevel her tager endnu en degn på tapetet, er det fordi han adskiller sig en del fra andre, og måske derigennem også kan være med til at lægge en lille brik til det samlede puslespil, som fortiden byder på.

– – – – –

Christen Madsen Skåning, eller som han underskrev sig: Christen Madtsen Schonning var måske svensker ifølge sit tilnavn, eller måske var han blot en tilløber til denne golde del af landet fra et eller andet sted, der hed noget med »skon«.

Hvis vi begynder forfra, ser det ud til, at Rær sogn altid havde været vant til at have deres egen degn. I 1555 klagede præsten over at man ikke havde et degnehus i Rær, men at bønderne da betalte deres 7 skp. byg, hvad degnen dog næppe kunne leve af. Hvis der havde været en degn, så må han have været bonde ved siden af. I 1571 var indtægten af kaldet 6 tdr. byg og 2 lam, men der var stadig intet degnehus i Rær.

I 1637 kan vi dog konstatere, at der var en sædedegn i Rær, idet han står nævnt som fæster af en af kronens gårde. Efter den gamle matrikel var det gård nr. 13 i Rær sogn, og han måtte årligt svare 2 tdr. byg til Rær kirke og 1 svin og 3 tdr. havre til kongen for fæstet. Gården var efter matriklen sat til et harthorn af 6 tdr. 2 fjk. og 1 alb., så den har været et godt supplement til degnelønnen. Om degnen ved vi iøvrigt ellers ikke meget, udover at han hed Mogens, og at både han og hans kone begge døde midt i 1660-erne.

Hans efterfølger må være Jens Jeremiassen, der 16. oktober 1669

satte sig hen og skrev et brev til biskoppen i Ålborg, hvori han beklagede sig over sin sognepræst, som åbenbart ikke var ham særlig gunstigt stemt.

For det første lod præsten sine sønner synge i kirken i stedet for degnen, og da præstens steddatter indtrådte i den hellige ægtestand, lod han også sine sønner synge og forbød dernæst bønderne at ofre til degnen.

Da degnen ydermere bad præsten om at minde menigheden om det offerkorn, som de skyldte degnen, der selv skyldte sine 2 tdr. korn til latinskolen i Thisted, så nægtede præsten at gøre dette, før han havde sikret sig sit eget korn fra bønderne. For at gøre målet fuldt, så nægtede præsten at tage degnen op at køre, når de skulle fra den ene til den anden kirke om søndagen — og det kan jo nok lyde lidt småligt i vore øren.

Vi ved ellers ikke noget om Jens Jeremiassen og hans »jeremiader«, men han har sikkert opgivet ret hurtigt, for i 1673 var Peder Hansen degn i Rær. På gennemtræk.

Den næste var vores Christen Madsen Skåning, eller som han blev kaldt i folkemunde, Christen Skriver. Han kunne føre en pen, hvad der betød noget i de tider. Eftertiden vil nok vurdere hans skriverier forskelligt.

Han kunne overkomme en del. Foruden at være degn i Rær sogn med dets 3 kirker var han skriver ved Hillerslev Herredsting, og endelig havde han en gård i fæste. Det var den første af de to gårde i Bjerre, som hørte til Rær sogn, og som i matriklen af 1688 blev sat til et hartkorn af 1 tdr., 5 skp., 3 fjk. og 1 alb. Christen Skriver har haft sit at se til, men han var åbenbart også en mand, der kunne overkomme en del. Det gav ham også tilsidst problemer.

I slutningen af april 1687 indgav en lille flok mænd en skriftlig klage over degnen til provsten, hr. Anders Nielsen Lyngby.

For det første ville degnen ikke ringe med fredsklokken hver aften, og han tog 2 mk for at synge et lig i jorden.

Værre var det, at han ikke ville holde læsning med ungdommen som han skulle, men allerværst var det naturligvis, at han ved siden af degneembedet også var tingskriver, hvilket ifølge Danske Lov var uforeneligt med degneembedet. At bønderne så også påstod, at han brugte sit tilhørsforhold til tinget til at true dem med, er nok sværere at forklare.

Christen Madsen var en klog mand, og han virker også mere velformuleret end sine anklagere. Han skrev direkte til biskoppen i Ålbog og forsvarede sig endnu før klagerne var kommet på biskoppens bord.

Angående fredsklokken, oplyste han, at det altid havde været omgangsarbejde at ringe med de klokker der lå længst væk, men siden man da nu havde skudt ham det i skoene, var han begyndt at betale for at få dette arbejde udført. Den kirke, der lå nærmest, betjente han selv. Det har nok været Vigsø kirke.

2 mk. for at synge over et lig. Han vil da gerne takke de, der betalte ham dette beløb, for det skete næppe én gang ud af tyve. Men iøvrigt fandt han det rimeligt, når man betænkte, at han skulle følge liget fra gården til kirken, bagefter til graven, og desuden synge, og endelig skrive testamente over den salig afdøde.

At han ikke sørgede for at læse med ungdommen, måtte han afvise, for skolehold var ikke hans arbejde, men i Rær og Vigsø sogne var der da iøvrigt ikke færre end 3 skoler.

Det eneste sted, hvor man kan følge, at degnen er trængt, var i spørgsmålet om dobbeltembederne. Dette måtte han overlade til øvrighedens afgørelse, idet han efter tidens skik henviste til sin »fattigdom«. Han afviste forarget, at han skulle have benyttet sin stilling som herredsskriver til at majorisere bønderne. Endelig ville han da ikke undlade at gøre opmærksom på, at den af bønderne, som var ham mest imod, sad som fæster af 2 gårde, men kun svarede ham degnerente af den ene.

Biskop Bornemann indhentede nærmere oplysninger hos provst Anders i Nors, og da han havde sagen nogenlunde klar, bad han denne om at formane degnen til at være omhyggelig med sin degnelæsning og desuden slippe skriveembedet ved tinget, dersom han ellers vil forblive som degn i Rær. Noget ufordelagtigt om manden kunne han ikke finde.

– – – – –

Nu blev sognepræsten blandet ind i sagen på bøndernes side. Han skrev til biskoppen, og det var en opremsning af alle degnens forsyndelser i embedet, hvis de da ellers var sande. Det kan man nok have en fornemmelse af, at de ikke var, da vi ved, at det var Jens Pedersen Poulstrup, der beklædte embedet som hyrde i Rær. Han

var ret ny i kaldet og skulle siden vise sig at være en ret tvivlsom person.

Nå, men han kunne berette, at degnen ikke passede sit embede, blev væk fra kirketjenesten i Hansted, lod børnene sørge for det praktiske omkring degnekaldet. Kort sagt var Christen Skriver en mand, som man helst så foruden.

Biskoppen i det fjerne Ålborg, der endnu ikke havde lært sin præst i Rær at kende, skrev nu forfærdet tilbage til provsten i Nors, at denne straks måtte indkalde både præst og degn for sig, og dersom degnen ville falde tilføje, og love at rette sig efter præsten, da at tilgive ham på grund af sine små børns skyld — vel at mærke, hvis præsten ville beholde ham.

Hr. Anders Lyngby i Nors var en retsindig mand, og han skrev tilbage til biskoppen, at han gerne ville forklare denne et og andet omkring sagen, når de da ellers for de forfærdelige vejes skyld pány kunne ses. Han kunne dog medsende degnens kaldsbrev, idet denne mente at have taget det bedste parti ved at fraskrive sig degnekaldet. Blot bad han om at måtte beholde kaldets indkomst indtil martinni, idet han så ville betale de 2 tdr. korn, som embedet måtte af med til latinskolen i Thisted.

Provsten kunne da ellers oplyse hr. biskoppen om, at ingen af de to forrige præster i Rær havde haft noget at udsætte på deres degn. Ydermere var det sådan, at da sagen startede på det mundtlige plan i Rær kirke, da havde hr. Jens tilkendegivet overfor provsten, at han intet havde at udsætte på sin degn. Det er grove løjer, det her.

Det skal tilføjes, at præsten i Rær 4 måneder efter skrev til biskoppen og anbefalede en vis Laurits Lauritsen til kaldet som degn i Rær, men at biskoppen åbenbart havde fået kolde fødder, når talen faldt på hr. Jens Poulstrup, for det unge menneske fik ikke kaldet. Det gjorde imidlertid præstens svoger, Peder Danielsen Mørk, som oplevede den tort at blive kasseret i 1690. Søsteren, der altså var gift med præsten i Rær, hørte efter biskoppens efterfølgers mening ikke til de frommeste blandt præstekoner.

Fra 1690 til 1697 havde Rær i hvert fald 2 degne, så man må sige, at det vekslede ofte i de tider. Til gengæld holdt de to næste degne i Rær ud i sammenlagt 111 år, men det er en helt anden historie.

Om Christen Madsen Skåning ved vi ellers ikke noget. Der er huller i kirkebogen, så vi ved ikke om han er død i Rær. Han var

fæster på sin ret gode gård i Rær i 1683, hvor han omtales som fæster under kronen. Ligeledes i 1688, hvor ejerforholdet i disse urolige tider var mere vanskeligt at få hold på. I 1710 var han ikke på ejendommen mere.

Det ser ud til at Christen Madsen valgte galt, da han foretrak skriverembedet for degnekaldet, for kort tid efter blev Hillerslev Herredsting lagt sammen med nabotinget, og der var ikke længere brug for Christen Madsens fjerpen.

Det sidste kan vi idag være glad for. Christen Madsen Skåning skrev ikke særlig smukt.

KILDER:

Jordebog over Vigsø sogn (1683) RA. Matriklen af 1688, RA. Kirke, skole og fattigsager fra landsognene, Rær, Hansted og Vigsø. Ålborg bispearkiv. LA.

Drengen, heksen og den røde tråd

ET FOLKEEVENTYR FRA TY
VED TORSTEN BALLE

Dette eventyr har jeg kunnet, fra jeg var dreng. Hvem der har fortalt det for mig, kan jeg ikke huske, så jeg ved ikke, hvor det stammer fra. Siden har jeg fortalt det mange gange gennem mange år, men det er nok gået med mig som med andre eventyrfortællere. Vi har glemt nogle træk og føjet andre til, måske fra andre eventyr. Men her er det, som jeg husker det nu.

Midt i en stor sø var der en ø, og på den ø lå der et kongeslot. Kongen holdt meget af at ro en tur ud på søen for at fiske, for der var mange gode fisk. Men en dag, da han var derude, begyndte det pludselig at blæse så voldsomt, at båden gyngede op og ned, og bølgerne blev så høje, at de var ved at slå ind over båden. Kongen blev bange, men han syntes, det var en underlig storm, for træerne inde ved bredden rørte sig ikke, og så ville han se efter, hvor den kom fra. Da så han, at der stod en gammel kone inde ved bredden, og at det var hende, der blæste. »Åh, hold op!« råbte kongen, »vil du drukne mig?« – »Ja,« råbte heksen, »hvis du ikke vil love mig det første, der bliver født på slottet, så drukner jeg dig!«

Nu havde kongen en dejlig hvid puddel, som skulle have hvalpe en af de første dage, og han tænkte, at konen måske gerne ville have en af de fine hvalpe, så han sagde: »Det lover jeg dig!« Så holdt hun op med at blæse, og det blev stille, og kongen roede hjem. Men da han kom ind på slottet, kom der et par tjenere springende og råbte: »Til lykke, til lykke! Dronningen har lige fået en søn.«

De kunne ikke forstå, at kongen ikke blev glad, men nu vidste han jo, hvad den gamle kone havde ment, og at hun var en heks. Den første tid var han meget ked af det og var hele tiden bange for, at heksen skulle komme efter den lille dreng, men

der gik en måned, og der gik to, og da der var gået et helt år, begyndte kongen at tro, at heksen havde glemt det hele. Tiden gik, og da der var gået ti år, havde kongen næsten selv glemt det.

Drengen voksede op og blev en flink og rask fyr, men den dag, han fyldte fjorten år, begyndte det igen at blæse så mærkeligt. Det blev til en storm, der var så hård, at bølgerne blev høje som huse og slog mod murene, så hele slottet rystede, og alle folkene blev bange for, at slottet skulle styrte sammen.

Så gik kongen ud på en altan for at se, hvordan det hang sammen med den blæst, og da så han igen heksen, der stod ved bredden og blæste. Da hun så kongen, råbte hun: »Nu er tiden kommet. Lad mig nu få det, du har lovet mig, ellers blæser jeg, til slottet falder!« – »Nej«, råbte kongen, »du får ham aldrig, hvad der så sker«.

Men da var drengen også kommet ud på altanen, og han spurgte, hvad der var i vejen. Så måtte konge fortælle ham det, men han blev ikke bange. »Lad mig bare følge med hende,« sagde han, »jeg skal nok klare mig.« Så holdt heksen op med at blæse, og hun roede hen til slottet i et gammelt dejtrug. Drengen gik ned til hende, og så roede hun væk med ham.

Da de var kommet i land, sagde heksen: »Nu går vi hjem til min gård, men hvis du kan gøre tre ting, som jeg sætter dig til, skal du få lov at gå hjem, og du må endda selv vælge din løn. Kan du ikke gøre det, skal du blive hos mig.«

Så gik de i mange dage, til de kom til heksens gård en aften. Hun viste ham et kammer, hvor han skulle sove og sagde: »I morgen skal du tidlig op og gøre det første arbejde, jeg forlanger af dig.«

Næste morgen tog heksen en sæk korn og strøede det ud på gårdspladsen, og så sagde hun: »Nu skal du bare samle alt kornet op i sækken igen, men du skal være færdig til klokken fem. Så kommer jeg hjem, og hvis der så er bare et eneste korn tilbage, må du ikke rejse.«

Så gik heksen, og drengen begyndte at samle korn i sækken, men det lå mellem græs og sten, så det var ikke til at få op. Han blev alligevel ved, men da klokken var halv fem, var der ikke engang en halv spandfuld korn i sækken.

Da var der en, der sagde: »Skal jeg hjælpe dig?« Han så sig om og fik øje på en lille fugl, der sad bag ved ham. Den var hvid, men den havde en rød tråd om den ene tå. »Ja tak,« sagde drengen, »men du kan da ikke hjælpe ret meget!« – »Nu skal vi se,« sagde fuglen, og så gav den sig til at fløjte. Straks kom der en mængde fugle flyvende, både store og små. De begyndte at pille korn op og komme det i sækken, og da klokken var et minut i fem, var sækken fuld. »Nu skal I have tak!« sagde drengen. »Nej,« sagde fuglen, »men husk den røde tråd!« Så fløj fuglene væk, og heksen kom hjem. Hun løb rundt på pladsen og rodede mellem græs og sten for at finde korn, men hun fandt ikke et eneste. »Nu har du klaret dig denne gang,« sagde heksen, »jeg forstår ikke, hvordan du har båret dig ad, men vent til i morgen. Så bliver det værre!«

Næste morgen sagde heksen: «I dag skal du øse alt vandet i min dam op med et fingerbøl, og du skal være færdig inden klokken fem. Hvis der så er bare en dråbe tilbage, må du ikke rejse.« Drengen begyndte at øse. Han kunne ikke se, at vandet sank, men han blev alligevel ved. Da klokken var halvfem, havde han kun fået en spandfuld vand af dammen, men så hørte han, at der var en, der brummede: »Skal jeg hjælpe dig?«. Han så sig om og fik øje på en gammel ko, der stod bag ved ham. Den var helt hvid, men den havde en rød tråd om den ene klov. »Ja tak!« sagde drengen, »men du kan da ikke hjælpe ret meget!« – »Nu skal vi ske!« sagde koen, og så satte den mulen ned til vandet. Straks løb vandet så stærkt ind i koens mund, som det var en hel bæk, og dammen blev mindre og mindre. Da klokken var et minut i fem, var den helt tør, og drengen sagde: »Nu skal du have tak!« – »Nej,« sagde koen, »men husk den røde tråd!«. Så gik den, og heksen kom hjem. Hun løb ud i dammen for at finde bare en eneste dråbe vand, men hun fandt ingen. »Nu har du klaret dig denne gang,« sagde heksen, »jeg forstår ikke, hvordan du har båret dig ad, men vent til i morgen. Så kommer det værste, og det klarer du ikke!« Men drengen blev ikke bange. Han tænkte på fuglen og koen og den røde tråd.

Næste morgen sagde heksen: »Der ligger ni store træstammer ude på gårdspladsen. Dem skal du save og kløve til brænde,

og brændet skal være pænt stablet inden klokken fem. Hvis der ligger en eneste pind, der ikke er på plads, må du ikke rejse.«

Så gik heksen, og drengen begyndte at save. Det blev ikke til meget, for stammerne var tykke og hårde, men han blev alligevel ved. Da klokken var halv fem, havde han fået den ene stamme savet, men han havde ikke fået kløvet noget. Så hørte han, at der var en, der hviskede: »Skal jeg hjælpe dig?«. Han så sig om og fik øje på en gammel hest, der stod bag ved ham. Den var helt hvid, men den havde en rød tråd om den ene hov. »Ja tak!« sagde drengen, »men du kan da ikke hjælpe ret meget!« – »Nu skal vi se!« sagde hesten, og så vendte den sig og gav sig til at sparke til stammerne, så de fløj højt op i luften og fik i mange tusinde stykker, der faldt ned og lagde sig i pæne stabler. Da klokken var et minut i fem, var det hele i orden, og drengen sagde: »Nu skal du have tak!« – »Nej«, sagde hesten, »men husk den røde tråd!«. Så gik den, og heksen kom hjem. Hun sprang omkring for at finde bare en lilel pind, der ikke lå på plads, men der var ingen.« – »Ja nu har du gjort de tre ting, jeg forlangte,« sagde heksen, »jeg forstår ikke, hvordan du har båret dig ad, men nu må du så vælge din løn, og i morgen kan du rejse.«

Så gik de rundt i heksens hus, og der var både sølv og guld og kostbare ting, men drengen ville ikke have noget af det. Til sidst kom de ind i et lille kammer, og der sad en gammel kone og spandt på en rok. Hun var helt hvidhåret, men hun havde en rød tråd om den ene finger. »Hende vil jeg have!« sagde drengen. Heksen blev vred, men had hun havde lovet, måtte hun jo holde, og hun sagde: »Du kan få hende med i morgen. Nu skal vi i seng!« Drengen gik ud i sit kammer og sov snart, men lidt efter vågnede han ved, at der var en, der ruskede i ham. Det var så lyst, at han kunne se en dejlig pige, der stod ved hans seng. Hun var i en hvid kjole, men hun havde en ring af det røde guld på en finger. »Var det dig, der var fuglen og koen og hesten?« sagde drengen. »Ja,« sagde pigen, »jeg er en prinsesse, som heksen har røvet da jeg var syv år. Nu har jeg været hos hende i syv år til, men jeg har brugt tiden og læst i hendes bøger, og nu kan jeg også hekse. Nu skal du stå op, og vi må flygte, for heksen vil nok lade os rejse, men hun vil

fange os igen, og hun har syvmilestøvler, så hun kan snart nå os, hvis vi ikke skynder os af sted. Nu skal du hente en håndfuld korn af sækken og komme det i din lomme, og du skal fylde en flaske med vand fra dammen, og så skal du tage nogle brændestykker fra stabelen. Det gjorde han, og så tog pigen to af brændestykkerne og lagde de mi sengen og sagde: »Når heksen banker på døren, skal I sige: »Her er vi!«

Heksen havde en god hest, og den satte de sig op på, pigen forrest og drengen bagved, og så red de af sted, alt hvad hesten kunne springe.

Ved midnatstid vågnede heksen og ville se, om drengen var i sit kammer. Hun bankede på døren, og brændestykkerne sagde: »Her er vi!« Så gik heksen i seng inegn, men et par timer efter gik hun igen hen og bankede på døren. »Her er vi!« sagde brændestykkerne igen, og heksen lagde sig, til det blev lys morgen. Så gik hun igen hen og bankede på døren, men da var der ingen, der svarede, for brændestykkerne kunne kun snakke to gange. Så rev heksen døren op og så den tomme seng og forstod, at drengen og pigen var flygtet. Hun trak i sine syvmilestøvler og satte efter dem.

Pigen og drengen var kommet langt væk, men pludselig sagde drengen: »Der er noget, der buldrer bag ved os!« – »Det er heksen,« sagde pigen, »tag nu noget korn op af lommen og strø det bagud og sig: »Voks, voks!« Det gjorde drengen, og straks bredte kornet sig til alle sider og voksede op til en mægtig stor kornmark med højt korn. Den kunne heksen ikke komme igennem i sine syvmilestøvler, og hun måtte helt hjem efter en le og tilbage til kornmarken og høste en sti igennem den, før hun kunne komme længere.

Så var pigen og drengen igen kommet et langt stykke vej, men lidt efter sagde drengen: »Der er noget, der buldrer bag ved os!« – »Så tag flasken med vandet og hæld det bagud og sig: »Voks, voks!« sagde pigen. Det gjorde drengen, og vandet bredte sig ud til alle sider og blev til en stor sø, og den kunne heksen ikke komme over, før hun havde været hjemme efter sit dejtrug. Så måtte hun igen høste en sti gennem kornet og hjem efter dejtruget og høste sti gennem kornet igen og sejle over søen, før hun kunne komme længere.

Så var pigen og drengen igen kommet et langt stykke frem, men lidt efter sagde drengen igen: »Der er noget, der buldrer bag ved os!« – »Så tag brændestykkerne og smid dem bagud og sig: »Voks, voks!« sagde pigen. Det gjorde han, og straks bredte brændestykkerne sig ud til alle sider og voksede op til en stor, tæt skov, så tæt, at heksen ikke kunne komme igennem den, før hun havde været hjemme efter en økse. Så måtte hun tilbage til søen og sejle over og hen til kornmarken og høste en sti og hjem efter øksen, og så måtte hun igen høste en sti gennem korne og sejle over søen og hugge en vej gennem skoven, før hun kunne komme længere.

Da var pigen og drengen kommet helt hen til den sø, som kongeslottet lå i. De fandt en båd, og drengen gav sig til at ro, så stærkt han kunne, men inden de nåede slottet, sagde drengen igen: »Der er noget, der buldrer bag ved os!« – »Så lad det buldre!« sagde pigen. Snart efter nåede heksen hen til søen og begyndte at ro ud i sit gamle dejtrug, men da hun kunne se, at drengen roede raskere, holdt hun op og gav sig til at blæse. Båden gyngede op og ned, og bølgerne blev så høje, at de var ved at slå ind over båden. »Hvad nu?« sagde drengen. »Pyt!« sagde pigen, »jeg har også lært at blæse!« Og så vendte hun sig om, og så kan det nok være, hun blæste. Snart gik bølgerne den anden vej, og dejtruget gyngede op og ned, og bølgerne blev så høje, at de var ved at slå ind over dejtruget. »Åh, hold op!« råbte heksen, »så vil jeg give jer alt det guld og sølv, jeg har!« – »Nej du kan tro nej,« sagde pigen. »Vi kan ikke stole på dig, og du har gjort ondt nok!« Og så blev hun ved at blæse, til bølgerne slog sammen om dejtruget og heksen, og der er ingen, der har set dem siden.

Kongen og dronningen og alle folkene blev meget glade, da drengen og pigen kom hjem. Pigen bleb på slottet, og nogle år efter blev hun gift med drengen, og de levede lykkeligt sammen alle deres dage.

Lille Helleris matr. nr. 4 Helleriisgård

AF A. GADEGAARD

blev oprettet som en selvstændig ejendom 1783 ifølge skøde: 20. juni 1783 skøder Thomads Michelsen »Østergård« (Anton Gadegård) til velædle madame Kirsten Riber for 177 rdl. et ham tilhørende stykke jord i Øster Søndbjergs mark, der ligger ved enderne af Morten og Christen Balles agre, og for norden når til vejen, der går fra Hellerød til Helleriis, hvilken jord består af 8 agre udi 2 brattinger. Den norde ende er 87¾ alen bred og den søndre ende 96 alen bred, hvilke agre bemeldte Kirsten Riber skal besidde som en særskilt ejendom, der ved Rentekammerets resolution af 12. april 1783 er fraskilt min (Thomads Michelsens) iboende gård, hvorunder de tilforn har hørt, og nu ansat efter lovlig taxation til htk. 0–1–1–0.

Hvornår Kirsten Riber har solgt huset er ikke ganske klart, men det er formentlig sket 1799 til Peder Christensen, der dette år solgte Helleriis Mølle, og han er ejer af det ved sin død 1804. Om ejerforholdet derefter hersker nogen forvirring indtil 1820, da Jens Christensen Odgård solgte det til Søren Sørensen, urmager, for 80 rdl. sølv. Dennes enke indgik 1830 ægteskab med urmager Niels Jensen Hede, og ved skifte efter ham mødte gårdmand Niels Nielsen Krabbe, der erklærede at han var indrtådt i ægteskab med Niels Hedes enke Mette Johanne Pedersdatter (skifte af 3/5 1867, men allerede 1868 solgte Krabbe ejendommen til Christen Møller Jespersen.

Ulydighed mod en borgmester i Thisted

AF TORSTEN BALLE

En dag i maj 1680 blev en gammel, invalid enke, Anne Terkelsdatter, fundet død i sit hus sønder i byen i Thisted. Ingen vidste, hvornår hun var død. Hun havde nok hverken slægtninge eller venner og ingen naboer, der bekymrede sig for hende, og det blev derfor byens øvrighed, der måtte sørge for hendes begravelse. Det var ikke så rart, for hun havde ligget død længe, men det skulle gøres. Normalt var det de to bytjenere, der skulle have besørget det fornødne, men netop da var der ingen af dem, der kunne. Borgmester Morten Tomsen var dog ikke rådvild. Han sendte to mænd til alle borgere norden bækken og to til alle sønden bækken med besked om, at de skulle møde den 21. maj kl. 12 for at hjælpe hende i jorden, da han var bange for, at der kunne opstå sygdom i byen, hvis hun stod længere. Hun burde for længe siden have været i jorden. Måske var der en særlig grund til dette store opbud. Den blev ikke nævnet, men kom senere frem under de retssager, der fulgte efter, fordi nogle borgere ikke mødte og altså ikke gjorde deres borgerpligt: at adlyde øvrighedens befalinger.

Mange gjorde, og den fastsatte dag var der da samlet så stort et ligfølge ved den gamle kones hus, som det kunne være en af de rigeste borgere, der skulle følges hen. Det kom dog til et beklageligt optrin, inden de begyndte at gå. Christen Pedersen Tygstrup sagde, at han ville ikke gå, hvis hans nabo ikke gik med. Der er ikke noget at sige til, at borgmesteren blev vred over den åbenlyse trods her ved den højtidelige handling. Han sagde: »Hvorfor går du da ikke hjem?« og slog ham over ryggen med sin stok. Christen Pedersen greb efter borgmesteren, der blot skød ham fra sig, så han faldt. Det skulle der nok af visse grunde ikke så meget til, men borgmesterens kæp kom i stykker mellem dem.

Efter denne upassende episode foregik begravelsen ellers planmæssigt. Borgmesteren selv, rådmand Morten Andersen (Anne

Søes stedfader), byskriveren Jens Lauritsen og omkring 30 andre borgere fulgte kisten til kirkegården, hvor sognepræsten, magister Anders Nielsen Heeboe, kastede muld på hende.

Men en borgmester kunne ikke roligt finde sig i, at borgere satte sig op imod ham. Det kunne snart føre til retsløse tilstande i det lille bysamfund. Den 29. maj beskyldte han på tinge flere af borgerne for ulydighed mod ham og byrådet ved Anne Terkelsdatters begravelse, og krævede, at de hver skulle betale 3 rigsort efter loven. Den 12. juni undskyldte de sig med, at nogle først havde fået borgmesterens besked, dagen før de skulle møde. Da var det Kristi Himmelfarts dag, og de mente ikke, at de burde indkaldes en højhellig dag. Og så kom en anden grund frem. De mente ikke, at de var pligtige til at bære rakkere, og at Anne Terkelsdatter i lang tid havde brugt rakkeri, var bekendt nok. Der var måske også en tredje grund, nemlig at nogle af de rigeste borgere følte sig for store til at springe, så snart en borgmester fløjtede, men det kunne man jo ikke godt sige i retten. Byfogeden Emmike Eriksen fandt ikke, at deres undskyldninger var gyldige og dømte dem til at betale 2 × 3 mark hver, 3 til kongen og 3 til byen.

Det så ikke ud til, at Christen Pedersen Tygstrup, der havde gjort skandale ved begravelsen, skulle slippe så let. Han havde jo angrebet en embedsmand i funktion, og borgmesteren forlangte, at han blev dømt til at betale 3 × 40 mark, 40 til kongen, 40 til byen og 40 til borgmesteren. Christen Tygstrup, der var skrædder, gjorde et kluntet forsøg op at slippe fri ved at påstå, at han var bådsmand, men den lovkyndige borgmester lod sig ikke bluffe. Han forlangte straks at se hans pas, forbød ham af lade sig leje af andre end byen og bød ham penge på hånden. Sagen blev opsat seks uger, for at manden kunne få tid til at betænke sig, men så lang tid behøvede han ikke. Allerede den 19. juni var gassen gået af den tapre skrædder. Han mødte for retten og bad ydmygeligst borgmesteren om forladelse, fordi han i fuldskab havde forset sig ved begravelsen. Det skulle aldrig ske mere! Hvis borgmesteren nådigt ville tilgive ham, ville han give 1 rigsdaler til fattige og husarme. Og borgmesteren tilgav ham — måske med et smil — men han ville selv bestemme, hvem der skulle have den daler — nok af gode grunde.

Men der var folk, der var hårdere i kanten end skrædderen. Den

12. juni vidnede flere af tinghørerne, at den dag, borgmesteren begyndte sagen, stod Peder Christensen Årup uden for tingstokkene og sagde, at *hvis retten skulle sidde i spydstagen, var det bedst, at hver mand lavede sig en kæp.* Det var måske lidt uovervejet, men kunne betyde farlig trods, og borgmesteren skyndte sig at få ordlyden fastslået ved et tingsvidne, så længe den var i frisk minde. Der kunne måske senere blive brug for den, for det var ikke at vente, at Peder Årup ville bøje sig for byrettens dom og betale sin bøde.

Det gjorde han heller ikke. Han gik til landstinget i Viborg, og fik en landstingsstævning mod borgmestrene, rådet og borgerskabet, fordi han og hans »medinteresserede« — eller medsammensvorne — ikke var tilfreds med den dom, de havde fået. Men der må have været noget, der skulle skjules, for stævningen blev ikke læst på bytinget eller for dem, der var indstævnet, men i et privat hus. Det krumspring hjalp dog ikke. Enhver havde krav på at få en kopi af en skriftlig stævning mod ham, så han kunne se, hvad der stod — og hvad der ikke stod — og tage sine forholdsregler. Laurits Jensen, prokurator i Thisted (tidligere byfoged) forlangte så på borgmestres og råds vegne kopi af stævningen, men Peder Årup ville ikke rigtig ud med den. Man kunne imidlertid tvinge enhver til at efterkomme et lovligt krav ved at gentage det på flere tingdage. Var det sket forgæves på 3 tingdage, kunne man lade manden fordele, som det hed. En fordelt mand kunne ikke mere møde for retten eller føre en sag, før han havde rettet for sig.

Peder Årup trak sagen ud, så længe han kunne og ventede til 3. ting. Så leverede han kopien fra sig, men kun med hans egen underskrift. Det var prokurator Laurits Jensen ikke tilfreds med. Han forlangte, at alle de »medinteresserede« skulle skrive under, så man kunne vide, hvem de var, for det var netop det, der skulle skjules.

Dette krav blev så også stillet ved et 1. ting og ved 2. ting. Peder Årup gjorde igen udflugter, men der var dog mødt en Holger Danske, der ville være sit navn bekendt. Niels Mortensen Torsted, også en rig borger, sagde først, at tiden ville give, hvem de interesserede var, og da byfogeden spurgte, om han var med, svarede han: »Ja Guds hellige død er jeg med!«

14 dage efter var borgmester Morten Tomsen klar til et angreb.

Først førte han vidner på, at Anne Christensdatter, som kaldtes Anne Terkelsdatter, var født i Thisted af ærlige og ægte forældre, og at hendes fader i sin tid var en af de bedste skatteborgere i byen. Siden hun blev gift af sin moders og stedfaders hus, havde hun og hendes mand skattet, så længe de havde noget at skatte af.

For at understrege, at det var nødvendigt at kende navnene på Peder Årups bagmænd, fremlagde han så på borgmestres og råds vegne et længere indlæg. I det kalder han Peder Årup en modvillig person, der har nedsat sig i et lidet hus hos sin hustrus moder og giver ganske lidt i skat (kæmneren attesterer, at det var 11 mark). Derfor kunne man ikke vente, at han alene kunne betale, hvis der skulle falde bøder. I hvert fald skulle han stille god kaution.

Endelig kom borgmesteren frem med to tingsvidner, han havde gemt til lejligheden kom til at lægge dem frem. Først det, hvorefter Peder Årup og de andre havde sagt, at de ikke ville være med til at bære en »rakker«. Derved havde de blameret borgmesteren, præsten og andre godtfolk, der fulgte hendes lig. Og så det tingsvidne om Peder Årups uforsigtige ord om, at det var bedst, at hver mand lavede sig en kæp, hvis retten skulle sidde i spydstagen.

Dommen lød da også på, at Peder Årup skulle stille kaution til sagens udgang og opgive navnene på sine bagmænd.

Men han var endnu ikke slået. Ved et senere ting ville han føre vidner på, at Anne Terkelsdatter måtte anses for at være en rakker, fordi hun havde taget skindet af heste, hunde og katte. Men særlig heldig var han ikke. Flere sagde, at de ikke havde set det. Nogle havde hørt det af andre. Niels Mulli havde aldrig set, at hun rakkede, men at hun gik ved to krykker. Måske for at gøre det usandsynligt, at hun havde kunnet gøre rakkerarbejde. Enkelte sagde forsigtigt, at de nok vidste, at hun tog huden af døde dyr, men de nævnede ikke noget konkret eksempel.

Så begyndte jorden at brænde under de sammensvorne. En af storborgerne, Niels Jensen Toftum, skyndte sig at føre vidner på, at han var bortrejst, da Anna Terkelsdatter blev begravet. Jens Svendsen — en af de rigeste borgere, fader til Peder Mads Jensen til Ulstrup — betalte sine 2 × 3 mark og var dermed ude af sagen. Hos andre — der altså også må have indrømmet deres medskyld — blev der gjort udlæg. Pengene var der god brug for. De skulle bruges til en meget nødvendig reparation af rådstuen.

Men der var endnu en hård kerne tilbage, og en af parterne må være gået til Landstinget i Viborg, for 4. juni 1681 begærede Laurits Jensen på borgmestres og råds vegne 1. ting over nogle borgere, der ikke havde rettet sig efter landstingsdommen. Hvad den gik ud på, ved vi ikke, da landstingets dombøger mangler for den tid, men ved 3. ting havde nogle rettet for sig og var så fri. Tilbage var Tomas Graversen (senere ejer af Nordentoft), Anders Kåstrup og Niels Kåstrup (det var i hans hus, Peder Årup lod landstingsstævningen læse) og en fjerde. Da de ikke senere er blevet fordelt, må de også være faldet til føje.

Så var sagen egentlig endt — med en fuldstændig sejr for borgmesteren. Men dønningerne mærkes endnu en tid efter. Den 17. februar 1683, altså næsten 2 år efter, indstævnede Niels Mortensen Torsted og Peder Årup nogle borgere efter landstingsdommen, der pålægger dem at gøre borgmestre og råd offentlig afbigt og at udrede sagsomkostninger med 10 rdl. i den sag om Anne Terkelsdatters begravelse.

Og dommeren slutter endelig sagen ved at pålægge de indstævnede at betale hver sin del sammen med Niels Torsted og Peder Årup.

J. J. Lustrup

Redaktør J. J. Lustrup, der døde fredag den 4. november 1977, 87 år gammel, var i en meget lang årrække i ledelsen for museet i Thisted — 36 år i alt.

Da M. Aaberg var død i 1933, blev J. J. Lustrup ikke blot hans efterfølger som redaktør af Thisted Amts Tidende, nu Thisted Dagblad. Han blev også opfordret til at indtage den plads, der var blevet ledig i museumsbestyrelsen. Kunstdrejer C. Bunch blev formand efter Aaberg, J. J. Lustrup overtog kassererposten. Efter Bunchs død i 1939 blev museets skaber og leder, P. L. Hald, formand. Da han var død i 1958, overtog J. J. Lustrup formandsposten, og den havde han indtil 1969, da han nærmede sig de 80.

Jesper Jørgensen Lustrup var lærersøn fra Lindknud ved Brørup, født 30. juni 1890. Efter præliminæreksamen fungerede han som lærer i fire år, indtil han i 1912 blev ansat ved Kalundborg Folkeblad. Han kom til Thisted Amts Tidende som redaktionssekretær i 1917 og var redaktør fra 1933 til 1962.

Fra sin plads på Thisted Amts Tidende fulgte Lustrup med stor interesse, at der i 1924 blev opført en stor og flot villa på den anden side af Jernbanegade. Bygherren var grosserer N. L. Spangberg. Det hører til J. J. Lustrups store fortjenester, at han på et tidspunkt, da museet var i pladsnød i Skolegade, medvirkede til, at den smukke bygning i Jernbanegade blev skænket til museet. Den blev overtaget efter N. L. Spangbergs død i 1939.

For J. J. Lustrup var det altafgørende, at det økonomiske grundlag var i orden — både på avisen og på museet. Det var ham derfor en stor glæde, at N. L. Spangberg foruden villa og have skænkede 30.000 kr. til en senere tilbygning.

Endnu en gave glædede J. J. Lustrup umådeligt: 5000 gulddollars fra skibsbygmester Hans Ditlev Bendixsen. Han døde i 1902 i Californien, men pengene kom først til udbetaling, da hans kone var død i 1954 — 102 år gammel.

Disse gulddollars talte J. J. Lustrup meget om. Det ærgrede ham, at de amerikanske myndigheder ikke ville gå med til at udbetale den fulde værdi — ca. 55.000 kr. — men kun 20.685 kr. Det var dog også en slags penge, og de kom, netop som der manglede et

restbeløb til en vestfløj. Den stod færdig i 1954, kom til at koste 88.000 kr. Dermed var der skabt de bedst tænkelige rammer for museet. Kassereren havde grund til at være tilfreds.

Lustrup havde set, at en enkelt mand, P. L. Hald, uden vederlag havde passet museet i over 50 år. Derfor havde han vanskeligt ved at vænne sig til den ny tid — til tanken om, at der skulle betales for arbejdet. Først efter, at han var fratrådt, blev der ansat en fagligt uddannet arkæolog. Siden er kontorhjælp og en forvalter kommet til.

Den flotte bygning hægede Lustrup om — også efter at han var gået af som formand, og han indskærpede gang på gang sin efterfølger: sørg for at holde tagrenderne rene! Få is og sne væk i tide, så vandet ikke løber ind, når tøvejret kommer!

Jeg husker på hans formaninger og tænker med taknemlighed på en anden side af hans væsen — den fortællende Lustrup. I kraft af sin fantastiske hukommelse kunne han fortælle om det ene kongebesøg efter det andet, om næsten enhver ejendom, man kørte forbi under ture i det thylandske landskab.

Til museet nåede han sjældent i de sidste år, men han kunne lige klare turen fra hjemmet på Fayes Alle til biblioteket. Til det sidste fulgte han med i døgnets begivenheder, og fandt han noget af historisk interesse, forsømte han ikke at underrette sin efterfølger.

Museet i Thisted har meget at takke J. J. Lustrup for.

Æret være hans minde! *Jørgen Miltersen.*

Morsø lokalhistoriske Arkiv

er en institution under Morsø kommune og sorterer under det kulturelle udvalg.

For at formidle kontakten til alle sider er der nedsat et koordinationsudvalg bestående af: Formanden for det kulturelle udvalg, skoledirektøren, overbibliotekaren og en repræsentant for Morslands historiske samfund og for Morslands historiske Museum.

Arkivets faste medarbejder er pedel Holch Andersen og fhv. rektor Brudsig (daglig leder). Til støtte for disse er nedsat et kontaktudvalg med 1-2 repræsentanter for hvert sogn på øen.

Som kontaktmand mellem museet, arkivet og skolerne har det kulturelle udvalg ansat lærer Bo Pedersen.

Arkivet bliver flittigere og flittigere benyttet ikke blot af kommunens egne indbyggere, men også af udenøs og det har været behjælpeligt ved en række skriftlige henvendelser.

Efter Jyske Banks overtagelse af den gamle Håndværkerforening er arkivet flyttet til det gamle rådhus, hvor en række gode lokaler er stillet til rådighed. I særdeleshed må nævnes, at arkivalierne nu kan opbevares i brandfri boks. Flytningen stod på længere end beregnet og i månederne november og december 1976 og i januar 1977 var arkivet praktisk talt uarbejdsdygtigt, Et stort materiale ophobede sig i disse måneder, men arkivet er nu snart a jour med arkiveringen af dette.

Omkring 1. april indviedes de nye lokaler med en udstilling arrangeret sammen med Morslands historiske Museum med billeder og genstande fra alle sogne på øen. Ved denne anledning blev fremvist en lysbilledserie fra bygningen af Sallingsundbroen, disse lysbilleder vil i efterårets og vinterens løb blive vist på øens alderdoms- og plejehjem.

Arkivet håber på fortsat støtte til sit arbejde, således at man i stedet for at tilintetgøre materiale, der kan fortælle om Mors før og nu, afleverer det til arkivet eller testamenterer det til arkivet. — Vil man af personlige grunde undgå en for tidlig anvendelse af arkivalierne, kan de klausuleres, så de ikke åbnes før om 25 eller 50 år.

1. oktober 1977,
Brudsig.

Egnshistorisk forening for Thyholm og Jegindø

Sæsonen indledtes i august 1976 med en aftentur til Struer Museum og Buchholtz's Hus, hvor man drak medbragt kaffe efter rundvisning.

Foreningen havde i vinterhalvåret arrangeret en foredragsrække med en fællestitel: »Vi søger slægtens spor«. Af foredragsholdere og emner kan nævnes: Arkitekt Sven Fritz (arvesølv). Arkivar Anna Louise Alstrøm (gamle slægter på Thyholm). Arkitekt Ib Lydholm (vore romanske kirker). Mag. art. Jørgen Ilkjær (hvad finder vi efter vore forfædre). Museumsinspektør Ellen Damgaard (1700-tallets bondehjem). Der har været god tilslutning og deltagerne blev aktiviseret ved selv at tage gamle ting med i relation til foredraget.

Der har i vinterens løb været afholdt slægtsforskningskursus, både begynder og fortsætterhold ved Rigmor Lillelund. Det har resulteret i flittig brug af kirkebøgerne på arkivet.

Medlemstallet er jævnt stigende. Også i andre egne af landet har vi en del medlemmer, der ønsker på denne måde at holde forbindelsen vedlige med hjemstavnen. Tredie årgang af årsskriftet er udsendt til april og blevet modtaget med interesse. Ved den årlige generalforsamling i april holdt formanden, pastor G. N. Mundbjerg foredrag ud fra en brevveksling fra krigen 1864. Næppe mange steder er bevaret så stor en samling breve, der belyser, hvordan livet formede sig både for den indkaldte og i hans hjem.

Sommerens udflugt gik til Hardsyssel med besøg på Gudum kloster, i Gudum Kirke, Lemvig museum, Bovbjerg og Trans.

Vi har haft den glæde, at vor lokale Helligkilde nu er blevet endeligt fredet og frilagt, således, at der er adgang for enhver interesseret. Helligkildens historie går langt tilbage, ja nok helt til hedensk tid. Den har givet navn til både gård og landsby.

Anna Overgaard.

Egnshistorisk arkiv for Thyholm og Jegindø

I det forløbne år er samlingen forøget jævnt og støt, og besøget på arkivet har været godt, især på gr. a. studiet af kirkebøgerne. I år, da Landsarkivet igen kører en Xerokampagne, har arkivet bestilt kopier af de resterende kirkebøger og af folketællingslister, så vi håber at have dem klar til publikum i begyndelsen af næste sæson.

Vort største problem har været at finde en tilfredsstillende registreringsmetode. Desværre har vi ikke kunnet finde megen hjælp hos vor forening SLA, da man der ikke har kunnet enes om en fremgangsmåde. Derfor har vi været nødt til at finde vor egen metode (en tillempet Esbjerg-registrering) for i det hele taget at få ordentligt overblik over vort materiale. *Jens Jørgen Lind.*

Hanstholm lokalhistoriske Arkiv

I året, som er gået, har vi fået kopier af kirkebøger, både i Rær, Hansted, Vigsø og Tømmerby-Lild. Også folketællingslister er vi begyndt at erhverve, så slægtsforskningen er begyndt. Billedmaterialet fra besættelsestiden er stadig den fyldigste, dog har vi også modtaget adskillige tegninger over indretningen af flere enheder i fæstningsanlægget, som Ildledercentralen, de 2-etagers ammunitionsbunker. Vi må sige: Tænk, hvad der har været anlagt i Hanstholm.

Film: Erhvervelse af 16 mm film om havnebyggeriet og billeder fra den gamle bebyggelse (optaget af Jørgen Vestergaard, Thisted), så materialet er alsidigt. Håber inden længe at få lokaler til tingene. Skoler fra hele Danmark kommer til Hanstholm til opgaver. Det er vanskeligt at sige noget om antal, men det drejer sig om flere tusinde i årets løb. De ældste elever er meget interesseret i den reviderede byplan: By ved Hanstholm havn 1976 til 10 år efter. Også i Tømmerby arbejdes der videre, navnlig med billeder og protokoller. Gunnar Kaspersen huser materialet foreløbig.

H. Hansen.

Thisted byhistoriske Arkiv

Personalhistorisk samling har fået xerokopier af folketællingen 1860 for alle sogne i Thisted kommune, så at vi nu har kopier af folketællingerne 1787, 1801, 1834, 1845 og 1860 og dertil for Thisted købstad 1880. Desuden har vi fået xerokopier af en del af sognenes kirkebøger. Vi havde i forvejen kopier på mikrofilm, men de er vanskeligere at læse. Desuden har vi en del renskrevne kopier. Registreringen af kirkebøgernes indhold er fortsat, så de besøgende let kan finde, hvad de søger, selv om de ikke kan læse den gamle skrift, ved at benytte personkartoteket. Vi har modtaget en del skifter.

Erhvervs- og kulturhistorisk samling har fra Viborg Stiftsmuseum modtaget materiale fra en historisk undersøgelse om industri i området med beskrivelse og billeder af industrivirksomheder, også af nogle, der nu er nedlagt.

Vi har startet en sproglig-kulturhistorisk samling. Den vil omfatte ca. 30.000 sedler med dialektord fra Nord- og Sydty med udtalebetegnelse i lydskrift og sætninger, der viser brugen af ordene og betydningen. Sedlerne er et led i »Institut for jysk sprog- og kulturforskning«s indsamling af jyske dialekter til Jysk Ordbog, som er under udgivelse, Sedlerne bliver kopieret her, og originalsedlerne bliver efterhånden sendt til Århus Universitet. Samlingen vil også omfatte mange båndoptagelser med ældre tyboer fra Nord- og Sydty om arbejde på landet i gamle dage ude og inde, om håndværk og fiskeri, om skik og brug, om samfundsforhold m.m. Til båndoptagelserne hører aflæsninger, skrevet med lydskrift, og en oversigt over dialektens lydsystem. Der er desuden indkøbt kopi af professor K. J. Lyngbys optegnelser af dialekten i Stagstrup og Hundborg fra ca. 1860.

Historisk-topografisk samling har fået kopi af tingbøger fra Hannæs birk (der i gamle dage omfattede Øsløs, Vesløs, Arup, Tømmerby og Lild sogne og desuden Vust, Klim og Torup) og fra Nørhå birk. Vi fortsætter arbejdet med at udarbejde ekstrakter af alle sager i tingbøgerne og har nu ekstrakter af tingbøgerne fra Thisted købstad 1638—1711, Hundborg herred 1666—1688 og Hillerslev herred 1666—1683. De indeholder store mængder af

personal- og kulturhistorisk stof, der hidtil har været ukendt. Kopi af ekstrakterne for Thisted købstad findes nu på Landsarkivet i Viborg, der har lånt vore ekstrakter til kopiering.

Vi har fået kopier på mikrofilm af markbøgerne 1683 for Sjørring sogn, Nørhå sogn og Vester Vandet sogn. Vi har i forvejen fra Tilsted, Torsted, Vang, Tvorup og Fårtoft. De indeholder beskrivelse af alle agre og deres fordeling mellem gårdene, oplysninger om driftsmåde, kvæghold, høavl, fiskeri og tørveskær og tit også en omtale af enkelte gårde.

Dr. Krogh-Jensens sedler om ejendomme i Vester Vandet sogn og deres ejere fra 1600rne til op i 1800rne har vi kopieret, så kopierne er nu tilgængelige. Det samme gælder hans sedler om skuder og skudeskippere fra Ty udenfor Klitmøller.

Fra kommunens tekniske forvaltning og fra private har vi fået en del skøder og pantebreve, som er indgået i samlingen og registreret i kartoteket.

Kortsamlingen har fået suppleret samlingen af matrikelkort fra ca. 1850, så vi nu skulle have dem komplet for alle sogne i Ty, på Mors og i Hanherred.

Billedsamlingen vokser stadig. Fra kgl. kammersanger Einar Nørby har vi modtaget en stor og værdifuld samling af negativer, og andre har bidraget med nyere og ældre billeder — men, kære læser, vi har plads til mange flere!

— — — — —

I det forløbne år har arkivet haft besøg af over 200, der har arbejdet med forskellige emner. Vi har hjulpet med oplysninger og vejledning til studierne og i at benytte arkivets samlinger og kartoteker. Der er også ydet hjælp til læsning af gammel dansk skrift. Mange telefoniske forespørgsler og breve er besvaret, også fra udlandet og tit ret udførligt. Al korrespondance bliver opbevaret. Med biblioteker, museer og andre arkiver har vi haft et særdeles godt samarbejde.

— — — — —

Arkivet, der er en afdeling af Thisted Bibliotek, er åbent tirsdag, onsdag, torsdag og fredag 13.30—17.00 og har telefon (07) 972399. Adressen er Thisted byhistoriske Arkiv, Biblioteket, 7700 Thisted.

Torsten Balle.

Kone med hovedsæt

Maren Christensdatter Støvring, f. 1798 i Silstrup, gift med Christen Pedersen, der fik hendes fødegård. — Efter en kopi af et nu ukendt originalt fotografi. Kopien findes i Thisted byhistoriske Arkiv.

Museet for Thy og Vester Hanherred

1977 blev også et godt år for Thisted Museum — et år måske lidt roligere end de forrige — mere præget af planlægning.

Forsøgsordningen med ansættelse af en lærer er blevet til en fast ordning. Der er ikke nogen tvivl om, at det er en ordning, der betyder meget for tilrettelæggelsen af et museumsbesøg — ikke mindst for skoler uden for Thisted by og for de mange lejrskoler, der kommer til Thy. Museumspædagogen har bl.a. lavet et ekskursionsmateriale om Hannæs, lavet opgavesæt, skolekasser, arrangeret miniudgravningskursus for lærere etc.

Museumsinspektør Erna Lorentzen, Den Gamle By, Århus, har været oppe og gennemgå hele museets tekstilsamling. Det blev ved den lejlighed helt klart, at vi har en meget fin samling af ikke ringe betydning. Erna Lorentzens utrolige kendskab til tekstiler gav os mulighed for i fællesskab at finde frem til samlingens styrke og svagheder. Derved har vi fået lagt nogle vigtige retningslinier for, hvad vi specielt skal være opmærksomme på at få fat i.

I forbindelse med et foredrag har sølveksperten, arkitekt Fritz, Århus, taget stempelaftryk og gennemgået museets sølvtøj, så der inden længe ligger en komplet liste over, hvad vi har.

I indeværende år har vi også haft glæde og udbytte af at beskæftige såvel militærnægtere som langtidsarbejdsløse.

Efter den store hovedistandsættelse sidste år, hvor der kom nyt tag på museets hovedbygning, trængte huset til at blive malet, det samme var tilfældet med vinduerne. Murværk er derfor i år blevet repareret og malet, ligesom alle vinduer er gået efter og malet. Nu har vi været hele omgangen rundt og kan de næste par år tage et eller to rum inden døre — det er højst tiltrængt, da det gamle tag ikke var helt tæt. Et andet og større problem, der endnu er tilbage, er muren rundt om museets have — og trappen — de to ting vil meget snart kræve en istandsættelse.

Også i år er der udført vedligeholdelses- og reparationsarbejder på Skjoldborgs hus i Øsløs.

De sidste tilgængelige rum i museets kælder er malet og nyindrettet. Kælderen fremtræder nu som en hyggelig ramme om gamle værksteder, tekstiler og museets bondekøkken og -stue fra Snejstrup.

Er der således ved at være bragt orden i den offentlig tilgængelige del af huset, bliver magasinproblemet større og større. Vi håber inden længe at få afklaret dette meget store problem, så genstandene ikke bare kan opbevares forsvarligt, men også med mellemrum kan vises frem. Det vil blive en god dag.

Udstillinger: Der har været arbejdet med to store udstillinger i det forløbne år. Den ene – en stor udstilling om redningsvæsenet i anledning af dets 125 års jubilæum og den store omstrukturering, der foregår i øjeblikket. Udstillingen er kun blevet mulig for os ved en stor indsats af toldinspektør Robert Svalgård, der dels har skrevet den bog, der er udgivet, og dels har bidraget med en stor del af materialet til udstillingen. Vi er også folk fra kysten og Farvandsdirektoratet stor tak skyldig for bidrag og hjælp.

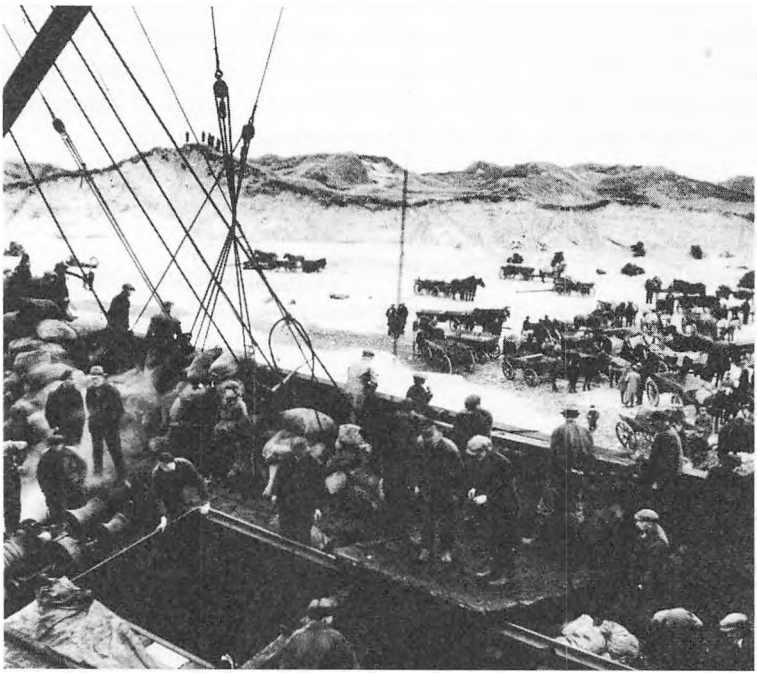

Kul losses fra »Aune H«, 1936 *Foto: Aage Pedersen.*

Den anden store udstilling — Thisted Værd at Værne — er blevet lavet i samarbejde med arkitektskolens restaureringslinie, Århus. Udstillingen og en bog, der er i trykken er lavet for at gøre opmærksom på, at Thisted er en dejlig by, som fortjener at blive passet på. Vi har på udstillingen forsøgt at pege på nogle af de detaljer og de historiske forudsætninger, der gør at Thisted er Thisted.

Vi har i 1977 fået endnu en mindestue, idet vi har åbnet og overtaget Hans Bakgårds samling i Vestervig.

I samarbejde med Kunstforeningen Thy har vi haft en udstilling af tegneren, tivolimanden Erik Spjæt-Christensen.

I efterårsferien snurrede kunstdrejer Bunchs gamle drejebænk igen, der blev trykt på den gamle trykkerimaskine, og der blev kartet og spundet. Der har såvel i Vestervig som på museet samt rundt i foreninger været afholdt forskellige foredrag.

Udgravning: Der har været gravet lidt i Thisted kirke medens den var under restaurering. Museet udgiver om kort tid en bog af Poul Hansen, hvor han fortæller om restaureringen og nye spændende opdagelser.

Der er udgravet en overpløjet høj i Visby fra yngre stenalder, indeholdende en fin kiste med en dolk og en fin lille pilespids. Der er desuden foretaget en række besigtigelser og prøveudgravninger rundt om i Thy. Der kommer stadig en strøm af henvendelser, og næste år er planlagt til at blive det store graveår.

Også i 1977 har museet modtaget mange fine gaver, der på den ene eller anden måde supplerer samlingerne. I år har vi med støtte af statens dispositionsbeløb til museer kunnet købe et ur af Anders Hede, Øster Vandet, og dermed supplere vores i forvejen meget fine ursamling.

Besøgstallet på Thisted Museum bliver i år cirka 7000 og i Hanstholm cirka 6000 — alt ialt ca. 13.000.

Jeg vil gerne her sige tak for endnu et godt år til bestyrelse, bevilgende myndigheder og de mange gæster og bidragydere, vi hver dag har kontakt med.

Jette Kjær
Museumsinspektør

Morslands historiske Museum
Dueholm kloster

1977 blev et virkelig godt år for museet. På alle fronter er der sket en aktivitetsudvidelse — ikke mindst takket være Morsø Kommunes meget positive holdning til vort arbejde.

For først at nævne det, der i det lange løb er vigtigst, er der sket en personalemæssig udvidelse med 2 personer — nemlig en forvalter (tømrer Knud Kristiansen, Vodstrup) på fuld tid og en museumspædagog (lærer Bo Pedersen, Nykøbing Mors) i indeværende skoleår med 8 timers ugentlig arbejde på arkivet og museet. Begge disse ansættelser er uvurderlige og af stor betydning for museets fremtid.

Museet har i det forløbne år foretaget en lang række større og mindre undersøgelser og besigtigelser spredt over hele øen. Det største og mest tidkrævende har været to undersøgelser i Karby, som nu med sikkerhed kan føres tilbage til ca. år 700 e. Kr. — hvilket gør, at jeg med glæde vil udnævne den til »Danmarks ældste endnu livskraftige landsby«.

Udstillingsmæssigt er der også sket en del. Først og fremmest er landbrugsudstillingen blevet nyopstillet og der mangler i denne del af den faste udstilling kun lidt »småpilleri«. Særudstillingerne har været mange og højst forskelligartede, spændende fra udstilling af alt altersølv fra Mors til moderne kunstudstilling i samarbejde med Morsø Kunstforening. Som tidligere har en del af de kulturhistoriske særudstillinger været lavet i et samarbejde med Morsø lokalhistoriske Arkiv. Årets sidste særudstilling bliver »værd at bevare«, en temaudstilling om, for og imod bevaring af byer eller miljøer med specielt henblik på Nykøbing Mors.

Tidligere års foredragsrække »Aftener på Dueholm« fortsættes også i år, med et stærkt udvidet program og endnu engang med publikumssucces.

I årets løb er der modtaget en lang række gaver, hvor særligt skal nævnes en fin samling fra fire slægtled på »Pudsgård« i Frøslev.

Endnu engang har Det særlige Bygningssyn set med venlige øjne på Dueholm kloster i form af en bevilling på kr. 300.000 til istandsættelse, nyt tag m.v. af museets sidefløj.

Besøgstallet kommer til at ligge på mellem 6.000 og 7.000.

Personale: Mary og Jens Chr. Jensen (kustode)
Bo Pedersen (museumspædagog)
Knud Kristiansen (forvalter)
Per Noe (museumsinspektør)

Tlf.: Museets kontor: (07) 72 34 21 — alle hverdage
Kustoden: (07) 72 20 34 — efter kontortid
Inspektør: (07) 74 04 55 — efter kontortid

Per Noe.

Til medlemmerne

I 1976 gik Historisk Samfunds årlige udflugt i september til Mors med besøg i Outrup kirke og på Morslands historiske Museum, bl.a. med et interessant foredrag af K. Holch-Andersen om færgefartens historie.

I 1977 gik septemberudflugten til Villerslev kirke med de interessante kalkmalerier og videre til Vestervig Ting- og arresthus. Indimellem besøgte vi den 31. maj landsarkivet i Viborg, hvor landsarkivar Jens Holmgaard orienterede om arkivvæsenets opbygning.

Disse arrangementer er den mere udadvendte side af vor virksomhed, men rygraden i Historisk Samfunds arbejde er nærværende årbog. Det bør derfor noteres, at Dansk Historisk Fællesforening i august 1977 har tildelt årbogens mangeårige redaktør, Torsten Balle, en velfortjent forfatterpris. Historisk Samfund benytter lejligheden til at takke Torsten Balle for hans utrættelige arbejde, der har bragt årbogen op på det høje stade, hvor den nu befinder sig.

Vi takker samtidig alle, private som offentlige myndigheder, der i det forløbne år har støttet vort arbejde.

P.b.v.
H. A. Lund-Sørensen

Indhold:

Torsten Balle: Brød og kager 3

Andreas Grishauge: Han Herredernes Udstykningsforenings historie fra 1909-75 14

Anna Thorsen: Minder fra Mors og Thy 17

Andreas Grishauge: Bagehuset i Terp ved Klim 32

Robert Svalgaard: Toldvagtskibet ved Agger kanal samt toldvagtskibet »Thyborøn«. 35

Jens Lampe og Holger Hertzum: Bidrag til urmageriets historie i Thy og på Mors 58

Torsten Balle: Soldater skal skaffes 93

Torsten Balle: To forsvundne kapeller 109

Poul Christensen: Christen Madsen Skåning 112

Torsten Balle: Drengen, heksen og den røde tråd 117

A. Gadegaard: Lille Helleris matr. nr. 4 Helleriisgaard 123

Torsten Balle: Ulydighed mod en borgmester i Thisted 124

Jørgen Miltersen: J. J. Lustrup 129

Årsberetninger:

- Morsø lokalhistoriske Arkiv 131
- Egnshistorisk forening for Thyholm og Jegindø 132
- Egnshistorisk arkiv for Thyholm og Jegindø 133
- Hanstholm lokalhistoriske Arkiv 133
- Thisted byhistoriske Arkiv 134
- Museet for Thy og Vester Hanherred 137
- Morslands historiske Museum 140
- Til medlemmerne 142

Regnskab for His

1. c

Beholdning fra forrige å.

INDTÆGT:

Indg. kontingent: 1036 medlemmer	20.720,00	
Indg. kontingentrestancer	520,00	
Bidrag fra kommuner	700,00	
Bidrag fra Viborg amt	1.000,00	
Tilskud fra staten	3.000,00	
Gave fra anonym	200,00	
Salg af årbøger	3.599,00	
Indvundne renter	1.336,21	31.075,21
		51.782,89

UDGIFT:

Trykning af bogen	20.905,85	
Særtryk	469,20	
Tryksager	852,76	
Forfatterhonorarer	3.843,00	
Udgifter ved udsendelse	500,00	
Regnskabsmæssig medhjælp	200,00	
Tilskud til museet i Thisted, ord.	2.000,00	
Tilskud til museet i Thisted, ekstra	1.000,00	
Sammensl. af lokalhist. foreninger	840,00	
Dansk hist. fællesforening	196,76	
Annoncer, udflugt, møder og repræs.	503,98	
Porto m. v.	1.654,25	32.965,80
Beholdning til næste år		18.817,09
		51.782,89

STATUS

Beholdning af gamle årbøger	5.400,00
Beholdning iflg. driftsregnskab	18.817,09
	24.217,09

Thisted, den 10. maj 1977.

Chr. Jensen,
kasserer.

Regnskabet revideret, bøger og bilag gennemgået. Beholdningen fundet til stede. Intet at bemærke.

Thisted, den 7. juni 1977.

Tage Rasmussen. *Cai Winther.*